

«Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ

ӘОЖ: 160.11

Қолжазба кұқында

АБИРОВ ДАНИЯР АҚПАРОВИЧ

**Қазақстанда лицей – гимназиялардың қалыптасуы мен дамуы
(1987-2017)**

6D01030-Педагогика және психология

Философия докторы (PhD)
дәрежесін алу үшін орындаған диссертациясы

Ғылыми кеңесші:
п.ғ.д., профессор
Абишев Н.А.

Шет елдік кеңесші:
Климент Охридски атындағы
София Университеті
(Республика Болгария)
п.ғ.д., профессор
Чавдарова А.

Қазақстан Республикасы
Талдықорған, 2022

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ	3
1. ЕГЕМЕНДІ ҚАЗАҚСТАНДА ЛИЦЕЙ МЕН ГИМНАЗИЯЛАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ МЕКЕМЕЛЕРДІҢ ҚҰРУЫНЫҢ ТАРИХИ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	11
1.1. Қазақстанда лицей – гимназияның білім беру мекемелерін құрылуының қоғамдық әлуметтік сипаты.	11
1.2. Лицей мен гимназияларының білім беру жүйесінде құрылуының тарихи – педагогикалық аспектілігі.....	29
1.3. Лицей – гимназиялар типіндегі білім беру мекемелерін құрылу моделі.....	43
2. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЛИЦЕЙ МЕН ГИМНАЗИЯ ТИПІНДЕГІ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ПЕДАГОГИКАНЫҢ ҮДЕРІСТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТӘЖІРБИЕЛІК ЖОЛДАРЫ.....	58
2.1 Лицей мен гимназия типіндегі білім беру мекемесіндегі оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудың бағыттары мен тәжірибелері	58
2.2 Лицей мен гимназия типіндегі білім мен тәрбие беру мекемелерінің мазмұндық жүйесінің бүгінгі күнмен сабақтастығы	71
2.3 Зерттеу жұмысы бойынша Қазақстанда лицей – гимназиялардың қалыптасуы мен дамуы (1987-2017 ж.ж.) атты элективті курсты жүргізу және эксперименттік-тәжірибелік жұмыстардың нәтижелері	92
ҚОРЫТЫНДЫ	114
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР	116

КІРІСПЕ

Зерттеудің көкейкестілігі: 1987-1991 жылдардағы Қазақстандағы қазақ лицейлері мен гимназияларының тәжірибесіне тарихи-педагогикалық талдау әлі де болса, терең және ауқымды талдаулар жасалып, тарихи-педагогикалық тұрғыда көзқарастар қалыптастырылған жоқ. Сондықтан да, табиғаты мен мәндік құрылым жағынан жаңашыл педагогикалық идеяға негізделген лицей мен гимназиялардың педагогикалық тәжірибелеріне жаңаша көзқараспен қарап, оның мазмұндық құрылымындағы педагогикалық қызметіне баға беру бүгінгі күннің үлесінде болып отыр. Алайда, лицейлер мен гимназиялардың педагогикалық мәселелерді шешу тәжірибесі толық зерттелмеген. Бұл тарихи-педагогикалық әдебиеттерде Қазақстандағы лицейлер мен гимназиялардың ақсүйектің балаларына арналған оқу орындары ретінде анықталғандығынан және соңғы кездері үстемдік еткен көзқарас тұрғысынан оларға қатысты керіқар пікірлерде орын алуда.

Кеңес өкіметінің соңғы жылдары мен егемен Қазақстанның мемлекетінің бас кезеңдерінде қоғам мен әлеуметтік ортадан орын алған бұл оқу-тәрбие мекемелерінің өзіне тән педагогикалық қызметтегі маңызды тарихи-педагогикалық салада орны бар. Білімін жаңғыртудың жүріп жатқан үдеріс қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайдың талаптарына сәйкес білім беру жүйесінің мазмұны мен құрылымдық құрамаларын жаңартуға бағытталған. Зерттеу жұмысында белгілі Қазақстан философия ғалымдар Ә.Нысанбаев [1], Абдильдина Р. Ж. [2], Сатершинов Б.М. [3], т.б. Ресей философия ғалымдары Алейник Р.М. [4], Варламова М. Н., Толстякова М. Н. [5] т.б.

Ресей педагогика ғалымдары Ю.А. Конаржевский [6], Ю. К. Бабанский [7], М.Н.Скаткин[8], В.В Краевский [9], ИЯ Лернер [10], В.С.Леднев [11] т.б., Қазақстан педагог ғалымдар К. Құнантаева [12], Қ. Жарықбаев [13], Г.М. Храпченков [14], Қ.Т.Ыбыраимжанов [15], А.К. Тлебалдиева, [16], А.Н. Ильясова [17], т.б.

Ресей психология ғылымындағы ғалымдар Л.С.Выгодский, Л.В.Занков, В.В.Давидов т.б., Қазақстан психология ғылымындағы ғалымдар Ж.Аймауытов, Т.Тәжібеу, М.Мұқанов, С.Д.Жакупов, Қ.Жарықбаев, А.Алдабергенов т.б. өздерінің зерттеу еңбектерінде мектеп оқушыларын оқыту мен тәрбиелеудегі педагогикалық үдеріс тәжірибесіндегі мәселелері, жаңа білім беру концепциялары, мектептің жаңа типтері, 20-ғасырдағы екінші жартысындағы әлемдік білім беру үдерісінің жетекші бағыттарын, сондай-ақ Қазақстандағы педагогикалық ой мен мектеп ісін оқып үйренуге, білім беру жүйесінің қазіргі жағдайы мен даму бағыттары қарастыруға арнайы көңіл бөлінген.

Қазіргі мектептер және олардың типтік ерекшеліктеріне қарай мәселен, лицей-гимназиялардағы білім беру мен оқыту және тәрбиелеу барыстарының заманауи талаптарға сәйкес үйлесімді ұйымдастыру үшін, осы типтегі мектептердің қалыптасуы мен дамуы тарихындағы жүріп өткен педагогикалық тәжірибелерін бүгінгі ғылыми педагогика тұрғысынан талдап

карстыру мен оларға ақиқаттық бағысын берудегі көкейкестілік болып табылады. Себебі, лицей-гимназиялардың қалыптасуы мен дамуы тарихын жетік білу, осы типтегі мектептердің даму болашығын анықтауға негіз болады. Өйткені, өткеннің педагогикалық тәжірибесіндегі кеткен қателіктер мен олқылықтарды дұрыс түсінуге, озық үлгідегі тәжірибелерін бағылай білу мен оның келешек даму бағыт-бағдарын дұрыс бағттауға және дамытуға мүмкіндік береді.

Осыған байланысты ерекше басымдық пен мәртебеге ие орта мектепті - гимназияларды, лицейлерді біздің қоғамның зияткерлік әлеуметін толықтырудың негізгі көзі ретінде одан әрі дамытуға ерекше көңіл бөлінеді.

Отандық лицей мен гимназия елдің білім беру мен тәрбиелеу бағыттағы салада орын алу - әлеуметтік-педагогикалық мәртебесін орта білім беру ұйымының, академиялық бағытталған типі ретінде сыни тұрғыдан түсіну, оның қазіргі заманғы міндеттері мен қажеттіліктерінің мағынасын жеткілікті дәрежеде бағалауға және түсінуге мүмкіндік береді және жетілдіру жолдарын белсенді іздеуге ықпал етеді. Лицей-гимназияның білім беру қызметін сатылы және қызметіне өнімді талдау мақсат қоюда, гимназия мен лицейлердің оқу үдерісін ұйымдастыруда тарихи сабақтастық механизмін анықтауға, қазіргі кездегі білім беру мекемелерінің жұмысына оң және теріс саяси, әлеуметтік-экономикалық факторлардың әсерін түсінуге көмектеседі.

Біздің зерттеу тақырыбымыздың хронологиялық шеңберін таңдау 1987-1991 жылдардағы мемлекеттік басқарудың әртүрлі салаларын реформалау кезеңі болғандығымен анықталады, руханилықтың жаңа мұраттарын іздеу, қоғамдық-саяси өмірді ырықтандыруға және орта, жоғары білім берудің лицей және гимназияның жүйесін құру негізінен қазіргі заманға тән Қазақстан қоғамы.

Зерттеу тақырыбына арналған ғылыми ізденушілік жұмыста бізге дейінгі жұмыстарда лицей мен гимназиялар мазмұндық құрылымдарына байланысты нақты бағыттық жүйелеген жұмыстардың әліде болса толық еместігі орын алуда. Бірақ, Қазақстандағы мектептер, лицей және гимназиялар, ұлттық мектептер т.б. қалыптасуы мен дамуы жайында орындалған зерттеушілік жұмыстар бар. Қазақстандағы мектеп жүйесі мен оның типтері жайында отандық зерттеулерде олардың қалыптасуы мен дамуын жалпы қазақ білім беру жүйесінің тарихын түсіну аясында қарастырылады.

Дегенмен де, Қазақстанның білім беру саласындағы лицей мен гимназиялардың тарихи тәжірибесін пайдалану мүмкіндіктерін іздеу қажеттілігі мен оны талдаудың жеткіліксіздігі арасындағы қарама-қайшылық біздің зерттеуіміздің мәселесін айқындады:

- КСРО-ның құрамында және Егемен Қазақстан кезеңіндегі лицейлік пен гимназиялық білім беруді ұйымдастырудың, дамытудың негізгі тарихи-педагогикалық алғышарттары мен ерекшеліктері қандай лицей мен гимназиялардағы оқу-тәрбие жұмысының педагогикалық тәжірибелік жүйе

ретінде орын алу мәселесін талдау, оң бағасын беру заманауи қажеттіліктен туады;

-1987-1991 жылдардағы Қазақстандағы лицей мен гимназия типіндегі мектептер жүйесіне ғылыми педагогикалық және тарихи-тәжірибелік тұрғысынан сипаттамалар жасау;

- қазақ лицей-гимназияларының қалыптасу үдерісін талдау, білім беру үдерісінің негізін құрайтын құндылық бағдарын ашу;

-оқу кезеңіндегі оқытушылар құрамы мен білім алушы оқушылардың құрамына сапалы сипаттама берілмеуі тағы басқалар арасындағы карамақайшылықтар орын алуда.

Демек, аталмыш мәселенің қазіргі кездегі қажеттілігі мен оның білім беру тарихында бізге дейін ғылыми педагогикалық тұрғыдан жүйелі түрде зерделеніп, талданбау арасында жоғарыда келтірілген карамақайшылықтарды жою үшін және педагогика тарихын жүйелеп, толықтыру мақсатында, біз диссертациялық зерттеу жұмысының тақырыбы Қазақстанда лицей – гимназиялардың қалыптасуы мен дамуы (1987-2017 ж.ж. материалдар негізінде) деп алуымызға негіз болды.

Зерттеудің мақсаты: 1987-2017 жылдарда Қазақстандағы білім беру саласындағы лицей мен гимназиялар қалыптасуы мен дамуының тарихи-тәжірибесі мен әдістемелік негіздерін анықтау.

Зерттеу нысаны: 1987-2017 жылдардағы Қазақстандағы білім беру лицей мен гимназиялардың оқу тәрбие үрдісі.

Зерттеу пәні: 1987-2017 жылдардағы лицей мен гимназиялар қалыптасуы мен дамуы.

Зерттеудің ғылыми болжамы: *Егер*, 1987-2017 жылдар аралығында Қазақстандағы білім беру саласындағы лицей - гимназиялар типіндегі мектептерінің қалыптасуы мен дамуының тарихын жүйелеудің ғылыми-педагогикалық негізін ашуға мүмкіндік жасалса, **онда** білім беру тарихындағы осы типтегі мектептердің педагогикалық үдерісі жайындағы теориялық және тәжірибелік білімдерді толықтаруға негіз болады, **бұл өз кезегінде** қазіргі лицей мен гимназиялардағы педагогикалық үдерісті заман талабына сәйкес дамытуға байланысты озық педагогикалық көзқарасты пікірлерді растауға және зерттеліп отырған мәселе бойынша даму бағдарын анықтауға бағытталған мақсаты бере отырып, Қазақстандағы мектептер және оның типтеріне қатысты тарихи білімдерді толықтыруға бағытталған болжамның дұрыстығын негіздейді.

Зерттеу міндеттері:

1. Білім беру жүйесіндегі лицей - гимназиялар типіндегі мектептердің қалыптасуы мен дамуын тарихи-педагогикалық тұрғыдан жүйелеу арқылы талдаулар жасау (1987-2017 жж); 1 параграфовка келтіру

2. 1987-2017 жылдардағы Қазақстандағы лицей және гимназиялардың құрылымдық мазмұнындағы ғылыми-әдістемелік негіздерін айқындау;

3. Зерттеуге алынған 1987-2017 жылдар кезеңіндегі Қазақстанда лицей мен гимназиялардың педагогикалық үдеріс жүйесінің құрылуын талдау және

қазіргі осы типтегі мектептердің мазмұндық құрылымен сабақтастығын анықтау;

4. 1987-2017 жылдар арлығындағы лицей және гимназиялар типіндегі мектептердегі педагогикалық жүйенің қалыптасуы мен дамуын анықтауға бағытталған «Қазақстанда лицей – гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихы» (1987-2017 жж.) элективті курс және тәжірибелік жұмыстарды жүргізу.

Жетекші идея. Қазақстандық білім беру тарихының даму үрдісінде еліміздегі жинақталған отандық педагогикалық тәжірибелік жұмыстарды, соның ішіндегі 1987-2017 жылдарындағы білім беру жүйесінде лицей және гимназиялар типіндегі мектептердің дамуын зерттеп қорытындылау және бағалау, бүгінгі және келешек мектептер жүйесінің құрылымдық жүйесінің дамуына өзек ету.

Зерттеу жұмысының әдіснамалық және теориялық негізі: Жеке тұлғаны, білі жүйесінде қайта құру, модернизация дамыту мен қалыптастыру жайлы тарихи диалектикалық даму заңдылықтары, тарихи педагогикалық құбылыстарды зерттеудегі ақиқаттық пен шындық, тарихи жүйелілікті сабақтастыру.

Зерттеудің көздері: 1987-2017 жылдардағы мерзімді басылымдар, Қазақстандық және Ресейдің білім беру жүйесіндегі педагогикалық ой түйіндеген материалдар, кеңес үкіметі мен егемен Қазақстан кезеңіндегі педагогика тарихы, түрлі саладағы ғалым және тәжірибелі мамандардың зерттеу еңбектері, Қазақстан Республикасы Ұлттық кітапханасының кітаптары мен қолжазбалар қорындағы деректер.

Зерттеу әдістері: Зерттеу аумағына енетін кезеңдегі білім тарихына қатысты тарихи-педагогикалық еңбектерге, заңды-құқықтық, ережелік құжаттарын салыстырмалы-тарихи талдау, зерттелетін тақырып бойынша деректерді логикалық-тарихи, теориялық және жүйелік талдау, сұрыптау, жалпылау, саралау және жалпы зерттеу нәтижелерін қорыту, бағалау.

Зерттеу базасы: І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті және Алматы қаласындағы Қайнар академиясы.

Зерттеудің кезеңдері:

Бірінші кезең (2017-2018) зерттеу тақырыбы анықталып, ғылыми-педагогикалық және арнаулы әдебиеттерде бұл мәселенің зерттелу жайы қарастырылды. Тақырып бойынша тарихи, тарихи-педагогикалық, тарихи-этнографиялық, психологиялық, педагогикалық әдебиеттерге шолу жасалды. Зерттеу нысанындағы оқу жоспарлары мен бағдарламалары, оқулықтармен танысып талданды.

Ғылыми және ұғымдық аппараттар белгіленіп, қажетті дерек көздері мен материалдары жинақталып, салыстырылып, ғылыми дәйектелігіне көз жеткізілді.

Екінші кезең (2018-2019) жинақталған деректер қазіргі педагогика ғылымдарының теориялық қисындары тұрғысынан талдауға алынды, 1987-2017 жылдардағы Қазақстанда лицей және гимназияның типіндегі оқу

орындарын қалыптастуы мен дамуын білім тарихы негізінен жүйеленіп, сипаттама берілді.

Үшінші кезең (2019-2020) жүргізілген зерттеу жұмысының нәтижелері қорытындыланып, жүйеге келтірілді. Кезеңге бөлудегі қолданылған әдістер: талдау, жинақтау, тарихи салыстырмалы, тарихи генетикалық, құрылымдық және функционалдық ерекшеліктері айқындалды. Докторанттың тікелей араласуымен педагогика тарихы пәніне қажетті зерттеу нысанын материалдары «Қазақстанда лицей – гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихы (1987-2017 жж.) » атты элективті курс бағдарламасында дәріс, семинарларды жоғары оқу орындары студенттеріне ұсынылды және жүргізілді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық маңыздылығы:

1. Қазақстандағы лицей және гимназиялардың тарихнамасын жүйеленіп, осы типіндегі мектептердің құрылу себептерін арнайы талдап, ақиқаттық баға берілді (1987-2017 жж.);

2. 1987-2017 жылдар арлығында Қазақстанда құрылған лицей-гимназиялар типіндегі мектептерінің ғылыми-педагогикалық негіздері айқындалып, ғылыми жүйеге келтіріліп тұжырымдамалық тұрғыдан талдауға алынды.

3. Кеңес үкіметі мен егемен Қазақстан 1987-2017 жылдар кезеңіндегі білім беру саясаттарының жүйесінде құрылған лицей және гимназиялардың педагогикалық мазмұндық құрылымдарының қазіргі осы типтес мектептермен сабақтастықтарына талдаулар жасау арқылы олардың өзара байланысы анықталады;

4. «Қазақстанда лицей – гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихы (1987-2017 жж.)» жүйесіне негізделген элективті курсты оқыту және тәжірибелік жұмыстарды нәтижелері анықталды.

Зерттеудің практикалық мәнділігі:

Диссертациялық зерттеу жұмыста қамтылған және арнайы дерек көздеріне сүйеніп, белгіленген материалдар мен ой-тұжырымдар КСРО үкіметі соңғы ширегі құрамындағы Қазақстандағы 1987- 1991 жылдар мен 1991-2017 жылдардағы егемен мемлекетімізді алғашқы ширегіндегі білім беру жүйесінің өтпелі кезеңдеріндегі лицей мен гимназия типіндегі мектептердің қалыптасуы мен дамуына қатысты білім беру тарихы жайындағы оқу, білім беру, зерттеушілік т.б. жұмыстарда қолданылуы мүмкін. Оларды Қазақстандық педагогикалық тәжірибе бағытындағы білім беру тарихын жан-жақты зерттеуде, оқулықтар мен оқу құралдарын, жоғары оқу орындарының оқу бағдарламаларын дайындауда, сондай-ақ ЖОО-да педагогика тарихы пәнінің курсына және отандық білім берудің тарихы жайындағы мәселелері бойынша элективті курстарды өткізу кезінде «Қазақстанда лицей – гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихы» (1987-2017 жж.) элективті курс бағдарламасындағы түйінделген. Ой-пікірлер негізінде педагогика тарихының білімдерін жетілдіру бағытында пайдалануға болады.

Қорғауға ұсынылған негізгі қағидалар:

1. Қазақстанданық білім беру тарихындағы лицей және гимназиялар типіндегі мектептердің қалыптасуы мен дамуының тарихи-педагогикалық негіздегі мәселелерін зерттеу нәтижелері (1987-2017 жж.);

2. КСРО үкіметінің 1987-1991 жылдардағы соңғы ширегі мен егемен Қазақстанның 1991-2017 жылдар аралығындағы лицей - гимназиялар мектептерінде оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастырудың ғылыми-педагогикалық негіздегі пікірлерді қоғамдық-әлеуметтік және ұлттық мәдени тұрғысынан жүйелеуді негіздеу;

3. Қазақстандағы 1987-1991 жылдар аралығындағы лицей мен гимназия мектептерінде мазмұндық құрылымдық жүйесіне ғылыми-педагогикалық тұрғыдан талдау және бүгінгі осы типтес мектептермен өзара сабақтастық байланысын негіздеу;

4. Зерттеуге алынған 1987-1991 кезеңдерде лицей-гимназия типіндегі мектептердегі мазмұндық құрылым және олардың қалыптасуы мен дамуындағы өзіндік педагогикалық ерекшелігін ашуға бағытталған «Қазақстанда лицей – гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихы» (1987-2017 жж.) элективті курсты оқытудың қажеттілігін тәжірибелік жұмыстары арқылы дәлелдеу.

Зерттеу нәтижелерінің дәлелдігі мен негізділігі: диссертациялық зерттеу жұмыстарында алынған нәтижелердің ғылыми-теориялық және әдістемелік негізде дәлелденуімен, Қазақстандағы 1987-1991 жылдар аралығындағы лицей-гимназия типіндегі мектептердің қалыптасуы мен дамуы бағыттарына тарихи-педагогикалық сипаттамалар берумен, заңдық-құқықтық ережелер түріндегі құжаттарға сүйену барысындағы деректердің теориялық тұрғыдан талдануы және зерттеу жұмысы қорытындысының ЖОО-да педагогикалық мамандықтардың оқу-тәрбие барыстарындағы педагогика тарихы мен Отандық білім беру тарихы курстарының теориялық білімдерін толықтырылуға енгізілуімен қамтамасыз етіледі.

Зерттеу нәтижесін сынақтан өткізу және ендіру: зерттеудің негізгі қағидалары ғылыми баяндама түрінде халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда, Білім және ғылым саласындағы Бақылау комитеті ұсынған журналдарда, скопус базасындағы ғылыми журналдарда көрініс тапты:

1. Қазіргі қоғамдағы инновациялық мектептердің ерекшеліктері. «Рухани жаңғыру – Қазақстанның серпінді дамуының негізі» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары., Талдықорған, І.Жансүгіров ат. ЖМУ. 2018, 57-60 бб.

2. Қазақстандағы заманауи гимназиялық білімнің даму мәселелері. Қазақстанның ғылымы мен өмірі. №1 (74), 2019, 38-41 бб.

3. Траектория развития системы образования лицеев: сравнительный анализ Казахстана и зарубежных стран. Центр наукових публікацій Збірник наукових публікацій., IV МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «НАУКА В

ЕПОХУ ДИСБАЛАНСІВ», (м. Київ | 30 листопада 2018р.), 2 частина - С. -38-44.

4. Қазақстандағы жаңа үлгідегі білім беру мекемелерінің ерекшеліктері. Қазақстанның ғылымы мен өмірі., №2 (77), 2019, 89-92 бб.,

5. Основные направления учебно-воспитательного процесса в лицеях и гимназиях. Инновационный потенциал развития науки в современном мире «НИЦ Вестник науки» Уфа, 31 октября 2019 г., Часть 3, С. 27-37.

6. Развитие университетского образования в аспекте подготовки студентов оканчившие лицей и гимназии «Сборник с научни доклады» (трета книга)., - Болгария, Издателство; ЕКС-ПРЕС, 2019., - С. 161-166.

7. Публично-социальный характер создания в Казахстане образовательных учреждений типа лицеи и гимназии "Prospects for the Development of Modern Science" Materials of the V International Scientific-Practical Conference Международная конференция, - Сеул, Корея , 11-13 март 2020г., -Часть 2,-С.115-123.,

8. History of Formation of Lyceums and Gymnasiums in Kazakhstan and Peculiarities of their Educational Activities Talent Development & Excellence Vol.12, No.1, 2020, -495-506 pp.

9. Content system of the lyceum and gymnasium educational program. BULLETIN OF THE KARAGANDA UNIVERSITY, - №4,(100) - 2020, - 55-62 pp.,

10. Innovative features of education in Kazakhstan's Lyceum-Gymnasium Cypriot Journal of Educational Sciences, 17(1), -2022, -159–173 pp. <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i1.6693>

Жарық көрген ғылыми еңбектер: зерттеудің негізгі нәтижелері мен қағидалары шет елдік және отандық халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарында (5) және ҚР БжҒМ Білім және Ғылым саласындағы бақылау Комитеті ұсынған ғылыми басылымдарда (3), Скопус деректер базасында саналатын ғылыми журналдарда (2) жарық көрді. Зерттеу нәтижелері зерттеу базасында көрсетілген білім беру мекемелерінде мамандарды даярлау тәжірибесіне ендірілді.

Диссертацияның құрылымы. Диссертация кіріспеден, екі тараудан, қорытындыдан, әдебиеттер тізімі мен қосымшалардан тұрады.

Кіріспеде зерттеу тақырыбының көкейкестілігі, ғылыми аппараты, мақсаты, объектісі, зерттеу пәні, ғылыми болжамы, міндеттері, зерттеу кезеңдері, әдістері, ғылыми жаңалығы, теориялық және практикалық мәні, қорғауға ұсынылатын қағидалар баяндалады.

ЕГЕМЕНДІ ҚАЗАҚСТАНДА ЛИЦЕЙ МЕН ГИМНАЗИЯЛАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ МЕКЕМЕЛЕРДІҢ ҚҰРУЫНЫҢ ТАРИХИ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ атты бірінші бөлімде 1987-2017 жылдар аралығындағы Қазақстандағы лицей және гимназия типіндегі мектептердің қалыптасуы мен дамудағы өтпелі кезеңдері мен олардың өзіндік ерекшеліктері, сол уақыттағы мектеп жүйесі мен олардың тарихы және даму бағыттық бағдарлары қарастырылады.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЛИЦЕЙ МЕН ГИМНАЗИЯ ТИПІНДЕГІ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ПЕДАГОГИКАНЫҢ ҮДЕРІСТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТӘЖІРБИЕЛІК ЖОЛДАРЫ атты екінші бөлімде зерттеу ауқымына енген кезеңдегі лицей және гимназиялар типтегі мектептердің оқыту мен тәрбиелеу барыстарындағы педагогикалық тәжірибесінің бүгінгі кезеңімен ұласымдылық табуы. Олардың педагогикалық тұрғыдағы мазмұндық құрылымдары осы мектептерде оқу-тәрбие жұмыстарында оқушыларға жаңа бағытта білім мен тәрбие беруін ұйымдастыру мәселелері бойынша орын алған ой-пікірлерге талдау жасай отырып, білім беру тарихындағы педагогикалық құнды мұралардың мәні ашылды.

Қорытындыда зерттеу жұмысының нәтижесіне негізделген тұжырым мен ұсыныстар беріледі, көкейкесті мәселенің даму болашағы көрсетіледі.

1. ЕГЕМЕНДІ ҚАЗАҚСТАНДА ЛИЦЕЙ МЕН ГИМНАЗИЯЛАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ МЕКЕМЕЛЕРДІҢ ҚҰРУЫНЫҢ ТАРИХИ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

1.1. Қазақстанда лицей – гимназияның білім беру мекемелерін құрылуының қоғамдық әлеуметтік сипаты.

Қазіргі уақыттағы мемлекеттік құрылымдар мен оның салалары экономика, саясат, өмірдің әлеуметтік ортасындағы жеке адамдар арасындағы іскерлік байланыстардың өріс алуы жаһандық реформалық үдерістерге байланысты жалпы білім беру жағдайы және мазмұны мен оны ұйымдастырдың түрлеріндегі оқу-тәрбие мекемелерінің құрылымдық жүйесінде өзгерді. Біздің елімізде нарықтық экономиканың қалыптасуы мен дамуын заманауи талаптарға сай қанағаттандыру мен оларға бағдарланған үйлесімді кәсіби мамандарды даярлаудың сатылық жүйесін құрудағы жаңа білім беру қажеттіліктерінің пайда болуына ықпал жасады. Қазіргі кезде кәсіптік білім берудің қолайлы және тиімді жүйесін құру өзекті мәселе болып, оның басты міндеті нарықтық қатынастар жағдайында кәсіби санатты, өзінің кәсіби әрекетін жетік меңгерген, жоғары санатты кәсіби білімі мен білігі жетік мамандарды даярлау болып табылады. Бұл бүгінгі қоғамға кәсіби құзыреттілігін одан әрі жетілдіруге бағытталған бәсекеге қабілетті деңгейдегі жаңа құрылымдық жүйедегі мамандары қажеттігін білдіреді. Қазақстандағы оқытудағы заманауи жаңашылық үдерістердің ғылыми- әдістемелік жүйесі мен мәдениетін қалыптастыру үшін бұрын-соңды болмаған мүмкіндіктер ашты.

Мемлекетіміздің экономикасын, әлеуметтік және мәдени салалардағы бәсекеге қабілеттілігін арттыру және оған қол жеткізуі жеке азаматтардың зияткерлік әлеуетін үнемі дамыту сапасына байланысты. Республикадағы мектептерді дамытудағы білім беру үдерісін ізгілендірумен оның мақсаттары мен мазмұнын жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуға, реттеуге бағдарланғандығы мен сондай-ақ, білім беру жүйесінде жаңа типтегі оқу-тәрбие мекемелерінің – яғни, лицей және гимназиялардың пайда болуымен сипатталады. Білім берудегі жаңашылдық сипаты мен бағытын анықтайтын объективті жағдайларға: 1987 жылдан бастап, кеңестік жүйенің өзінде уақыт талабына сай мамандарды даярлау мәселесі жаңа сипатқа ие бола бастауы орын алып, әлемдік және еуропалық білім беру кеңістігі мен ондағы болашақ кәсіби мамандарды даярлаудағы педагогикалық тәжірибелер алмасулар орын ала бастады; 1991 жылдан Қазақстан Республикасының тәуелсіз мемлекет болып қалыптасуы; Отандық білім беру жүйесін әлемдік және еуропалық білім кеңістігіне ықпалдасуы; білім беру үдерісінің тұлғалық-бағдарлы моделін жасау, жаңашылдық мазмұны мен педагогикалық технологиялардың енуі. Бұл Қазақстандағы 90-жылдардың алғашқы кезеңінде республиканың білім беру жүйесінде лицей мен гимназиялардың санының артуы [17]. 1996 жылы статистикалық ептік көрсеткіштер бойынша гимназиялар - 76, лицейлер - 93, жалпы білім беретін орта мектептердің құрамында гимназия және лицей

сыныптары ашылған мектептер – 343 құрады. Лицей және гимназия типіндегі оқу-тәрбие мекемелері мен мектептердің құрамындағы осы бағытқа бағдарланаған сыныптардың саны жылдан-жылға өсе түсті [18]. Сондай – ақ, 2017 жылғы статистикаға сүйенсек Қазақстанда 278 лицей және 275 гимназия білім беру жүйесінде тіркелген. Қарастырылып отырған, 1987-2017 жылдардағы кезеңдердегі гимназиялар мен лицейлердің қызметін ұйымдастыру үдерісінде бірқатар қиындықтардың орын алуда. Бұл сол кездегі қоғамның осы типтегі оқыту мен тәрбиелеу мекемелеріндегі құрылым мен мазмұндық жүйесі және оның қажеттіліктері жайында республикадағы білім беру жүйесіндегі қызмет жасау тәжірибесінің аздығынан туындады. Нәтижесінде лицей мен гимназиялардың дамуы жүйесіз, басқарылусыз бейтараптық бағытта /стихиялы/ болып, осы оқу-тәрбие мекемелерін құру үдерісінде «бақыланбайтын жағдайда, белгілердің әдеттегі өзгеруі байқалады» [19] бағыттағы педагогикалық тәжірибелер орын алды. Кейбір бір жағдайда гимназиялар мен лицейлер дарынды балаларға арналған жалпы білім беретін мектеп ретінде мәнге ие болды [20]. Сондай-ақ осы кезеңдерде лицей мен гимназиялардың атаулармен бірдей атауға ие болған мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу мекемелер пайда болып - балабақша-гимназия, балабақша-лицей типіндегі оқыту мен тәрбиелеу бағытындағы мекемелер жұмыс істей бастады [21], [22]. XIX ғасырдың соңғы кезеңдерінде, әлі де болса Кеңестік үкіметте қалыптасқан білім беру жүйесімен өзара байланыста болған. Қазақстанның білім беру мен оқыту және тәрбиелеу бағытындағы педагогикалық тәжірибелері бір орталықтан басқарылатын Ресейлік білім беру жүйесінің шеңберінің ықпалында бола отырып, түрлі типтегі оқу-тәрбие мекемелерінің құрылуы мен мазмұндық жүйесі жағынан тәуелділікте болып отырғандығы анық.

Сол кезеңдегі уақытта Қазақстан Республикасында өздігінен, дербездік бағытта білім беру жүйесі толық қалыптаспады және жаңа бағытта ғылыми-әдістемелік негіздемесіз жұмыстар жүргізді. Себебі, әлемдік және еуропалық білім беру жүйесіндегі педагогикалық тәжірибелермен алмасудың алғашқы кезеңі ғана біздің білім беру жүйемізге ендіріліп, қалыптасулар орын ала бастаған уақыт. Алғашқы жылдары лицей мен гимназиялар типіндегі мектептердің қалыптасуында олардың мазмұндық құрылымы мен бағыттық жүйесі және оның міндеттеріне қатысты мәселеде өткеннің педагогикалық тәжірибесіне сыни тұрғыдан қарау орын алмағандықтан, мәселен, қазан төңкерісіне дейінгі лицей мен гимназиялар үлгісін көпшілігінде басшылыққа алғандықтан олардың жеке қателіктерін қайталауға алып келді деуге болады. Осылайша, лицей мен гимназиялардың Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіне ендіру үдерісі жүйесіз, басқарылусыз бейтараптық бағытта жүруді, негізгі қайшылық әлемдік және еуропалық білім беру тәжірибесінде лицей мен гимназиялардың жұмыс жасауының, тиімді тәжірибесін Қазақстанда білім беру жүйесінде қолдану деңгейінің арасында туындады. Бұл қарама-қайшылықты шешу және тиімді жолдарды табудағы әрекетте - өткен кезеңдегі осы бағыттағы педагогикалық тәжірибе мен 1987-2017

жылдардағы ғылым мен техниканың және адам капиталын дамуыту ерекшеліктерін ескере отырып, педагогикалық жүйелер ретінде лицей мен гимназиялардың білім беру ерекшеліктері мәселесін зерттеу қолға алынғанда ғана шешуге болатындығына ғалымдар мен тәжірибелі педагог-әдіскерлер мән берді. Көрсетілген өзекті мәселенің тарихи-педагогикалық тәжірибенің жағдайын бірқатар объективті және субъективті себептер бойынша қанағаттанарлық деп айтуға болады. Себебі, олар қазіргі лицей мен гимназиялардың алғашқы құрылымын жасап, келешек дамудың өзегі болды десек, сондай-ақ педагогикалық тәжірибелер мен берілетін білім мазмұнының жүйесі өз уақытындағы ғылым мен техниканың дамуындағы озық ілімдер жүйесін оқушыларға беруге ұмтылыстар жасап, педагогикалық тәжірибенің жаңашылдық жүйесіне көшіру үдерісі орын алғын кезең деп айтамыз. Бұдан отандық мектептер мен педагогикалық ойлардың тарихы қазан төңкерісіне дейінгі орын алған лицей мен гимназиялардың түсіндірудегі әлеуметтік топ санатына бөлу тәсілдер арқылы зерттеліп түсіндіріуін кеңестік жүйедегі педагогика тарихымен айналысқан ғалымдар бұларды негізінен қоғамдағы билеуші әлеуметтік топ санатына жататын реакциялық саясатының құралы ретінде негіздеген. Қазіргі тарихи-педагогикалық білімнің жаңа парадигмасына сүйеніп түсіндіруде, мектеп тарихындағы орын алған құбылыстарды түсіндіруде, түрлі әлеуметтік топтық көзқарастың әсерінен қалыптасқан бұрынғы тарихнамалық стереотиптерді жаңаша түсіндіру үшін мектеп, педагогиканың әлемдік және ұлттық білім беру тарихы аясында лицей мен гимназиялардың оқыту мен тәрбиелеу жүйесіндегі ерекшеліктерін жан-жақты және тыянақты зерттеуді қажет етеді.

Жоғарыдағы берілген ойларды негізге ала отырып, лицей мен гимназиялардың оқу-тәрбие барыстарын педагогикалық жүйе тұрғысынан ерекшеліктерін беру үшін оларды құрайтын құрылымдардың екі тобын береміз:

1. Білім беру саласында бастапқы бір басты сызық жүйесінен орын алып осы қатынасына қарай екінші дәрежелі деңгейге шығуына бұл белгілі бір уақыт кезеңінде басым бағытқа ие болып, өзіндік ерекшелігі бар бұқаралық басым бағыты /тенденцияларды/ белгілеу ретінде қолданылуының негізгі - білім берудің мақсаты, міндеттері және мазмұны;

2. Білім беру мекемесінің құрылымдық мазмұнының ерекшелігі мен типіне сәйкес көмекші немесе бастапқы қосалқылыққа бағытталағын оқытушылар мен білімгерлердің құрылуы мен құрылымындағы бірлескен педагогикалық әрекеттерді іске асыру – жаңаша білімдер негізіндегі таным, тәрбие, бағдарлы оқытудағы оқу материалдары т.б.

Яғни, лицей мен гимназиялар типіндегі мектептердің құрылымдық мазмұны мен ондағы оқыту мен тәрбие үдерістерін қолданылатын педагогикалық жүйенің тәжірибелік мүмкіндіктерін кешенді зерттеу қажеттілігін береді және олардың дамуының әр түрлі тарихи кезеңдеріндегі білім беру жүйелеріндегі осы типтегі оқу-тәрбие мекемелерінің өзіндік ерекшеліктері мен сипатын ашып береді.

Гимназия, жалпы білім беру мекемесі ретінде, Ресейде XVIII ғ. пайда болды. Гимназиядағы білім беру университетке дайындау бағытымен (М.В. Ломоносов); оқушыларға жан-жақты білім беру қажеттілігімен (Н.И. Пирогов); гимназиялық білім берудің гуманитарлық бағытына назар аударумен (В.В. Розанов, В.Я. Стоюнин) байланыстырылды. 1804 ж қабылданған алғаш гимназиялық жарғы бойынша, мұндағы білім беру классикалық және элитарлық болып табылады [23]. Қазақстандағы алғашқы гимназиялар патшалық Ресейдің білім беру жүйесінің бөлігі ретінде XIX ғасырдың ортасынан бастап ашылды. Қазақстан зияқты патшалық Ресейдің қол астындағы шет аймақтардағы жергілікті ұлт өкілдерінің оқуына мүмкіндік берілді. Мәселен, Алматы /Верный/, Орал, Семей, Омбы қалаларындағы гимназиялар ашылып және олардың жанынан жергілікті халықтың балалары үшін жатақханаларыда салынып, онда 1916 жылы 76 қыз және 139 ұл мұсылман балалары, негізінен қазақтар оқығаны тарихи деректерден белгілі. Сонымен бірге Қазақстанда 1916 жылы 13 гимназия және лицей мен гимназия типіндегі оқу-тәрбие мекемесінің мазмұндық құрылымына жақын келетін 4 реалды училище болған.

Қазан төңкерісінен кейін, 1918 жылғы 30 қыркүйекте қабылданған «Положение об единой трудовой школе» деп аталатын құжат қоғамның өмірлік тәжірибесіне еніп, іс жүзінде жалпы орта білімнің бір типтілігі қалыптастырып, лицей мен гимназиялардың типіндегі оқу-тәрбие мекемелері өз жұмыстарын тоқтатты. Лицей мен гимназиялардың типіндегі мектептер жүйесі тек, 70 жылдан астам үзілістен кейін қайта құрылып, жұмыс жасай бастады. Құқықтық, заңдылық, ережелік құжаттардың мазмұндық жағынан арнайы мәртебе алған КСРО-дағы алғашқы гимназиялар 1989 жылғы 1 қыркүйекте Мәскеу қаласында ашылды, бұлар бұрынғы №13, №67 және №388 мектептер еді [24].

Бұл типтегі мектептер жүйесі бұрынғы Кеңестік Одақтың барлық аймақтарына тарқай бастады. КСРО ыдырағаннан кейін тәуелсіз елдердің өздеріне тән білім беру жүйесін құруға байланысты жаңа заңдардың қабылдануымен мектептің жаңа типтері қоғамдық өмірдің тәжірибесіне енуі және олардың әрекетіндегі педагогикалық тәжірибелері күнделікті құбылысқа айналды. Мысалы, 1992, 1999, 2007 жылдары қабылданған Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңдарында олар ерекше аталып өтеді. 1991 жылдан бастап Қазақстанда жаңа үлгідегі мектептер мен арнайы орта оқу орындары ашылды: лицей, гимназия, техникалық-кәсіптік мектептер, колледждер.

Гимназиялық білім берудегі жүйелік көзқарас, мұндағы білім беру дамуын қарастыратын түрлі аспектілерді зерттеу нәтижесінде, көптеген ғылыми зерттеулерді негіздеді. Қазіргі гимназияның ерекшеліктері, түрлі бағыттағы педагогикалық зерттеулердің негізіне айналды, мәселен: гимназиялық білім берудің тарихын М.Е. Аксенов, В.А. Берлинских, М.В. Богуславский, И.И.Васильев, М.Г.Васильев, И.П.Виноградов, Т.Е.Денисович, А.Д.Егоров, Н.А.Константинов, Н.В.Флит, Ф.Ф.Шперк зерттеген;

гимназияның жаңа білім беру мекемесі ретінде қалыптасуын А.Г.Каспр-Жак, Т.М.Плахомова, Н.В.Тамарская қарастырған. Н.Я.Корастырева, Н.Я.Лицмана, А.Ю.Пентин жұмыстарында гимназиялық білім берудің әртүрлі аспектілері: тұлғалық-бағдарлы, адами қарым-қатынас, білім берудегі интеграция, мәдени сынды тәсілдер ретінде қарастырылды. 1995 ж бері гуманитарлы білім беру мекемесі ретінде гимназияны көркейтуге бағытталған зерттеулер жүргізілді. Олардың арасында, гимназияны функцияландырудың педогогикалық шарттарын зерттеудегі жұмыстарды (С.А.Хайруллиннің), гимназияның оқыту үдерісіндегі мұрагерлікті педогогикалық түрде қамтамасыз етуді (С.А.Савинов), гимназиялық білім беруді дамытуда басқару негіздерін (Н.А.Шарай), оқушыларда профессионалды дайындықты алдын ала қалыптастыруды (Р.И.Степанов, С.Н.Чистякова), заманауи білім беру мекемелерін қалыптастыру мен дамытуды (Т.В.Орлова, И.Д. Чечель, Т.М.Ковалева), заманауи білім беру мекемелерінде диверсификация ерекшеліктерін (А.М.Новиков) айта кеткен жөн. Өзімізге мәлім, бөлек еңбектерде жеке сұрақтар қарастырылады, мәселен: білім берудің заманауи социалды-экономикалық шарттарының жаңаруының педогогикалық негіздері (А.Г.Каспр-Жак, 1995), жалпы білім беру мекемелерінің жаңа типінің қарқындауын басқару (Т.Г.Калугина, 2002), білім беру мекемесін инновациялы, көпсалалы басқару жүйесі (В.Н.Смирнов, 2001), заманауи гимназияның білім беру бағдарламасын жобалаудың педогогикалық негіздері (А.А.Галицких, 2001), гимназияның ұйымдық педогогикалық шарттарының, оқу-тәрбие процесінің гуманизациясы (А.М.Шатрова, 2002), пәнаралық интерация арқылы оқушыларда ғылыми көзқарас қалыптастыру (Е.А.Паладянц, 1999), Қазақстанда инновациялы мектеп құру (Т.М.Ковалева, 2002), жалпы орта білім беруде оқу әдістемелерінің нұсқаларын құрудағы теория мен практика (А.М.Шатрова, 2002), гимназиялық білім берудің дамуын басқарудағы теориялық негіздер (Н.А.Шарай, 2002), гимназия оқушыларында оқу-зерттеу мәдениетін қалыптастыру (Г.В.Макторова, 2003) [25],[26], [27].

Ал, 1995 жылы Қазақстанда жаңа Конституция қабылданып, жалпыға міндетті тегін орта білім алу жарияланды. Қазақстанның көп мектептерінде ақ кофта, қара шалбар классикалық киім үлгісі сақталып келді. Бүгінгі күні елімізде гимназиялардың саны бірқатар өсті. 2011–2012 оқу жылының басында елімізде барлығы 149 гимназия мен 64 лицей тіркелді, ал олардың ішінде қазақ тілінде жұмыс жасайтын гимназия - 36, лицей - 11. Бұл барлық күндіз оқитын мектептердің 2,4 пайызын құрайды. Алматы обласы бойынша жалпы гимназия саны -17, жалпы лицей саны -9, Қарағанды облысында жалпы гимназия саны - 16, гимназия сыныптары бар мектептер - 12, лицей - 9 [28].

Қазіргі білім беру кеңістігінде, гимназия, нәтижелі іске қабілетті түлектерді дайындауға бағытталған жалпы білім беру мекемесі ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, гимназистерді тиімді іс-әрекетке дайындау, оларды тек когнитивтік-операциялық тәжірибеге үйретумен шектелмейді,

сонымен бірге, саланы байыту мен кеңейтуге және адами субъективтілікті, ерік, сезім, эмоцияны қосарлауға бағытталған (А.И.Берт, А.В.Лукиященко, А.В.Славин) [29], [30].

Бүгінгі таңда білім беру жүйесін қайта құру жолдарын белсенді іздеу жүріп жатыр. Жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудің мазмұнын, әдістерін, әдістерін қоғамның заманауи талаптарына сәйкес жаңарту қажеттілігі туындайды. Осыған байланысты білім беру жүйесінің барлық құрылымдарының өзгеруі қазіргі заманғы мұғалімдер үшін ерекше қызығушылық туғызады, бұл процеске барлық жұмыс істейтін объектілер қатысады. Сонымен бірге білім беру жүйесінің дамуының тарихи аспектісін қарастыра отырып, лицейлердің тарихи даму ерекшеліктерін атап өту қажет. Біртұтас білім беру жүйесі болмағанын ескере отырып, осы жағдайларда қоғамның озық өкілдері қоғамның білім беру әлеуетінің деңгейін көтеруге, сондай-ақ мемлекеттік аппараттың жұмысын жақсартуға мүмкіндік беретін озық оқу орындарын ұйымдастыру туралы идеялар ұсынды. Лицейлердің жаңа типтегі оқу орындарының құрылуы студенттерге кәсіптік бағдар беру кезеңінің басталғанын көрсетті. Сонымен бірге зиялы қауымды даярлау лицейлерде жүзеге асырылды. Оқу үрдісі баланың жеке басын жан-жақты дамыту негізінде салынғандықтан, бұл лицейлерді Пушкин заманындағы білім құрылымдары жүйесінде көтерді. Осылайша, білім беру мекемелерінің иерархиясындағы сапалы өзгеріс мемлекеттік жүйелерге сапалы дамуға мүмкіндік берді. Қазіргі кезде мектеп оқушының жеке басына бет бұрды, оның өз өмірінің субъектісі ретінде қалыптасуына жағдай жасауға тырысты. Оқушылардың өзін-өзі жүзеге асыруына қолайлы білім беру ортасын құрудың әр түрлі талпыныстарында мектептердің практикалық қызметтері мол: білім деңгейінің жоғарылауын қамтамасыз ететін білім беру мекемелерінің (гимназиялар, лицейлер, авторлық мектептер) пайда болуы; бірінші кезекте студенттердің кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесін шешетін мамандандырылған оқытуды енгізу; оқушылардың танымдық қызығушылықтарын ескеру негізінде шығармашылық бірлестіктердің жұмысына қосу және т.б. Бұқаралық білім беру ұйымын жетілдіру жолдарын іздеуде барлық оқушылардың мүмкіндіктерін ескеретін, олардың әртүрлі танымдық қажеттіліктері мен қызығушылықтарын қанағаттандыруға бағытталған, олардың өмір сүруіне жағдай туғызатын бейімделгіш мектеп салу идеясы маңызды рөл атқарады. өзін-өзі анықтау және өзін-өзі жүзеге асыру. Мазмұнды модельдеу, педагогикалық процесті ұйымдастыру және оны адаптивті мектепте басқару бойынша жаңа идеялармен байыту (қазіргі кездегі ең танымал) интегралды білім беру жүйесін құру мәселесін шешеді. Білім беруді дамытудың заманауи тенденцияларына назар аудара отырып және білім беру қажеттіліктерін барынша толық есепке алуға және қанағаттандыруға ұмтыла отырып, сонымен бірге білім беру жүйесінде өзекті мәселе бар, ол білім беру ұйымдарының сапасын арттыру қажеттілігі болып табылады. Біз лицейлер

мен гимназиялар ашық білім беру жүйесі, сонымен бірге сыртқы ортаның ықпалында болады, сонымен қатар қоршаған шындыққа мақсатты ықпал ету қасиетіне ие болады деген ойдан шыққанбыз. Сонымен қатар, білім беру ортасына әсер ететін қоғамдық-саяси факторлар бар екенін атап өткен жөн. Бұл факторларға мыналар жатады: модернизация, мамандандырылған оқу бағыты, білім беру маршруттарының әртүрлі нұсқаларын енгізу. Н.Г. Астафьева [31], бұл лицей мен гимназия сияқты білім беру мекемелерінде инновациялық процестерді дамыту және «экологиялық таза» педагогикалық инновациялық оқыту әдістерін енгізу оқушылардың танымдық шамадан тыс жүктемесін жояды, сонымен қатар оқуды қол жетімді етеді. Білім беру мекемелерін қайта құрудың қоғамдық және әлеуметтік сипатына сүйене отырып, негізгі ұмтылыс студенттерді мамандандырылған білім алуға баулуға бағытталған, бұл тұтынушылардың сұранысына бағдарлануға негізделген. Сонымен бірге, экономикалық факторды ескере отырып, біз білім беру қызметіне, сондай-ақ оңтайлы білім беру жағдайларын жасау бойынша мемлекеттік шығыстарды оңтайландыру тетіктерінің дамуын талдай аламыз. Бұл аспектінің маңыздылығы сонымен қатар мұғалімдердің ғылыми - зерттеу және эксперименттік жұмыстарын жүргізу мүмкіндігінде көрінеді, нәтижесінде теориялық және әдістемелік базаның жаңаруы қамтамасыз етіледі. Н.В. Акинфеев[32], лицейлер мен гимназиялардағы білім беру саласын дамытудың басым міндеттерінің бірі - оқушыларға сапалы когнитивті дамудың ресурсын және қоғамның одан әрі бәсекеге қабілетті мүшесін ұсына алатын әлеуетті жаңа оқу орнын дамыту. Сонымен, білім беруді дамыту жүйесінің маңызды міндеті барлық қатысушылар арасындағы серіктестік пен шоғырландырылған қатынастарды құру болып қала береді. Сыртқы саясат спектріндегі білім беру мекемелерін қарастыра отырып, білім беру әрбір түлек үшін жеке жетістікке жетудің құралы екенін атап өтуге болады. Алайда, білім берудің әлеуметтік жағын ескере отырып, лицейлер мен гимназияларға үнемі жаңаруды ұсынатын технологиялық факторлардың әсер ету күшін де ескеру қажет. Сонымен бірге негізгі тенденция білім берудің материалдық-техникалық, әдістемелік және технологиялық базаларының векторында байқалады. Айталық, сыртқы саясаттың білім беру жүйесіне әсер ету дәрежесін ескере отырып, мемлекеттік және қоғамдық басқару тетіктерін дамыту да маңызды бағыт болып табылады. Өзінің зерттеуінде И.В. Гришина, А.Н. Шевелев [33] лицейлердің ұйымдастырушылық мәдениетін дамыту менеджменттің сапалы жүйесіне қол жеткізген кезде де мүмкін болады деп тұжырымдайды. Бұл білім беру процесін ұйымдастыру мен жүзеге асырудың сапасын бақылауға ықпал етеді. Оқу процесінің барлық қатысушылары бір-бірімен айқын қарым-қатынаста және келісілген әрекеттерді орындайды. Лицейлер мен гимназиялардың қоғамдық-әлеуметтік сәйкестігінің табиғатын ескере отырып, біз осы білім беру мекемелерінің дамуының бірнеше мүмкіндіктерін бөліп қарастыруға болады:

- білім траекторияларын тиісті еңбек көздерімен үйлестіру, оқушылардың сапалы кәсіби бағдары үшін;

- студенттердің әр түрлі кәсіби дамуы үшін әр түрлі университеттер мен ынтымақтастық;

- кәсіптік бағдарланған оқу орны мәртебесін көтеру. Лицейлер мен гимназияларда әлемдегі заманауи білім беру мәртебесіне сәйкес келетін ішкі жағымды білім беру ортасын дамыту қажет. Бұдан шығатыны, лицейлер мен гимназиялар дамуының әлеуметтік факторларын ескере отырып, бірнеше жағдайларды бөліп қарастыруға болады:

- денсаулық сақтау білімін құру;

- оқытушылар құрамы үшін профилактикалық шаралар. Бұл шаралар күйіп қалудың алдын алуға бағытталған. Осы сәттен бастап лицейлер мен гимназиялардағы психологиялық қызметтің сапалы дамуын ынталандыру қажет;

- ұйымдастырушылық мәдениетті дамыту; - оқытушылар құрамына жедел білім беру мәселелерін шешу дағдыларын үйрету және алдағы іс-шаралардың ұзақ мерзімді жоспарларын құру. Білім беру жүйесін дамыту компоненттерін жүзеге асырудың сәйкестігінің маңыздылығының функционалдық жағы бірнеше функцияларға негізделгенін атап өткен жөн. Осылайша, функционалдық аспект келесі функциялармен ұсынылған:

- ақпараттық-аналитикалық білім беру мекемесінің ақпараттық ортасының дамуын басқарудың жай-күйі туралы ақпараттық базаның құрылуы, білім беру және білім беру қызметінің нәтижелерінің өзгеруі ақпараттандыру процестерінің әсері);

- мотивациялық-мақсатқа бақылау субъектілерінің білім беру мекемесінің ақпараттық ортасында өзара әрекеттесу әдістеріне деген танымдық, мінез-құлық, эмоционалдық қатынастарын дамыту кіреді;

- жоспарлау және болжау білім беруді ақпараттандырудың болашақ жағдайымен байланысты оқу процесін дамытуға, жоспарлау, жобалау, болжау процедураларына бағдарланған);

- ұйымдастырушылық және атқарушылық құқықтар, өкілеттіктер мен жауапкершілікті вертикал ретінде ашады;

- бақылау-диагностикалық (ақпараттандыру жағдайын диагностикалау, ақпараттық ортаның дамуын басқарудың тиімділігін бақылау);

- түзету (білім беру ұйымының ақпараттық ортасының дамуын басқару компоненттерін ағымдағы реттеу және оның қалаусыз нәтижелерін түпкілікті түзету). Осылайша В.И. Загвязинский мен С.А. Гилманов атап өткендей [34], негізгі мақсаты келесідей: «қоғамдық ойда лицейлердің жағымды бейнесін құру қажеттілігі туындайды. Яғни, бұл оқу орнының бәсекеге қабілетті білім беретіндігін түсіндіру». Жеке мақсаттар да анықталады:

1. білім беру қызметтерінің стратегияларын құру;

2. қолайлы білім беру ортасын құру. Сонымен, қоғамдағы лицейлер мен гимназиялардың имиджін қалыптастыру ішкі және сыртқы аспектілерге негізделген. Перспективалы іс-шараларды дәйекті түрде жүзеге асыру бізге келесідей нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

1) Лицей имиджін қалыптастыру бағдарламасын әзірлеу және жүзеге асыру;

2) Білім беру ортасының сапасын бақылаудың цифрлық жүйесін құру. Осы нәтижелерге қол жеткізу нәтижесінде әлеуметтік саладағы лицейлер мен гимназиялардың қолайлы имиджі қалыптасқандығы атап өтіледі. Білім беру қызметін әлеуметтік аспектіге алға жылжыту үшін біз келесі қызмет бағыттарын жоспарлап отырмыз:

- білім беру қызметтерінің сапасы туралы қоғамның қоғамдық пікірін зерттеу;

- бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара әрекеттесу;

- білім беру қызметінің ашықтығын, білім беру қызметінің ашықтығын дамыту;

- әлеуметтік серіктестікті дамыту;

- «оқушы-ата-ана-мұғалім» үштігін құру үшін ата-аналармен жұмыс. Лицейлер мен гимназиялардағы білім беру ортасын дамытудың келесі кезеңі

- біз жоспарлап отырмыз: психологиялық қызметті оңтайландыруды дамыту;

- мұғалімдердің кәсіби деңгейін көтеру;

- ұйымдастырушылық мәдениетті дамыту. Л.П. Ильенко [35], лицейлердің жетекші мақсаттары - баланың табиғатпен табиғи байланысын қалпына келтіру, дүниетанымын кеңейту, лицей оқушыларының мүмкін болатын жеке және әлеуметтік мәселелерді шешуге қабілеттері мен тілектерін насихаттау. Сонымен бірге шешуді қажет ететін бірінші кезектегі міндеттер бар:

1) жалпы адамзаттық құндылықтар жүйесіндегідей лицей оқушылары мен мұғалімдерінің мәдениетке деген қажеттіліктерін анықтау және түсіну процесін ұйымдастыру.

2) Лицейдің балалары мен ересектерінің өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі анықтауға және өзін-өзі басқаруға деген қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жағдайлар жасау.

3) Лицей оқушылары мен мұғалімдерін психологиялық-педагогикалық қолдаудың кешенді бағдарламасын іске асырудағы сабақтастықты қамтамасыз ету.

4) Лицейдің білім беру кеңістігінде инновациялық процестерді қамтамасыз ететін формалар мен әдістерді зерттеу, апробация, сонымен қатар енгізу. Тұлғаның қалыптасуы организмнің табиғи күштері мен оның өніп-өнуінің белгілі бір жағдайларының арқасында жүреді, сондықтан лицейге табиғатқа сәйкестік және білім мен тәрбиенің мәдени сәйкестігі қағидалары жетекші болып табылады. Лицейлер мен гимназиялардағы білім беру саласын дамыту міндеті - түпкі мақсатты жүзеге асыруды қамтамасыз

ететін ұжымдық қызмет жүйесінің үздіксіз, табиғи дамуы. Лицейдің басқару және педагогикалық қызметінде өзара байланысты үш фазаны бөлуге болады: даму кеңістігін зерттеу, проблемалық жағдайда ұжымдық қызметті ұйымдастыру және тұтастай алғанда ұжымның және әр адамның іс-әрекетін бейнелеу. Бірінші кезеңде «команда - адам» жүйесінің мүмкіндіктері, оның жұмыс істеу нұсқалары және жаңа проблемалық жағдайда негізгі қайшылықтардың пайда болу мүмкіндігі ашылады. Соңғы кезеңде ұжымдық қызметтің әр нақты сәтінде ұжымның дамуына нақты үлес қосуына байланысты оның қажеттіліктері мен қабілеттеріне байланысты қызмет объектісінің экономикалық мәні ашылады. Сондықтан экономикалық құндылық динамикалық құндылық болып табылады және адамды өз қабілеттерін барынша дамыту қажеттілігіне итермелей алады. Лицейдегі менеджмент функциясы тек формальды көшбасшыларға ғана емес, сонымен қатар барлық педагогикалық және тәрбиелік топтардың мүшелеріне, сонымен қатар студенттерге, В.С. Лазарев [36]. Адам - өзін-өзі дамытатын жүйе, сондықтан команданың әрбір мүшесі өзін-өзі басқару органы болып табылады. Менеджмент-өзін-өзі басқару - бұл адамның, демек, тұтастай алғанда бүкіл команданың дамуына әкелетін біртұтас процесс. Орлова Т.В. [37] әлеуметтік аспектке негізделген лицейлер мен гимназиялардағы білім беру жүйесін дамытудың бірнеше негізгі міндеттерін анықтайды:

1) лицейдің даму тәжірибесін шығармашылық тұрғыдан түсіну арқылы оқушылардың жеке басының интеллектуалды, нормативті, эмоционалды, экспрессивті компоненттерін дамытатын орта құру;

2) лицейдің балалары мен ересектерінің өзін-өзі анықтау және өзін-өзі бақылау процестерінің пайда болуы мен дамуы үшін жағдайлар жасау;

3) лицей оқушылары мен мұғалімдерін психологиялық-педагогикалық қолдаудың кешенді бағдарламасын жүзеге асыруда сабақтастықты қамтамасыз ету.

Тәрбие жұмысының функциялары:

- оқуға үйрету (оқулықпен және ғылыми әдебиеттермен жұмыс жасауға, конспект жазуға үйрету);

- мақсат қою (мақсат қою дағдыларын қалыптастыру, оларды жүзеге асырудың әлеуметтік қолайлы құралдарын таңдау, өзіңізді қоғамда қазір және болашақта көру);

- әлеуметтену (белгілі бір қоғамда қабылданған мінез-құлық нормаларын иемдену, құрдастарымен, ересектермен, билік өкілдерімен қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру және т.б.); Директивті емес педагогика қағидаларына сәйкес ортаны құру (К. Роджерс бойынша). Сонымен бірге, тәрбие жұмысының принциптері оқу процесінің ұйымдастырушылық қызметі құрылымында маңызды орын алатындығы сөзсіз. Бұл қағидаларға мыналар жатады:

- қайырымдылық пен адамгершілік қағидасы - жаңа педагогикалық философияға, білім берудің шынайы гуманистік жүйесіне көшудің негізі.

- идеяларға, әлемдік білім беру тәжірибесінің тәжірибесіне негізделген білім берудің үздіксіздігі мен сабақтастығы.

- оқушылардың тұлғалық дамуына бағытталған іс-әрекеттерді ұйымдастыру принципі.

Третьяков П.И. [38] лицейдегі негізгі принциптер:

1) жеке тұлғаның құндылық принципі және оның бірегейлігі деп атап көрсетеді. Ол әр баланың жеке басының өзіндік құндылығын, балалардың бірегейлігін, даралығын, қабілеттерін танудан және сәйкесінше осы даралықты барынша дамытуға бағытталған білім беру процесін құру қажеттілігін бекітуден тұрады. Қоғамда бар әлеуметтік рөлдердің біріне сәйкес келетін адам емес, бірақ рөлдер белгілі бір адамға таңдалады. Бұл принцип, сайып келгенде, икемді оқу жоспарлары мен бағдарламаларында жүзеге асырылатын ең дараланған білім беру процесін белгілейді;

2) тұлғаны дамытудың басымдығы принципі. Баланың жеке даму процесі білім беру процесінің жетекші буыны ретінде көрінеді. Білім беру жеке мақсат ретінде емес, тұлғаны дамыту құралы ретінде ғана әрекет етеді (дәстүрлі білім беру мен тәрбиелеу жүйесінде басымдылық, біз қаласақ та, қаламасақ та, баланың білім, білік және дағдыларды игеру процесіне беріледі, сол арқылы педагогикалық жұмыстың тиімділігі түпкілікті бағаланады) ... Бұл ұстаным оқудың сыртқы емес, ішкі (белгі, мадақтау, жазадан жалтару) мотивациясына, баланың бүкіл өмірін лицей өмірін ұйымдастыру процесінде күш қолдану аясын таңдау еркіндігіне бағдар ұсынады;

3) Л.С. Выготский зерттеген проксимальды даму аймағына бағытталу принципі. Бұл қағида оқытудың жеке деңгейіне және баланың қабілеттеріне сәйкес оқытудың дифференциациясын қамтиды, оған білім беру мазмұнының фрагменттерін игерудегі қол жетімді «қиындық деңгейін» қамтамасыз етеді және әр оқушымен бірге оның жеке даму аймақтарын салады;

4) Білім беру процесінің эмоционалды-құндылық бағдар ұстанымы. Педагогикалық процестегі сезім, ой және мінез-құлық бірлігін болжайды. Бұл тұлғааралық қатынастардың арнайы жүйесін сақтау арқылы да, оқу жоспарлары мен бағдарламаларын арнайы құрумен де қамтамасыз етіледі. Осы қағидаларды ұстану білім беру жүйесін басқарудың негізінде жатыр және лицейдің ерекше «рухын», эмоционалды жайлы ортаны құруға ықпал етеді. Тәрбие жұмысының әлеуметтік бағыттағы моделін жүзеге асырудың тетіктерін де атап өткен жөн. Біріншіден, белсенділікке негізделген тәсіл өзінің жеке мақсаттарын анықтауға мүмкіндік береді; білім беру мақсаттарына қатысты мәртебені анықтау; белсенділіктің мотивациясы; даму міндеттерін анықтау, студенттердің қажеттіліктеріне сәйкес келетін қолдау моделінің формаларын, әдістерін және құрылымын анықтау; дамушы, сезімтал, коммуникативті әрекеттерді ескеру. Мұндай теориялық және әдістемелік тұжырымды М.М. Поташник және А.М. Моисеев [39]. Осылайша, барлық білім жетістіктеріне уақыт тұрғысынан қарау керек. Оқу жетістіктерінің деңгейі туралы хабардар болу үшін барлық рейтингтер

оқушының қатысуымен жасалуы керек. Тәрбие жұмысының құралдарын саралау объективтілікті қамтамасыз етеді және білім беру қызметінің сапасын жақсартады. Оқушылардың жеке басының эмоционалды сферасының ерекшеліктерін ескеру қажеттілігі оқу процесінде эмоционалды жайлылықты қамтамасыз етеді. Өзінің білім беру қызметінде өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі дамытуға қабілетті тұлғаның дамуын қамтамасыз ететін топты дайындау. Лицейдегі оқу бағдарламасы икемді және жан-жақты. Біріншіден, бұл оқушылардың қызығушылықтарына, сондай-ақ қоғамдастықтың талаптарына байланысты. Яғни, бұл дамуды қажет ететін әлеуетті білдіреді. Оқушылардың дамуын басқаруда белгілі бір білімді жаңа қырынан ұсыну үшін өзіндік формаларын қолдану қажет. Бұл іс-шаралар студенттердің саяси және жалпы білім беру көкжиегін кеңейтуге, дүниетанымын қалыптастыруға ықпал ете алады.

Жалпы, гимназиялық білім беруді дамыту мәселесі отандық педагогикада аз қарастырылғандар қатарына жататындығын айтуға болады. Теориялық зерттеулер мен шынайы практиканың салыстырмалы анализі, Қазақстандағы заманауи гимназиялық білім беру қарқынының зерттеуінде, ғылыми түрде құрылған тәсілдердің жоқтығын көрсетеді. Бұл мынадай мәселелер арасында қарама-қайшылықтар туғызады:

- алдыңғы қатарлы отандық, шетелдік педагогикалық тәжірибенің қолдану маңыздылығы, оның гимназиялық білім берудегі негізгі бағытын анықтау арналған жалпылаудың жоқтығы және олардың тез дамығыш социалды-экономикалық шарттарындағы түзету тапшылығы;

- қоғамның болашақ интеллектуалды элитаны дайындау талабы мен қоғам қойған мәселелерді тиімді түрде шешуге жол беретін, гимназиялық білім берудің даму қиындығының педагогикалық ғылым арқылы шешілмеуі;

- заманауи гимназиялық білім беруді дамытуға, педагогикалық ұйымдастыру шарттарының кешен құру қажеттілігіне және аталмыш мәселеге жасалған жұмыстың жоқтығы;

- заманауи гимназиялық білім беру тақырыбының профильді оқу түрінде, шешімдерді табу маңыздылығы және осы сұрақтардың теориялық және практикалық деңгейде іске аспауы;

- гимназия мұғалімінің мұғалім-зерттеуші, оқу зерттеу жұмыстарының менеджері ретінде қалыптасуы сынды мұғалімнің жаңа функцияларының өзектілігіне, осы сұрақтардың теориялық және практикалық деңгейде жүзеге аспауы; Аталған қарама-қайшылықтар тек педагогикалық практиканың айналасында шешілуі мүмкін емес. Заманауи гимназиялық білім берудің, отандық және шетелдік тәжірибе ескерілулерімен тарихи маңызда ғылыми зерттеулер өткізілген жоқ. Қазіргі көптеген мәселелер терең тарихи түрде бастау алады, соның ішінде, гимназиялық білімнің дамуында да, революцияның алдындағы кезеңнің зерттеулері бастама болды. Зерттеуге ХІХ-ХХІ ғасырлардағы хронологиялық кезеңнің алыну себебі, сол кездері социалды экономикалық негізде құрылған, гимназиялық білім берудің пайда болуы мен дамуы болып табылады. Қазақстандағы заманауи гимназиялық

білім берудің дамуы жоғары білімді және бәсекелестікке төтеп берер түлекке бағытталған, ол мына жағдайларда берілген мақсатқа жетеді:

1. Гимназияның білім беру желісінің барлық субъектілер арасындағы қарым-қатынасты демократияландыру, әлеуметтік әріптестікке негізделген рөлдерді әлеуметтік әріптестер арасында қайта бөлу, әр түрлі аспектілер бойынша гимназияның білім беру желісі ішіндегі интеграциялық бірлестіктерді қалыптастыру, білім беру қызметін ұйымдастыру желі субъектілерінде жаңа міндеттемелер мен басымдықтардың пайда болуы, жоғарғы оқу орындарында білімді, табысты, жалғастыруға дайын, бәсекеге қабілетті болуы.

2. Өзекті мәселелерін шешудің негізгі жолдары анықталған, негізделген және анықталған гимназиялық білім беру; гимназия түлектеріне білім беру сапасына қол жеткізу өзінің зияткерлік әлеуетін іс жүзінде барынша ашу және іске асыру; білім беру үрдісін әмбебап құралдармен жүзеге асыру, саралау және денсаулығын сақтау.

3. Қазіргі заманғы гимназиялық білім беруді дамыту моделі құрылды. Үш белсенді компоненттердің интеграциясын болжайды: гимназиялық білім беруді дамытудың кіші жүйелері мен механизмдерінің жиынтығы. Модельді гимназиялар қызметінің әр түрлі бағыттарының динамикасын қарастырады. Оның ішінде: денсаулық сақтау технологиялары негізінде білім беру процесін ұйымдастыру; бейіндік оқыту аясында гимназиялық қалыптастыру; гимназияның кәсіби мұғалімдері қабілетті және дайын гимназиялардың ашық білім беру жүйесін құру және соған үлес қосу (ғылыми, білім беру, өндірістік және т.б). [40]

4. Гимназия мұғалімдерінің ғылыми зерттеу инновациялық тәжірибелік эксперименталды жұмыс барысында олардың кәсіби шеберлігінің өсуіне қажетті факторы болып табылады. Оқушылар мен атааналардың мәртебесін көтереді.

5. Мазмұны нысандары мен әдістерін әзірлеу кезінде ескерілуі қажет факторлар анықталды. Гимназиялық білім берудің алдын алу мақсатында шамадан тыс жаңа басымдықтар мақсатында үй тапсырмасының мөлшердегі маңызды ретінде бейімдеу құрал көп және қаруландыру оқу кестесін төмендету; формада түсіру; мазмұны бар заттар оңтайлы құрылым; сабақ кестесі; психологиялық және дене бітімі жайлы білім беру ортаға маңызды.

6. Қалыптасуы мен дамуын қамтамасыз ететін ұйымдастырушылық – педагогикалық жағдайлар әзірленді қазіргі заманғы гимназиялық білім шеңберінде әмбебап – бейіндік оқыту; гимназиядағы ақпараттық білім беру кеңістігі; әлеуметтік серіктестік жүйесін әзірлеу оқытудың, басқарудың негізінде ақпараттық – коммуникациялық технологиялар; бағдарламаны педагогикалық жылжыту нәтижелерін зерттеу, шығармашылық әлеуметтік кеңістіктегі гимназия оқушылары мен мұғалімдерінің іс-әрекеті.

7. Гимназиялардағы жан-жақты бейіндік оқыту түсінігі негізделген, іріктеу принциптері белгіленген мазмұнының өзгеруіне негізделген әмбебап экономикалық бейіндік мазмұны сондай-ақ жалпы білім берудің негізгі

мазмұндық оқушылар кездесетін процессуалдық және уәждемелік қиындықтар гимназия түлектері болып табылады. Елдің барлық білім беру жүйесін реформалаудың нәтижесі бір уақытта демократиялық топтардың көпшілігінің қатысуын тудырған, гимназия сияқты білім беру мекемелерін құру болды. Қазіргі уақытта гимназиялар кең таралған және үздік оқу орындарының бірі болып табылады.

Қорытындылай келе, заманауи гимназиялардың негізгі мәселелеріне назар аударғымыз келеді. Біріншіден, қаржылық мәселелер. Үлкен қаржылық проблемалардың бірі – көптеген гимназиялар өзін-өзі қамтамасыз етуге ауысты. Осыған байланысты бірқатар мәселелер туындайды. Барлық оқушылар оқу ақысын төлеуге дайын емес (бірақ білім деңгейі білім алушыларға қарағанда әлдеқайда жоғары). Оқу әдебиетіне аз ақша бөлінеді (оқушылар өздері сатып алуға тура келеді, олар өте қымбат). Сондай-ақ, мектептегі тамақтанумен байланысты (олар осы мәселені орталықтандырылған түрде шешуге тырысады). Таяу болашақта да шешілуі керек басқа да мәселелер бар. [41]

Біздің заманымыздың жаһандық өзгерістері білім берудің бүкіл қоғам прогресінің жетекші факторы ретіндегі маңызын арттырады. Білім беру әлеуметтік институт ретінде өзінің мәңгілік функцияларын орындай береді: оқушылардың жеке қабілеттерін ашу, олардың жеке әлеуетін дамыту және шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруға ықпал ету. Мұны жаһандық өзгерістер жағдайында қалай жасауға болады? Бұл процесте не өзгеруде? Басқаша айтқанда, білім беру жүйе ретінде де, процесс ретінде де жас ұрпақты тәрбиелейді және тәрбиелейді, бірақ уақыттың сын-қатерлеріне сай болу үшін нені нақты өзгерту керек. Бұл тұрғыда қазіргі заманның өзекті мәселелерінің бірі - білім беру нәтижелері: түсіну, анықтау, иерархия, тізім, өлшеу. Білім беруді «нәтиже» ұғымы тұрғысынан қарастырғанда басқа сұрақтар туындайды: мектептегі білім қандай нәтижелерге ұмтылуы керек? Мұндай тапсырманы лицейлер жеңе ала ма? Лицейлердегі білім беру мазмұны қандай болуы керек? Осы және басқа сұрақтарға жауаптар түсінуге мүмкіндік береді: ақпараттық қоғамда адам үшін не маңызды және қажет? Процесс ретінде де, нәтиже ретінде де білім берудегі өзгерістер оның мазмұнымен байланысты. «Лицей» - бұл ежелгі грек Λύκειον («Lykeion») латынша бейнесі, Аполлон лицейіне арналған классикалық Афиныдағы гимназияның атауы. Бұл түпнұсқа Лицей Аристотельдің перипатетикалық мектебінің орны ретінде есте қалды. Кейбір елдер өздерінің қазіргі мектептерінің атауын латын тілінен алады, бірақ ежелгі мектептің грекше атауын қолданады: мысалы, голландтарда «Лицей» (ежелгі) және «Лицей» (қазіргі) бар, олардың екеуі де ағылшын тілінде «лицей» болып шығады [42]. Бұл атау, Лицей қалпына келтірілді және 1802 жылы Наполеон негізгі орта мектептерге атау беру үшін қолданды. Франциядан бұл атау көптеген елдерге француз мәдениетінің әсерінен тарады. Лицейлер оқушыларды білікті кәсіпке даярлау үшін негізгі кәсіптік білім береді, сонымен бірге жалпы академиялық білімді де қамтиды. Оқу мерзімі - үш жыл. Мемлекет білім беруге

шығындарды бюджеттен қамтамасыз етеді [43]. Лицей ең қабілетті және дарынды балаларға кең білім алуға, шығармашылық сұраныстарды жүзеге асыруға, тереңдетіп оқыту үшін пәндерді өз бетімен таңдауға мүмкіндік береді. Осы мақсатта мектеп ішіндегі олимпиадалар, білімдерге шолу, байқаулар, ғылыми-практикалық конференциялар, пікірсайыстар өткізіліп, лицей оқушыларының қалалық (облыстық және республикалық) олимпиадалар мен жарыстарға қатысуы қамтамасыз етіледі, бұл ғылыми жұмыс дағдыларын игеруге ықпал етеді және жоғары оқу орындарында кәсіби даярлықты жүзеге асырады. Бұл мәселені жақсы түсіну және салыстыру үшін шетелдегі лицейлердің даму тарихына тоқталайық. Американдық лицей (lyseum) қозғалысы 1820 жылдары Англияда халық ағарту үшін құрылған әртүрлі мекемелерге таңданған Джозия Холбруктан басталды. Бұл сол кездегі АҚШ-тағы жаңа тұжырымдама болғанымен, Джозия Холбрук пен Гораций Манн сияқты адамдардың күшімен халыққа білім беру тез қолдау тапты. 1826 жылы Массачусетс штатындағы Милбери қаласында алғашқы американдық орта мектеп ашылды, ал Жаңа Англияның тасты топырағы бұл мақсат үшін өте құнарлы жер болды. Көп ұзамай бүкіл қалада лицейлер пайда болды, олар көптеген қалалар мен қалалардың пайдасын көрді, сондай-ақ саяхатшылар мен олардың тыңдаушылары үшін жақсы көлік жүйелері. Оңтүстіктегі жағдай басқаша болды, алайда шашыраңқы халық пен жеке оқыту дәстүрі бірнеше ерте лицейлерге аудиторияны тартуға кедергі болды. Тек оңтүстік лицейдің ұйымдастырушылары қалаларда үлкен жетістіктермен кездесті. 1838 жылы Бенджамин Галловелл атты квакер мұғалімі және тағы алты танымал Александрия лицейін құрып, әр түрлі тақырыптарда бірқатар дәрістер мен дебаттар ұсына бастады. Әдетте, Халллоуэлл мектебінде лекциялар көбінесе биология және философиямен айналысатын, осы кезеңде Александрияны тарқата алмайтын тақырыптар болды. Саясат пен дін туралы пікірталастарға ашық түрде тыйым салынды, өйткені олар жиі өткір дауларға алып келді. 1839 жылға қарай бұл бағдарламалардың танымалдығы соншалықты арта түскені соншалық, Александрия лицейі оның қажеттіліктеріне сәйкес келетін жаңа зал салуға ұмтылды. Өз ұйымына осы іс бойынша Александрияның ескі кітапхана компаниясымен бірігіп, құрылысты қадағалады. Жаңа лицейдің танымалдылығының маңызды белгісі - бұл ел экономикалық депрессия жағдайында болғанымен, жұмысшыларды акцияларға жазылымды бір акцияға 25 доллардан сату арқылы қаржыландырылды. Жергілікті газет атап өткендей, 1839 жылы 12 желтоқсанда кешке «Александрия лицейі Вашингтон көшесіндегі жаңа және әдемі залда ашылды», АҚШ-тың почта шебері Даниэль Брайан алғашқы дәрісін оқыды. Уақыт өте келе ғимараттың өзі Лицей деген атқа ие болды [44]. Азамат соғысына дейін екі онжылдықта Лицей Александрияның интеллектуалды және мәдени орталығы болған, бірақ соғыс оның ағартушылық қызметін тоқтатқан. 41 қаладағы басқа ірі құрылымдар сияқты, бұл ғимарат 1861 жылдың көктемінде одақтас армия ауруханасы ретінде пайдалану үшін алынды. 1868 жылы Лицей Джон

Б.Дейнгерфилдке сатылып, оның қызы Мэри Хелен үшін сәнді резиденцияға айналдырылды. 1938 жылы соңғы тұрғын үй иесі, доктор Хью Мак Гуар қайтыс болғаннан кейін ғимарат қайтадан сатылып, кеңсе ғимаратына айналды. 1960 жылдардың аяғында бір кездері әсемдікке ие болған лицей еріксіз тікенекке айналды және оны жоюды жоспарлап отырған кезде. Жан Кит және басқа жергілікті адвокаттар құрылымды сақтау үшін үлкен күш жұмсады, 1969 жылы Александрия қалалық кеңесінің сатып алынуына 4-3 дауыс беруімен шектелді. Жаңартылған және жаңартылған Лицей 1974 жылы Вирджинияның алғашқы екі ғасырлық орталығы ретінде қайта ашылды және 1985 жылы қаланың тарихи мұражайы болды. Бүгінгі күні Лицейдегі Александрия тарихи мұражайы Александрия қаласына тиесілі және оны басқарады және өзі құрған сол рөлге қайта оралды - қоғамға тарихи білім мен мәдени қызмет орталығы ретінде қызмет етті [45],[46]. Ресейде ризашылық білдіретін мектеп-интернаттардағы лицейлер тарихын бірқатар кезеңдерімен ажыратуға болады.

I кезең – XIX ғасырдың басы, қарастырылып отырған бірінші оқу орындарының пайда болуын белгілейді. XVIII ғасырдың аяғы - XIX ғасырдың басында бұл кездейсоқ емес еді, өйткені ол жалпы еуропалық ағартушылық пен утилитаризм идеяларымен байланысты. Бұл идеялар Ресейде XVIII ғасырда бастапқыда жалпы білім беру сипатындағы сыныптық мектептер - кадет корпусының пайда болуымен көрінді, бұл өз кезегінде 1779 жылы Мәскеу университетінің асыл интернатының пайда болуына үлгі болды.

II кезең - университеттердің жалпы еуропалық дағдарысымен тұспа-тұс келген Ресейдегі ерекше типтегі оқу орындарының гүлденуі. XIX ғасырдың басында Еуропада мамандандырылған мектептер сәтті жұмыс істеді, олар белгілі бір мағынада университеттік білімнің баламасын білдірді. Ресейде, әсіресе 1812 жылдан кейін, осындай баламаны арнайы артықшылықтар берілген және белгілі бір мағынада университеттік білімге балама ретінде көрсету үшін әлдеқайда тартымды лицейлер мен асыл интернаттар берді. Ресейде, әсіресе университеттерге қарағанда, ерекше артықшылықтар берілген және мектеп-интернаттар дворяндар үшін әлдеқайда жағдай жасалған. Алайда, 1820 жылдардың басынан бастап лицейлер мен мектеп-интернаттарға қатысты мемлекеттік саясаттың жаңа **III кезеңі** басталды, бұл олардың сенімсіздік қорқынышының пайда болуымен және оларға деген сақтықпен сипатталды. Осыған байланысты 1820 жылдардың ортасында «ерекше типтегі» оқу орындарын реформалауға және қайта құруға тырысулар жасалды, бұл қажетті нәтижеге жеткізбеді. С.С.Уваровтың Ресейдегі халық ағарту министрі қызметіне келуімен «классикалық» мұраттарға негізделген интегралды университет жүйесі тұжырымдамасына қайта оралу болды. Сондықтан, қарастырылып отырған топтың тарихындағы соңғы IV кезеңде - XIX ғасырдың 30-жылдары - олар өздерінің артықшылықтары мен мәртебелерінен айрылды немесе өмір сүруін тоқтатты немесе кәсіптік-техникалық училищелерге айналды. Петербург

дворяндары мен Царское Село лицейі тек дворяндарға арналған. Демидов мектебі, Нижин гимназиясы, Ричелиевский және Кременец лицейлері де текті емес жастарды қабылдады, бірақ мұнда оқушылардың көпшілігін дворяндар құрады. Түлектердің мансабы туралы, оларды әлеуметтік элитаның өкілдері деп атауға болатын мәліметтер Царское Село лицейі мен Мәскеу университетінің ақ сүйектер мектеп-интернатынан алынған [47].

Қазақстандағы лицейлердің қалыптасуы мен дамуы кейінгі жылдарға қатысты. Кеңес Одағынан тәуелсіздік алғаннан кейін үлкен экономикалық депрессия Қазақстандағы білім беруді «мемлекеттік қаржыландыруды» азайтты, «бұл 1991 жылы жалпы ішкі өнімнің 6% -дан 1994 жылы шамамен 3% -ға дейін төмендеп, 1999 жылға қарай 4% -ға дейін өсті». Лицей мен гимназиялардың мұғалімдерінің жалақысы әлі де төмен; 1993 жылы білім беруді 30 мыңнан астам мұғалім қалдырды, олардың көпшілігі пайдалы жұмыс іздеді. 1994 жылы Қазақстанда 8575 орта мектептер жұмыс істеді (1-ден 11-ге дейін), оған 3,2 миллионға жуық оқушы қатысты, ал 244 орта арнаулы оқу орындарында - 222 000-ға жуық оқушы. 1992 жылы талапқа сай балалардың шамамен 51 пайызы Қазақстандағы 8,5 мыңға дейінгі мектепке дейінгі мекемелерге барды. 1994 жылы республиканың алпыс бір жоғары оқу орнына шамамен 272 100 студент қабылданды. Студенттердің елу төрт пайызы қазақ, 31 пайызы орыс болды. Қазақстанның 1995 жылғы Конституциясы жалпыға міндетті орта білім беруді көздейді. Азаматтар әлеуметтендірілген жоғары оқу орындары үшін бәсекелес. Елде жеке білім беру өсіп келеді, оқушылардың шамамен 5% -ы жекеменшік мектептерде оқиды, олар негізінен үкіметтің ерікті бақылауында қалады. Алғаш рет 1999 жылғы Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында гимназиялар мен лицейлердің мәртебесі мен құқықтық негіздері нақтыланып, анықталды [48],[49].

Гимназия - бұл негізгі және бір-бірін толықтыратын жалпы білім беру бағдарламаларын ұсынатын, оқушылардың қабілеттері мен қабілеттеріне қарай тереңдетуге, бөлісуге және ажыратуға мүмкіндік беретін орта мектеп. Лицей - негізгі және қосымша жалпы білім беру бағдарламаларын жүзеге асыратын орта мектеп оқушыларына кәсіби бағдар беретін орта мектеп. Лицейлердің басты айырмашылығы - бұл жастарды ақыл-ой қабілеттеріне тәрбиелейтін және оларға жоғары білім беретін қарапайым элиталық мектеп. Лицейге қабылдау ең алдымен олардың табиғи қабілеттерін, интеллектуалды ерекшеліктерін анықтауға, содан кейін баланың дамуын ескере отырып, іріктеудің бірнеше кезеңіне негізделген. Түлектер университетте оқуға құқылы болады. Бұл мекемелердің басты қағидасы - бірнеше жыл бойына балаға нақты кәсіпке сәйкес қажетті білікті таңдауға және осы мамандықты жоғары деңгейде игеруге көмектесетін арнайы тренингтер ұйымдастыру. 2017-2018 оқу жылының соңында жаңа оқу бағдарламаларын сынақтан өткізген Талдықорған қаласы №24 мектеп-лицейінің 5-сынып мұғалімдеріне жедел сауалнама жүргізілді. Мұндағы мақсат жаңа оқу бағдарламаларының қабылдануын зерттеу, сондай-ақ олардың білім мазмұнын құрылымдаудың

жаңа тәсілдерімен байланысын анықтау болды. 5-сыныпта жұмыс істеген барлық мұғалімдер сауалнамаға қатысты, олардың жалпы саны 38 адам, оның ішінде екінші тілдегі пән мұғалімдері (қазақ / орыс), ағылшын тілі, АКТ, музыка, бейнелеу өнері, дене шынықтыру және т.б. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің көпшілігінің (78,5%) жалпы педагогикалық өтілі 15 жылдан 22 жылға дейін. Лицейдегі жұмыс өтілі 4-5 жыл аралығында (64,2%). Сауалнамада ұсынылған сұрақтардың жауаптарын таңдауды ұсынған 5 жартылай ашық сұрақтар болды. Осылайша, 5 және 7 сұрақтарға 10 жауап нұсқасы ұсынылды, олардың ішінен мұғалім жауаптар бойынша ең маңызды 5 сұрақты таңдады. Сонымен бірге мұғалімге өзінің басқа, өзгеше пікірін жазу үшін қосымша жол қалдырылды. 6-сұрақ екі балама жауаптың біреуін таңдауды немесе мүлде басқа пікірді жазуды қамтиды. Соңғы сұрақ ашық болды, оған мұғалімнің жаңа оқу бағдарламасының қабылдануы туралы пікірін жазу кірді. Жауаптарды талдау көрсеткендей, мұғалімдердің көпшілігі «орта білім берудің жаңа оқу бағдарламалары қазіргі кездегі мектептерде жұмыс істейтін оқу бағдарламаларынан өзгеше» деп санайды. Жаңа оқыту бағдарламалары жауаптардың ішінде үшеуі ағымдағы оқу бағдарламаларына қатысты болды. Сұрақтың мақсаты: 1) мұғалімдердің пікірінше, ең маңыздыларын, жаңалықтарды анықтау, 2) ескі бағдарламамен салыстырғанда жаңа оқу бағдарламасының ерекшеліктерін ажырата білу. Сонымен, осы мәселе бойынша деректерді талдау маңыздылығы жағынан студенттердің алған білімдерін шығармашылықпен қолдануға және оқушылардың сыни ойлауын дамытуға, бағыттау сияқты оқу жоспарларындағы жаңашылдықтардың бірінші орын алатындығын көрсетеді. Жаңа оқу бағдарламаларының маңыздылығы бойынша екінші орынды иеленді. Оқу нәтижелерін бағалаудың және студенттерді күтілетін нәтижелерге жетуге бағыттаудың жаңа жүйесін қалай пайдалануға болады. Келесі ең маңыздысы мұғалімнің «мазмұны (бөлімдер мен 44 тақырыптың сипаттамасы), тізбесі мен оқу кезектілігі жаңа оқу бағдарламаларында көрсетілген» деген жауабы болды. Бұл жауап қолданыстағы бағдарламалардың құрылымына тән қасиет. Осылайша, сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 92,8% -ы жаңа пәндік оқу бағдарламасы қолайлы деп санайды. Бұл мақалада лицейлердегі білім беру мазмұнының барлық мәселелерін қайта қарау үшін дәлелдер ұсынылды, сондай-ақ Қазақстандағы және шет елдердегі даму кезеңдері талданды. Қорытындылай келе, білім берудің жаһандануы және «білім экономикасының» дамуы жағдайында лицейлердің білім мазмұнын жаңарту және жетілдіру мәселесі уақыттың сын-қатерлерін ескере отырып, Қазақстан үшін үлкен маңызға ие екендігін атап өтеміз. Мемлекеттік білім беру стандартын жаңарту процесі үш аспектіні ескереді. Білім берудің құрамын (компонентін) анықтау, оқу пәндерінің жиынтығын нақтылау және жеке оқу пәндерінің мазмұнын таңдау. Сонымен бірге, білім беру процесінің нақты жағдайында пәнаралық принципке, білім мазмұнының аксиологиялық жағын ескеруге, сонымен қатар, оқушылардың ізденісі мен зерттеушілік әрекеттерін дамыту арқылы,

оқытудың эмпирикалық аспектісінде көрінетін Джон Дьюидің прогрессивті педагогикасының постулаттарын ескеруге тиісті назар аудару қажет. Оқу барысында білім беру мазмұнын ұйымдастырудың жаңа тәсілі, эмпирикалық деректерді талдау маңыздылығы жағынан студенттердің алған білімдерін шығармашылықпен қолдану мен оқушылардың сыни ойлауын дамытуға бағытталуы сияқты активтер мен оқу бағдарламалары бірінші орын алатындығын көрсетеді. Осылайша, білім берудің еуропалық тұжырымдамасын және әсіресе лицейлердің еуропалық білім беру моделін зерттеу мен талдау Қазақстанның білім беру жүйесін оңтайландырудың перспективалық бағыттарын табуға қосымша мүмкіндіктер ашады. Алайда, қазақстандық білім беру модельдерін жаңарту бойынша ұсыныстарды әзірлеу кезінде отандық дәстүрлерді ескеріп, олардың тиімділігін дәлелдеген тұжырымдаманың ережелерін ғана қолдану қажет.

Заманауи қоғамның барлық саласындағы дәстүрінің бірі болып технологиялық жаңартулар есептеледі. Орын алып жатқан жаңартулардың жеделдеген қарқынының бір факторы, Қазақстанның халықаралық аренадағы бәсекеге қабілеттілігі, болашақ профессионалды элитаның, қоғамға үлгі беретін жоғары деңгейлі адамдардың дайындығы болып табылады. Қоғамдағы тәрбиелеу мен қолайлы жағдайлар жасау кәсіби элитаның өзіндік динамикасы. Болашақ кәсіби элиталарды дайындау тапсырмалары әртүрлі элитарлық білім беру мекемелерінің, соның ішінде гимназиялардың түрлерін тануға шақырады.

1.2. Лицей мен гимназияларының білім беру жүйесінде құрылуының тарихи – педагогикалық аспектілігі.

Қазақстандағы лицейлер мен гимназиялардың білім беру жүйесінің тарихи дамуы қарастырылады. Қазіргі заманғы отандық білім беру жүйесінің дамуы адамдар санасындағы өзгерістердің күрделі процестерімен қатар жүреді және іргелі және жалпыға бірдей білімді қайта қарауды талап етеді. Отандық білім беру жүйесін демократиялық қайта құру принциптеріне негізделген елеулі өзгерістерді қажет етеді. Қазіргі қоғамның басты ерекшелігі - ғылыми білімдердің озық үлгілерін меңгеру және жаңаруының жоғары қарқыны. Өмірдің әртүрлі салаларында қолданылатын инновациялық жүйелері жасалуда.

Білім беру жүйесіндегі проблемалық-бағдарлы талдау жүзеге асырылып, оқу және еңбек қызметінің табысты болуын қамтамасыз ететін білімі мен дағдыларын жаңарта алатын адамды даярлау қажеттілігі орынға алуда. Оқу тәрбие мекемелерінде жеке өзін-өзі тәрбиелеу мен жағымды әрекет дағдыларын қалыптастыру көзіне айналды. Мемлекеттік стандарттарды енгізу қоғамның сұраныстары мен мемлекеттің білім сапасына қоятын талаптарының өзгеруі жағдайында білім беру жүйесінің

дамуын қамтамасыз етуге арналған. Демек, барлық оқу орындары мен оқу-тәрбие мекемелерінің жаңа бағдарға ие болуда миссиясы.

Бұнда білім сапасын арттыратын, сонымен қатар оқушылардың денсаулығын жақсартуға қажетті жағдайларды сақтайтын инновацияларды педагогикалық тәжірибелерге енгізу.

Соңғы онжылдықта Қазақстанда оқушылардың жеке дамуына, сондай-ақ білім беру қызметін ұсынуды жақсартуға бағытталған көптеген түрлі білім беру бағдарламалары құрылды. Болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігін арттыру бойынша жұмыстар да кіреді. Басқаша айтқанда, бізді жалпы білім беретін мектептің мүмкіндіктері емес, біздің функцияларымыздың, міндеттеріміздің көрінісі мен жалпы білім беретін мектеп моделімен байланысты мүмкіндіктер қызықтырады. Бұл лицей мен гимназия мектептерін құру мен дамытудың маңызды нәтижесін білдіреді, яғни білім беру проблемалары неғұрлым айқын болса, оларды шешу мүмкіндіктерін көру оңайырақ болады. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, бірқатар ғалымдар мектептің және жеке типтік даралығын дамыту - бұл мекеме басшылары мен қызметкерлерінің маңызды міндеті екенін айтады [50].

Білім беру жүйесіндегі аталған дағдарыс, қоғамдағы болып жатқан өзгерістерге білім беру жүйесінің ілесе алмауынан туындаған болатын. Кеңес Одағында қалыптасқан стандарттау, мемлекет тарапынан бағдарлау мен әкімшілік-әміршілдік басқару жүйесі білім беру ұйымдарының қарқынды дамып келе жатқан қоғамдық қатынастарға ілесуіне мүмкіндік бермеді. Орта мектептер бір типті күйінде қала беріп, әлемдік және еуропалық білім беру кеңістігінен тыс қалып жатты. Онымен бірге білім беру жүйесін қаржыландырудың жылдан жылға азая түсуі де білім беру жүйесінің тоқырауға ұшырауына алып келді.

Адамдардың жан-жақты білімді болуына ықпал ететін әлемдік және еуропалық білім беру жүйесінде енгізілген функционалдық сауаттылықты енгізуге ұмтылу мектептердің алдында жаңа талаптар қойды. Осы кезеңге дейін қолданылып келген оқу жоспарларының нұсқалары білім беру ұйымдарынан талап етіліп отырған білім берудің жаңа мазмұнына көшуге мүмкінді бермеді. Дәстүрлі білім беру жүйесінің өз міндеттерін орындағанымен, қоғам дамуы барысында туындаған мәселелерді шеше алмайтыны айқын болды. Нәтижесінде білім беру жүйесінің тереңдетілген мақсаттарын жүзеге асыратын білім беру бағыттарын қарастыруға, туындаған проблемаларды шешудің жаңа жолдарын іздеуге алып келді.

Білім беру жүйесінің мақсатты проблемаларын талдау барысында білім беру жүйесінің алдына келесі мақсаттар қойылды:

- білім беру мазмұны білім алушылардың тек білімді алуға дағдыларын қалыптастырмай, олардың талдау, логикалық ойлау дағдыларын қалыптастыру қажет;

- білім беру мекемелерінің алдына қойылатын негізгі талаптардың бірі көпнұсқалы білім беру бағдарламаларын енгізу, білім беру бағдарламаларын жеке тұлғаның сұраныстарына сай болуын қамтамасыз ету;

- білім алушылардың сұраныстарын қамтамасыз ету мақсатында білім беру мекемелерінің жалпыға бірдей білім стандартын сақтай отырып, білімді жетілдіру түрлерінің дербестенуін қамтамасыз ету.

Қалай болғанда да, орта білім беру деңгейі білім беру саласындағы негізгі деңгей болып табылады, бірақ осы білім беру ұйымдарындағы білім алушыларды дайындау кәсіпалды және кәсіптік бейіндеу бағытында жүргізілсе, білім алушылардың өмірге бейімділігі мен талдау және синтездеу дағдыларын қалыптасаруға және оқушылардың шығармашылық дағдыларын қалыптастыруға бағытталған жағдайда лицейлер мен гимназиялар өзінің білім беру жүйесіндегі орнын таба алады.

Қазақстанның жалпы білім беру мектебінің алдында тұрған өзекті міндеттер және оларды инновациялық сипаттағы гимназиялар мен лицейлердің қалыптасуы мен дамуы бойынша шешу жолдары әлемдік педагогикалық тәжірибе мен жалпы дамудың диалектикалық заңы тұрғысынан қарастыруды қажет етеді. Шетелдік «білім әлемін» заманауи позициялардан оқып үйрену әдеттегі стереотиптерден арылуды көздейді, олар ұзақ уақыт бойы күмән тудырмайды, бірақ мектептер мен педагогиканың дамуындағы диалектикалық күрделі суреттің примитивтенуіне әкеледі [51].

Қазақстан 1991 жылға дейін Ресей сияқты бір мемлекеттің құрамына кіргендіктен, гимназиялардың, лицейлердің құрылуы мен дамуыда ортақ тарихы болғандықтан, «жалпы, жеке және арнайы» диалектиканың заңына сәйкес келетін Ресейден басталуы заңды. Жалпы алғанда, біз объектінің қасиеттері мен байланыстарын, яғни білім беру кеңістігіндегі әр түрлі пәндердің күш-жігері неге бағытталғанын түсінеміз. Бірақ, сингулярлық категорияда біз субъектілердің тек Қазақстан шеңберіндегі күш-жігерін айтамыз, бұл оны белгілі бірегейлікке айналдырады.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған бағдарламасының мақсаты екі мәселені қамтиды. Оның бірі Қазақстандық білім мен ғылымның бәсекеге қабілеттілігін арттыру болса, екіншісі елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына ғылымының қосатын үлесін арттыру.

Қазақстандық білім жүйесінің дамуы барысында білім сапасының бәсекеге қабілетті болуы, мектеп бітірушілердің мектеп қабырғасында алған білімдерін практикалық қолдана алуы, білім жүйесінің экономикамен ғылыммен тығыз байланыста болуы мәселелері бүгінгі ғана туындап отырған өзекті мәселе емес.

Педагогика мен мектептердің дамуы үшін білім алудағы реформалардың маңызы ерекше орынға ие.

Философтардың, мұғалімдердің, психологтардың, әлеуметтанушылардың ғылыми еңбектерінде, сонымен қатар педагогикалық практикада әлеуметтік прогресінің негізгі кезеңдеріне сәйкес келетін педагогикалық ойдың қалыптасуы, Қазақстанның бүгінгі күнге дейін біз үшін Қазақстан Республикасының егемендігі мен тәуелсіздігін алған кезең

маңызды. XX ғасырдың басында соңында әлеуметтік және демократиялық идеялардың жаңа толқынының ену кезеңінде аймақтың педагогикалық ойы қарқынды дами бастады. Қоғамда жаңа ғылыми көзқарастарын лайықты дамытып, оқыту мен тәрбиелеу саласына жаңа идеялар мен көзқарастарды енгізетін еуропалық білім кеңістігінен білім алған жаңа ұрпақ өкілдері келді.

Қазіргі жалпы білім беру мектебі қоғамдық байланыстар мен қатынастардың өмір сүруі мен дамуының, жеке формасы ретінде әр түрлі қасиеттермен белгілермен сипатталатынын лицейлер мен гимназиялар түріндегі алуан түрліліктің табиғи екендігін мойындай отырып, теория мен практика өзекті мәселелерді шешуде ерекше маңызды рөл атқаратындарды зерттейді және оқшаулайды. [52].

Лицейлер мен гимназияларға арналған оқу бағдарламаларын жасаудағы теориялық зерттеулер мен практиканы зерделеу бізге тиімді білім беру процесінің тұтас бейнесін құруға мүмкіндік берді. Лицейлер мен гимназияларда бірінші кезекте студенттер үшін тиімділікке, содан кейін білім беру процесіне қатысатын әр тұлғаның дүниетанымын өзгерту ерекшеліктерін ескеруге бағытталған, білім беру процесін ұйымдастыруға ерекше назар аударылатындығын атап өту керек. Сонымен бірге, лицейлер мен гимназиялардағы оқу үдерісін ұйымдастыру аспектілерін жоспарлау және дамыту автономия мен тәуелсіздік қажеттілігін, сонымен қатар түлектердің білім беру дайындығы мен олардың кейінгі кәсіптік бағдары үшін жауап беретін әр түрлі пәндермен бірлескен іс-әрекеттің мүмкіндігін білдіреді.

Оқытудың іздеу тәсілінің негізгі ағымындағы дидактикалық ізденістердің айқындаушы тенденциясы, олардың оқытудың процедуралық және мазмұндық жақтарын сипаттайтын студенттердің рефлексиялық белсенділігі негізінде дамитындығы, игерілетін мазмұнға арнайы енгізілген.

Іздестіру тәсіліне сәйкес дидактикалық ізденістер мыналар болып табылады: а) оқытудың даму әлеуетін баса көрсету; б) іздеу әрекетінің дербес мәнінен шығуға; в) жоғары когнитивті деңгейдің диагностикалық мақсаттарын қою; г) оқытушыны білім беру зерттеулерінде серіктес жағдайына қою; д) тренингке қатысушылардың барлығының жеке қатысуын, студенттермен икемді, тактикалық өзара әрекеттесуге мұғалімнің жоғары жеке және кәсіби дайындығын болжайды, мұнда студенттердің тікелей тәжірибесі мен студенттердің түсінуі шекаралары кеңейеді [53].

Сонымен бірге, лицейлер мен гимназиялардағы оқу-танымдық процесті ұйымдастыру аспектілерін жоспарлау және дамыту автономия мен тәуелсіздік қажеттілігін, сонымен қатар түлектердің білім беру дайындығына және олардың кейінгі кәсіптік бағдарына жауап беретін әр түрлі пәндермен бірлескен іс-әрекеттің мүмкіндігін білдіреді. Лицей мен гимназиялардың, сондай-ақ жалпы білім беретін сыныптардағы білім мазмұнына іріктеу критерийлері мыналар болып табылады: а) жеке тұлғаның үйлесімді дамуы мен оның негізгі мәдениетін қалыптастыру міндеттерін жалпы білім беру мазмұнындағы тұтас көрініс; ә) ғылым негіздеріне кіретін мазмұнның

ғылыми және практикалық маңыздылығы; в) академиялық пәндер мазмұнының күрделілігінің белгілі бір жастағы оқушылардың нақты оқу мүмкіндіктеріне сәйкестігі; г) оқу пәні мазмұнының оны зерттеуге бөлінген уақытқа сәйкестігі; е) жалпы орта білім беру мазмұнын құрудың халықаралық тәжірибесін қарастыру; и) жалпы білім беру мазмұнының қазіргі мектептің бар оқу-әдістемелік және материалдық базасына сәйкестігі [54]. Б.И.Мұканова [55], лицей мен гимназия сыныптарындағы оқу-танымдық процестің жүзеге асырылуы жалпы білім беру сыныптарымен салыстырғанда әр түрлі болуы керек, бұл оқу-танымдық іс-әрекет субъектілерінің білім беру талаптарына, оқу бағдарламаларына және әрине субъектілердің даралығына байланысты. Сонымен қатар, Мұхамеджанов өзінің еңбектерінде дәлелдегендей [56], лицей мен гимназиялардың оқу практикасы мұның оқушылар үшін маңыздылығы ғылыми-әдістемелік әдістер мен тәсілдер арқылы жалпы дидактикалық, әдістемелік мақсатқа жету болып табылатындығын сенімді түрде көрсетеді Н.Н.Хан [57], білім беру процесінің барлық қатысушыларының өзара іс-қимылын ұйымдастыруда келесі аспектілерді алға тартады:

а) жоғары білімнің талаптары деңгейінде білім беру мәселелерін шешуге арналған білімдер мен практикалық дағдыларды меңгеру;

ә) оқу-танымдық іс-әрекет әдістерін жүзеге асыру механизмін және тұлғаны дамытудың өзекті мәселелерін білуі керек;

в) өзін танитын субъект ретінде сезіну, бар және ойдан шығарылған оқу және практикалық шындықты ойша елестету;

г) өзінің ақыл-ой және мінез-құлық ресурстарын басқара білу, оларды басқару;

д) білім беру практикасын көру, қабылдау, талдау және осы әлемді қабылдау негізінде жеке тұлғаны қалыптастыру және жетілдіру.

Осы мақсаттар үшін субъектілердің оқу-танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру олар орындалатын оқу-танымдық міндеттердің күрделенгендігін үнемі сезінетіндей, өз білімін оқудағы жетістігін сезінуден оң эмоцияларды сезінетін, қарқынды шығармашылық жұмыстармен айналысатын, әлеуметтік тұрғыдан дұрыс және дәл шешімдер іздейтін етіп жоспарлануы керек. Білім беру міндеттер Баранов С.П. шығармаларындағы оқу және оқу іс-әрекеті бірлігінің заңдылығын қарастыру. Баранов С.П.[58] және В.Е. Гмурман [59], білім беру процесі білім беру субъектілерінің өзара байланысты және тәуелді қызметі ретінде қарастырылады. Сонымен бірге, оқыту ғылыми немесе білім беру ақпаратын беру, оны игеру және жаңа білімнің бейнесін жасау және оны тәжірибеде жүзеге асыру жүйесін құру және олардың негізінде білім беру құзыреттіліктерін қалыптастыру байланыстыратын дидактикалық үшбұрышқа негізделеді деп болжануда. Осылайша, білім беру практикасында белгілі, іске асыруға ұсынылған әлеуметтік тәжірибені алып тастаудың ассоциативті-рефлекторлық тұжырымдамасы қажетті білім беру міндеттерін шешеді. Алайда, білім беру білім беру субъектілерінің өзара байланысты және өзара тәуелді қызметі

ғана емес, сонымен бірге ол барған сайын терең қатынастарды сақтайды деген кең таралған түсінікке қарамастан, еңбектерінде атап өткендей,

Н.А.Менчинская[60] оқытудың ассоциативті-рефлекторлық тұжырымдамасы. Сонымен қатар, білім беру жүйесінің дамуы мен өзгеруіндегі маңыздылардың бірі болып табылады. Негізгі идея - адам миының жұмысын және адамның танымдық қабілеттерін зерттеу. Адам миы сезім мүшелерінің сигналдарын қабылдап қана қоймай, жекелеген оқиғалар арасында байланыс (ассоциация) орнатуға қабілетті, содан кейін ассоциация қатарлары ассоциациялық қатарларды үздіксіз өзгертеді, кеңейтеді. Ал білімді игеру, білік пен дағдыны қалыптастыру, қабілеттерді дамыту (яғни бірлестіктерді құру процесі) белгілі бір логикалық жүйелілікке ие, оған келесі кезеңдер кіреді:

а) оқу материалын қабылдау;

б) ішкі байланыстар мен қарама-қайшылықтарды түсінуге алып келген оны түсіну, өйткені сенсорлық таным - визуалды бейнелер сананың жалпылауға жетуін қамтамасыз етеді.

Бірінші кезең - жергілікті бірлестіктер оқшауланған білім алу;

Екінші кезең - жеке жүйелік бірлестіктер құрылады (мысалы, тақырып, тарау және т.б. шектеу);

Үшінші кезең- ішкі жүйені немесе пәндік бірлестіктерді жинақтау. Жүйелеудің негізі - кеңістіктік, сандық, уақыттық, себеп-салдарлық қатынастар.

Төртінші кезең- жүйеаралық, пәнаралық бірлестіктерді дамыту. Сонымен бірге, мағыналы жалпылау - бұл объектілердің (құбылыстардың) белгілерін (қасиеттерін) психикалық оқшаулауынан және оларды маңызды белгілердің жалпылығына сүйене отырып біріктіруден тұратын таным процестерінің бірі. Мағыналы жалпылау термині ұғымдар жүйесінің бірлігі мен олардың өзара байланысын орнататын, осылайша жалпылаудың жалпылауын білдіретін психикалық операциялар арқылы адам санасында алынған теориялық бейнені білдіреді. Оқу-танымдық іс-әрекет процесінде білім, білік пен дағды емес, олардың психологиялық баламасы - когнитивті құрылымдар пайда болады. Когнитивті құрылымдар - бұл адамға қоршаған шындықты қабылдауға мүмкіндік беретін схемалар. Бұдан шығатыны, оқу-танымдық іс-әрекет субъектісінің психикасында когнитивті неоплазмалардың пайда болуы ретіндегі даму тікелей тренингтермен қойылмайды, бірақ ішкі, терең интеграциялық процестердің нәтижесінде пайда болады.

Білім беру жүйесі:

а) білімді есте сақтау емес, оларды терең түсіну;

б) білім мазмұны: объективтік шындық бейнеленетін көріністер, тұжырымдамалар, заңдар, теориялар;

в). Есте сақтау кезінде білім мәнінің көрінісі көрсетілген объектінің психикалық суретін жасау болып табылады, ол әр түрлі логикалық операцияларға негізделген күрделі психикалық әрекетті қамтиды;

г) білгенді практикада қолдануға.

Логикалық ұйымдастырылған білім беру процесі білімді өзара байланысты себептілік негізінде қалыптастырады, білім беру мәселелерін шешу жолын бағытты түрде көруге, білімді олардың ұғымдарының, белгілі заңдылықтарының байланыстары мен байланыстарында қабылдауға мүмкіндік береді. Білімді игеру, білік пен дағдыны қалыптастыру, қабілеттерді дамыту, яғни қауымдастық құру процесі белгілі бір логикалық жүйелілікке ие, оған келесі кезеңдер кіреді: а) оқу материалын қабылдау; ә) ішкі байланыстар мен қарама-қайшылықтарды түсінуге жеткізген оны түсіну; в) есте сақтау; г) практикалық қызметте үйренгендерді қолдану [61]. Е.Н. Кабанова-Меллер [62], оқу-танымдық іс-әрекеттің негізгі мотиві - танымдық қажеттілік. Оқу-танымдық іс-әрекеттің субъектісін пассивті қабылдаушы жағынан өзгерту идеясы белсенді қатысушыға айналады. Мұғалімнен арнайы білімдер жүйесін игеруге, оларға деген құндылық қатынасты қалыптастыруға бағытталған, арнайы дағдылар мен қабілеттер, әр пәнмен жеке жұмыс жасау қабілеті талап етіледі; педагогикалық ойлауды нақты білім беру жағдайындағы білім беру проблемаларын есептеу мен шешудің алғышарты ретінде дамыту; танымдық іс-әрекеттің репродуктивті және шығармашылық әдістерін және жалпы педагогикалық шеберліктің негіздерін қалыптастыру; жеке тұлғаның маңызды қасиеттерін дамыту; өзін-өзі дамыту қажеттілігі мен оның өмірі мен білім беру стратегиясын жобалай білу қабілетін қалыптастыру негізінде оқушының субъективтілігін қалыптастыру. Бұл жағдайда біз пәндерді оқытуды ұйымдастырудың кейбір әдістерін келтіре аламыз: а) қарапайым пайымдау әдісі қарапайым логикалық байланыста бақылау және басқа ақпаратқа негізделген ойларды жүйеге келтіруге мүмкіндік береді; ә) кешенді ойлау әдісі, жан-жақты байланыстарды қарастыруды және оларды талдауды қажет етеді; в) индуктивті, негізделген болжамдарға негізделген еркін ойлау әдісі; г) дәлелді дәлелдеу үшін қатаң дәлелдемелерді қолдануға негізделген дәлелді дәлелдеу әдісі.

Оқу процесінің рационалды-теориялық аспектісін бағалау кезінде оң формалар анықталды: а) пікірталастар, ә) жаңа қызықты мәселелерді тұжырымдау, в) өз бетінше ойлауды жандандыру және жағымсыз: а) студенттердің «өткір» сұрақтарынан аулақ болу, ә) ұсынылған негіздемелердің жеткіліксіздігі ережелер, в) сабақтарда, семинарларда еркін пікір алмасудың болмауы. Ю.А.Самариннің [63] пікірі бойынша, білім беру мен ғылыми оқытуда логикалық ақпараттарды өңдеу әдістері мен принциптерін қолданған кезде олар студенттерде белгілі, өзара байланысты дәлелді ойлау әдісін құруды қамтамасыз етеді. Оқу процесінің теориясы мен практикасына қатысты ақыл-ой жұмысын логикалық ұйымдастырудың ең маңызды әдістері мен принциптері: құбылыстарды талдау және синтездеу, дедукция, индукция.

В.П.Зинченко [64] оқыту мазмұны оқушы үшін басты мақсат болған кезде және осы мақсатқа жету жолдары мен тәсілдерімен байланысты болған

кезде оқыту ең нәтижелі болады деп санайды. Осы ойды толықтыра отырып, ол оқу материалын есте сақтауға байланысты мотивтердің төрт салдарын келтіреді: а) есте сақтау кезінде мотивтің тапсырмаға қатынасы басты рөл атқарады; бұл қатынас белгілі бір қызметте дамиды; ә) мазмұны бойынша мотив пен тапсырма арасындағы байланыс неғұрлым жақын болса, саналы есте сақтау соғұрлым тиімді болады; в) мотивтің беріктігімен бірге оның мазмұны да маңызды: бұл берілген тапсырманың «білім беру» немесе «бәсекеге қабілетті» мотивпен пән үшін қандай мағынаға ие болатындығына байланысты; г) шешілетін тапсырманың мағынасын анықтайтын мотив қызмет құрылымының өзгеруіне әкеледі.

А.В. Петровский [65] оқыту психологиясының алдыңғы қатарында оқытудың мақсаты мен міндеттерін жүзеге асырудағы ойлау сапасы мен қызметтің әлеуметтік, әлеуметтік және жеке мотивтерінің үйлесімділігі проблемасын алға тартады. Осылайша, бірнеше аспектілер ерекшеленеді:

а) оқу процесінің негізгі талаптарына бейімделудің тереңдігі мен сапасы;

в) олардың нәтижелері;

б) оқу қызметі мен ғылыми жұмыстың сипаттамалары;

г) кәсіби бағдар көрсеткіштері. Кәсіптік бағдар әр уақыт студенттерді оқу процесінің қатынастарына қатысудың шарты, құралы және нәтижесінде қызмет етеді.

Лицейлер мен гимназиялардағы педагогикалық процестің ерекшеліктерін теориялық тұрғыдан зерттеу оқу процесін ұйымдастырудың әртүрлі аспектілерін ашатын мұғалімдер мен психологтардың жұмысына негізделген. Сонымен бірге әр түрлі елдердегі білім беру жүйесінің, басқару принциптерінің және ұйымдастырушылық құрылымдарының (лицейлер, гимназиялар) даму деңгейін бағалау олардың дамуының ұлттық-тарихи және әлеуметтік-экономикалық сипаттамаларын, олардың болашақ ұрпаққа қатысты міндеттерін түсіну дәрежесін міндетті түрде қарастыруды қажет етеді [66]. Лицейлердің, гимназиялардың инновация ретінде қалыптасуы мен дамуы, мұнда педагогикалық және басқарушылық қызметтің негізгі ұғымдарын түсіндіруден басқа, инновациялардың түрлері, қайнар көздері, даму идеяларын таңдау негіздері, мектеп дамуының маңызды тәсілі ретінде инновацияларды дамыту және игеру технологиясы қарастырылған [67]. Ұлттық мектеп дамуының жалпы мәселелерін зерттеуді Т.Т.Тәжібаев [68], Қ.Б.Жарықбаев [69], Қ.Құнантаева [70], А.Қ.Құсайынов [71], саланы зерттеушілердің бірі жүргізді. педагогика, білім беру жүйесінің қызметіне салыстырмалы талдауды А.Қ.Құсайынов, А.И. Сембаев [72] әр түрлі типтегі мектептердегі білім беру мазмұнын зерттеді. Сондай-ақ А.Ситдыковтың [73] еңбектерінде гимназиялар мен лицейлердің жұмыс істеуі мен реформалануы үшін ұйымдастырушылық қызметтің ерекшеліктері қарастырылған.

Білім беру мекемелерін құру және дамыту туралы қолда бар ғылыми еңбектерді зерттеу педагогикалық жүйелерді жетілдіруді егжей-тегжейлі қарастыруға мүмкіндік берді, сонымен қатар педагогикалық жүйелердің

пайда болуы мен даму механизмдері зерттелді. Нәтижесінде, біз лицейлер мен гимназиялардағы оқу-тәрбие қызметінің негізгі бағыттарын анықтай аламыз. В.С. Лизинский [74], лицей - бұл жалпы білім беру бағдарламасынан ерекшеленетін жалпы білім беру бағдарламасында білім беру қызметін жүзеге асыратын оқу орны. Бүгінгі күні жалпы білім беретін мектептер негізінде кәсіби бағдарланған мамандандырылған сыныптар ашуға болады. Сонымен бірге мектептердің қызметі білім беру стандарттары мен бағдарламаларымен реттеледі. Лицейлердің қызметі тек мемлекеттік бағдарламалар мен стандарттармен ғана емес, сонымен қатар бағытына қарай әр білім беру мекемесіне бейімделген авторлық құқық бағдарламалары негізінде реттеледі.

Сондай-ақ, лицейлер мен гимназиялардағы педагогикалық процестің ерекшеліктерін теориялық тұрғыдан зерттеу шетелдік және отандық мұғалімдердің, сонымен қатар білім беру процесін ұйымдастырудың әр түрлі аспектілерін ашатын психологтардың жұмысына негізделген. Сондай-ақ, білім беру технологиялары саласындағы жаңалықтар зерттелді.

Тұжырымдамалық ережелерді қарастыра отырып, біз Ю.А.Конаржевский[75], Ю.Н.Емельянов[76], В.И.Загвязинский [77], Е.В.Коротаева[78], Л.М. жасаған білім сапасы теорияларын зерттедік. М.Митина[79], Т.С.Панина[80] және басқалар. Бұл теориялар жоғары талаптардың жағдайында оқу қызметін ұйымдастыру аспектісін қарастырады. Х.Древелов, Д.Гесс, Х.Век [81], Е.П.Белозерцев [82], Э.В.Габай [83] және басқалар сияқты авторлар жасаған басқару жүйелерін құру теорияларында, біз білім беру мекемелерінің оқу қызметінің негізгі бағыттарын анықтадық. Бұл білім беру жүйесінің қолданыстағы және ескірген тенденцияларын өзгертуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, зерттеушілер - С.Д.Муканова [84], Ш.Таубаева [85], Г.К. Селевко [86] және басқалар, педагогикалық технологияларды жаңарту бағыттарын сипаттады. Лицейлер мен гимназиялардың тиімді қызметін модельдеу үшін И.Ф.Исаевтың [87], Н.В.Кухаревтің [88], П.И. Третьяковтың [89] және т.б. теориялары үлкен үлес қосты. Бұл теорияларда білім беруді басқару модельдері білім беру стандартының талаптарын ескере отырып, лицейлер мен гимназиялардағы процесс.

Біздің тақырыпты зерттеудің тарихи әдісіне фактілер мен олардың арасындағы қатынастардың, яғни процестердің, білім беру мекемелері мен қоғамның, оқиғалардың қызмет ету барысында белгілі бір хронологиялық тәртіпте жинақталуы жатады; зерттелетін объектілердің (жалпы білім беретін мектеп - гимназиялар, лицейлер) және психологиялық-педагогикалық құбылыстардың маңызды, типтік элементтерін (білім берудің құрылымы, мазмұны, жеке қасиеттерін дамыту, дәрежесі, өлшемдері мен көрсеткіштері, оқушылардың оқу қызметі, мұғалімнің шеберлігі) және психологиялық-педагогикалық құбылыстарды таңдау.

Сонымен бірге, тарихи әдіс өз зерттеуінде салыстырмалы әдісті қолданады, оның көмегімен кейбір фактілер білім беру мекемелерінің әртүрлі

деңгейлерінде басқалармен салыстырылып, бағаланады. Яғни, тарихи даму білім беру процестерін өзгерте алатынын, сонымен бірге оның білім беру мекемелеріне қойылатын дәстүрліден қазіргі талаптарға көшу механизмі болуы керек екенін түсіну керек.

Тарихи деректерге сүйене отырып, біз білім беру саласындағы реформалардың динамикасын байқай аламыз. Мысалы, XX ғасырдың 70-80-ші жылдарының бас кезінде КСРО мектептеріндегі, оның ішінде Қазақстандағы жағдайдың күрт нашарлауы, ол мыналардан көрінді: а) дағдарыс пен тоқырау белгілерінің қоғамда және, әрине, білім беруде көрінуі; б) мектеп оқушыларының оқуға деген қызығушылығының төмендеуінде; в) мектеп оқушыларына тәртіпті және талаптылықтың төмендеуі; г) мектепті еңбек пен қазіргі заманғы ұйымдастыру мен өндіріс технологиясынан бөлу; д) тәрбие жұмысының формализмі; е) ғылыми негізсіздігі және білім беру бағдарламаларының шамадан тыс болуы және т.б. [90]. Осы жағдайларда жалпы білім беретін мектеп дамуының ескі мәселелері шиеленісіп, жаңалары пайда болды. Пікірталас барысында мектепті жаңа жағдайлардағы басқару мәселелері жиі көтеріледі. Алайда, олар әрдайым жаңаша бола бермейді.

Инновация дегеніміз - мақсаттарды, мазмұнды және оқыту әдістері мен формаларын өзгертетін өзгерістер. Білім беру жүйесін өзгертетін инновациялар бірнеше деңгейге бөлінеді: абсолютті, жергілікті абсолютті, шартты, субъективті. Лицейлер мен гимназиялар инновация санатынан шыққан мекемелер екенін атап өткен жөн. Білім беру жүйесіндегі инновациялардың қолайлылығын анықтайтын магистралды компоненттер мыналар:

1. интеллектуалды әлеуетті сақтау және молайту;

2. даму;

3. интеллектуалды қызметке біртіндеп және жүйелі түрде дайындалу.

Білім берудегі инновациялардың сипаты мен бағытын анықтайтын объективті факторлар бар:

- білім беру процесінің тұлғалық-бағдарлы моделін құру;

- білім беру тұтынушыларының сұранысын саралауды тереңдету;

- әлемдік білім кеңістігіне Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін енгізу [91].

Білім беру жүйесіне инновацияларды енгізуге деген ерекше қызығушылық білім беру жүйесінде бар бағдарламалардың өзгермелілігінің артуымен түсіндіріледі, сонымен қатар интеллектуалды капиталдың деңгейін көтеру қажеттілігі туындайды. Әр түрлі инновациялар жоғары деңгейге жетуге ықпал етеді. Осыған қарамастан, барлық заманауи білім беру үрдістеріне қарамастан, білім беру жүйесінде бірқатар түрлі проблемалар тұр, оларды шешу үшін бірқатар күш-жігер жұмсалады [92].

Лицейлер мен гимназияларды қалыптастыру мен дамыту стратегиясы білім мазмұны мұғалімдер мен оқушыларды рухани азат ету миссиясын орындайтын жағдайда, егер ол әлемнің қазіргі заманғы көрінісіне, ғылымның қазіргі деңгейіне, қоғам дамуының болжамды модельдеріне, мәдени дамудың

аймақтық және ұлттық модельдеріне, тәжірибе мен практикалық сұраныстарға сәйкес келсе жүзеге асырылады. білім беру мазмұнының, дидактикалық талаптардың, оның ішінде оқушылардың жас және жеке ерекшеліктерінен туындайтын талаптардың қолдану мүмкіндігі [93].

Осылайша, мақсаттардың өзгеруі және лицейлер мен гимназиялардың міндеттерінің кеңеюі білім беру мазмұнын, олардың құрылымын, оқыту жүйелерін кеңейтуге және бүкіл мектеп өмірін демократияландырудың күшеюіне әкелді. Лицейлер мен гимназияларға арналған бағдарламаларды дайындау мен жүзеге асыруды регламенттейтін сапалық жаңа мектепшілік әкімшілікке сәйкес келуі керек жалпы білім беретін мектептердің сапалы жаңа дамуы бар деп айтуға болады [94]. Сондай-ақ, гимназиялардың лицейлерден айырмашылығын атап өту маңызды. Лицей - бұл оқу орны, оның негізгі мақсаты студенттерді жоғары оқу орындарына түсуге дайындау. Лицейдің білім беру траекториясы лицей ынтымақтастық жасайтын университеттің профилімен анықталады деп болжануда. Бұдан оқу бағдарламасының ерекшелігі шығады. Гимназия элиталық оқу орны болып саналады. Орта немесе орта мектепте бейіндік оқыту деп аталатын әдіс енгізіледі, бұл, әрине, көп уақытты қажет етеді. Бағдарлама мен оқу жүктемесі әр оқу орны үшін жеке. Әдетте студент дәл осы оқу орнына түсуге дайындалады. Сонымен қатар, оқытуды белгілі бір университеттің оқытушылары жүзеге асырады. Білім деңгейі әлдеқайда жоғары. Сонымен бірге басты назар мамандандырылған пәндерге аударылады. Гимназия мен лицейдің кемшіліктері. Мектептің гимназия мен лицейден айырмашылығы қандай деген сұраққа жауап беру үшін алдымен осы оқу орындарының жағымды және жағымсыз жақтарын бөліп көрсету керек. Алдымен минусын бастайық. Кейбір мекемелерде (гимназияларда, лицейлерде - таңдау бойынша) белгілі бір сабақтардан кейін емтихандар өткізіледі. Егер нәтиже нашар болса, бала оқу орнынан шығарылуы мүмкін және бұл белгілі бір стресс. Сондай-ақ, жақсы нәтижеге жетуге ұмтылғандықтан, мұғалімдер мен басшылық жүктеменің артуына төтеп бере алмайтын студенттерді арылтуға тырысуда. Мұны жасаудың әртүрлі тәсілдері бар, кейде жасөспірімнің өзін-өзі бағалауына кері әсер етеді. Қарама-қайшы мәселе - бұл қарапайым қаржылық деңгейден гөрі жоғары оқу орнын қаржылық қолдау. Бұл жағы негізінен ата-аналардың иығына түседі. Гимназия мен лицейдің артықшылықтары. Бұл мекемелердің мұғалімдері жоғары санатты болуы керек. Сонымен қатар, оқытушылар құрамы толықтай қамтамасыз етілуі керек.

Мектептен айырмашылығы, мұнда әр мұғалім тек бір пәннен сабақ береді. Әр түрлі кезеңдерде әртүрлі оқушылар шығарылатындықтан, қалғандары өте жоғары. Бұл студенттерді үлкен жетістікке ұмтылуға мәжбүр етеді. Мұндай мекемелерде олар түрлі жанжалды жағдайлар мен мүмкін болатын ұрыс-керістерді болдырмауға тырысады. Сондықтан оқушыларды мектептердегіден гөрі бақылайды, сабақтан қалу және оқу үлгерімінің нашарлауы ата-аналарға бірден хабарланады. Бұл оқу орындарындағы таңдау

сабағының әртүрлілігі маңызды фактор болып табылады. Сондай-ақ, мұнда кем дегенде екі шет тілі және тереңірек формада оқытылады [95].

Тарихи әдісті қолдана отырып, білім мазмұны мен стандарттарын, сондай-ақ білім беруді жүзеге асыру нысандарын және оларды жинақтауды жинақталған педагогикалық тәжірибені жаппай жалпы білім беру мектебінде өзгертудің объективті жағдайында белгілі бір процестердің қалыптасуы мен даму деңгейін (гимназияларды, лицейлерді құру және дамыту) анықтауға болады. білім беру практикасындағы педагогикалық құбылыстар, мұның барлығы зерттеу жүйесі ретінде қарастырылады, зерттелетін объектінің сыртқы және ішкі байланыстарын, оның жұмыс істеу жағдайындағы тәуелділіктер мен қарама-қайшылықтарды анықтайтын әдістемелік тәсілдер. Сондай-ақ, жалпы білім беретін мектептің әлеуметтік институт ретінде өзіндік тарихы бар. Қайта құру, гласность, қоғамдағы демократияландыру жағдайында Қазақстандағы лицейлер мен гимназиялардың қалыптасуы мен дамуы көптеген себептер бойынша сөзсіз болды. Бастысы, елдегі мектеп реформасын жүзеге асыру өткендегі жағымсыз тенденциялардың бетбұрысына әкеліп соқтыруы керек еді және қайта құрудың негізгі бағыттары бойынша мектепті алға тартты. Лицейлер мен гимназиялардың қалыптасу және даму процестері негізінен оқу жоспарлары мен оқу-әдістемелік кешендерді, оқыту мен тәрбиелеу әдістерін жетілдіру жолымен шешілетін міндеттердің жиынтығы ретінде қарастырылды. Лицейлердің, гимназиялардың білім беру жүйесіндегі жаңалық ретінде қалыптасуы мен дамуы нақты тарихи сипатта болады. Белгілі бір уақытта туылу, заманауи тарихи кезең, лицей, гимназия мәселелерін біртіндеп шеше отырып, тез педагогикалық практиканың меншігі болды, оның нормасы болды [96].

Білім беру жүйесіндегі тарихи мәні, ғалымдар бұл туралы әр түрлі пікірлердің авторын түсіндіре отырып, жүйенің өзін құрайтын компоненттер арасындағы байланысты тарихи уақыттың, қазіргі, қазіргі, болашақ үш өлшемімен байланыстыратын ғылыми тұжырымдамалар арқылы ашылады.

Зерттеудің идеясы - орта білім берудің негізгі ғылыми, әдістемелік және теориялық негіздерін, лицейлер мен гимназияларды құру мен дамыту бағдарламаларын және жалпы орта білім беру жүйесін құру бойынша нұсқаулықтарды сипаттау және ғылыми тұрғыдан түсіндіру. Сонымен бірге, жалпы білім беретін мектептегі ғылыми пәндердің негіздері білім жүйесі мен оқушының оқу іс-әрекетінің нәтижелерін осы білімге сәйкес, кейде интеллектуалды қасиеттерді қажет ететін мүлдем жаңа жағдайларда синтез ретінде әрекет етеді. Дәл осы шарттар, яғни олардың білім беру практикасында баламасы жоқ, гимназиялар мен лицейлерді құру мен дамыту практикасы оқу-танымдық сыныптардың механикалық үйлесімі емес, ғылымда абстракцияны қажет ететін пәннің ғылыми негізделген оқу мазмұнының өзара байланысты кешендіккенін анық көрсетеді. Таным пәнінде негізгі және маңызды рөл атқаратын осындай жалпы ережелерді бөліп көрсету үшін, шынайы білім, сіз білетіндей, екі жақты өрнек арқылы

анықталады: біріншіден, жалпы принциптерді білу, екіншіден, оларды белгілі бір іс-әрекетте қолдану мүмкіндігі.

Гимназиялар мен лицейлерді құру және дамыту практикасына қатысты теория абстракциялар жүйесі, маңыздыларды жалпылау және жетекші идеялар жүйесі ретінде әрекет етеді. Гимназиялар мен лицейлердің білім беру процесінде қолданылатын теория мен практиканың арасындағы осындай өзара байланыста байланыстардың бірлігі ғана емес, жалпы білім беретін мектептегі қайшылықтардың өзара әрекеттесуі де байқалады: а) қоғамның мектеп оқушыларын оқытуға қойылатын талаптары мен нақты нәтижелері; б) мектеп оқушыларында мұғалімнің әсерінен белгілі бір білімді, білік пен дағдыларды және осы қажеттіліктерді қанағаттандырудың нақты мүмкіндіктерін игеру үшін туындайтын қажеттіліктер арасындағы; в) тағайындалған оқу мақсаттары мен қол жеткізілген нәтижелер арасында; г) жаңартылған білім беру мазмұнына көшу, мұғалімнің біліктілігін жоғарылату және мұғалімнің осыны жүзеге асыра алмауы, прогрессивті технологияларды қолдана отырып, инновацияларды басқара алмауы салдарынан болатын қажеттіліктің арасында [97].

Қазіргі қоғам ақпараттық жарылыспен, ғылыми-техникалық революциямен, әлеуметтік өмірдің жаһандануымен және мәдениеттердің өзара әрекеттесуінің артуымен сипатталады. Осы жағдайларда мектептен оқушыларға жаратылыстану-гуманитарлық ғылымдар саласындағы соңғы біліммен ғана емес, сонымен қатар ақпаратты өз бетінше іздеу және түсіну қабілетімен де қаруландыру қажет. Ақпараттық қоғамның қарқынды дамуы және Ресей экономикасына ғылымды қажетсінетін технологияларды белсенді енгізу жағдайында оқушылардың және олардың ата-аналарының білім қажеттіліктерін ескеру негізінде гимназия мен лицейде білім беру жаңартудың мүмкін бағыттарының бірі ретінде қарастырылады. Лицейлік білім беруді дамыту студенттердің өзін-өзі жүзеге асыруы мен әлеуметтенуі үшін жағдайлардың кешенін құруға, ақпараттық мәдениеттің заманауи деңгейіне сәйкес білімді, ұтқырлықтың жоғары дәрежесін, мінез-құлық қызметінің алуан түрлі формаларын тұлғаның тұтастығы мен құндылық бағдарлары адамгершілігін сақтай отырып қалыптастыруға бағытталған. Сонымен бірге, жас ұрпақтың нарықтық экономика жағдайында өмір сүруі қажет негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыру ғана емес, мемлекеттің заңнамалық базасы, ақпараттық революция, жеке тұлғаның стилі мен өмір салты, бұл тәуелсіздік деңгейі, кәсіпкерлігі, шешім қабылдау үшін жауапкершілік, жеке жетістік үшін сонымен қатар жоғары адамгершілік қасиеттерді тәрбиелейді. Оқу іс-әрекетінің негізгі міндеті - экономиканың нарықтық негіздерін бекітуімен сипатталатын қазіргі заманғы жағдайларға бейімделген тұлғаны қалыптастыру [98].

Лицейлер мен гимназиялардағы білім беру - бұл жалпы білім беру бағдарламаларымен реттелетін және оқушыларға арнайы дайындықты қамтамасыз ететін мемлекеттік білім берудің бір түрі. Студенттердің қызығушылықтары, бейімділіктері мен қабілеттерін толығырақ ескеретін

білім беру процесінің құрылымы, мазмұны мен ұйымдастырудағы өзгерістер болжанады. Сонымен қатар, бұл оқушылардың жеке қабілеттеріне және оларды әр түрлі қызмет түрлері арқылы дамытуға бағытталған білім беру процесін ұйымдастырудың ерекше формасы [99].

Қазіргі қоғамның басты ерекшелігі - ғылыми білімдердің жаңаруының жоғары қарқыны. Сонымен бірге білім беру саласындағы ахуалды проблемалық-бағдарлы талдау жүзеге асырылады. Алдыңғы қатарға оқу, танымдық және еңбек іс-әрекетінің сәттілігін қамтамасыз ететін білімі мен дағдыларын жаңарта алатын адамды даярлау қажет. Лицей мен гимназия пәндер бойынша өзін-өзі тәрбиелеу мен өзін-өзі тәрбиелеу дағдыларын қалыптастыру көзіне айналады. Мемлекеттік стандарттарды енгізу қоғамның сұраныстары мен мемлекеттің білім сапасына қоятын талаптарының өзгеруі жағдайында білім беру жүйесінің дамуын қамтамасыз етуге арналған. Соңғы онжылдықтарда Қазақстанда студенттердің жеке дамуына, сондай-ақ білім беру қызметін ұсынуды жақсартуға бағытталған көптеген түрлі білім беру бағдарламалары құрылды. Мұнда педагог кадрлардың кәсіби құзыреттілік деңгейін арттыру жұмыстары да кіреді, өйткені қазіргі заманғы отандық білім беру жүйесінің дамуы адамдар санасындағы күрделі өзгерістер процестерімен қатар жүрді және іргелі және жалпыға бірдей білімді қайта қарауды талап етті.

Лицейлердің, гимназиялардың қалыптасуы мен дамуы жағдайында мұғалімдер белгілі кемшіліктерді жою тенденцияларын дамыта алды, бұл кезде олардың қызметі оқушылардың жеке басын дамытуға емес, өз пәні бойынша білімді тарылтуға бағытталды. Бұл жағдайда, әрине, мұғалім мен оқушылардың толық өзара әрекеттестігі, мектеп пен қоғамның толыққанды өзара әрекеттестігі туралы сөз болуы мүмкін емес еді.

Лицейлер мен гимназиялар жұмысының мағыналы моделін зерттеу барысында біз «педагогика және психология» мамандығы бойынша оқитын студенттерге арналған элективті курстардың арнайы курсы әзірледік және университет процесіне енгіздік. Бұл курс «Қазақстандағы лицей-гимназиядағы білім мен тәрбие тарихы» деп аталады. 15 сағатқа арналған, аптасына 1 сабақ өткізу жоспарланған.

Бұл арнайы элективті курстың мақсаты - болашақ мамандардың құзыреттілігін дамыту. Бұл сонымен қатар білім беру жүйесіндегі ғылыми көзқарастарды, ойлау тәсілдерін, сонымен қатар кәсіби және тұлғалық дамуды өзгертуді білдіреді. Бұл бағдарламаны енгізу студенттерге білім беру жүйесінің қалыптасуының тарихи-педагогикалық ерекшеліктерін зерттеуге жағдай жасауға бағытталғанын атап өткен жөн. Сонымен қатар, білім беру құрылымдарының бастапқы мазмұнын ашатын тарихи деректермен талдамалық және іздестіру шараларын жүргізу қарастырылған. Болашақта бұл іргелі тұжырымдамаларға негізделген заманауи инновациялық деректерді егжей-тегжейлі құрылымдауға мүмкіндік береді. Сабақтарды ұйымдастыру дәрістер, семинарлар, конференциялар түрінде, сонымен қатар атқарылған жұмыс туралы жеке есептер түрінде өтеді. Осы факультативті

курсты игергеннен кейінгі қорытынды бақылау рефераттар мен жобаларды қорғау түрінде жүзеге асырылады. Осы арнайы курсты дамытудың негізгі идеясы Қазақстан Республикасындағы лицейлер мен гимназиялардың даму теорияларын зерттеуді көздейді. Білім беру процесін трансформациялау аспектілері де қарастырылған. Білім беру жүйесіндегі гуманистік педагогика мен заманауи инновациялық технологиялар арасындағы өзара байланыс жүзеге асырылады. Тағы бір айта кететін жайт, бұл элективті курс үш бөлімнен тұрады. Бірінші бөлім лицейлер мен гимназиялардың құрылу тарихын қамтиды. Екінші бөлім Еуропа мен Ресейдегі осы оқу орындарының даму ерекшеліктерін ашуға бағытталған. Үшінші бөлім Қазақстандағы лицейлер мен гимназиялардың негізгі даму бағыттарын ашады. Бұл арнайы курсты зерттеу студенттерге педагогикалық іс-әрекетке қажетті негізгі кәсіби сапалар мен білімнің теориялық деңгейін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Білім беру мекемелерінің түрлену және өзгеру деңгейі зерттелуде. Бұл сонымен қатар нарықтық экономика сұраныстары жағдайында өзін-өзі реттеуге қабілетті мамандарды даярлауға мүмкіндік береді.

Жалпы, лицейлер мен гимназиялардағы оқу процесінің ұйымдастырылуы мен қызмет ету ерекшеліктерін зерттеудің бүкіл зерттеу процесі үш кезеңде жүзеге асырылды:

1. Аналитикалық және диагностикалық. Теориялық талдау негізінде Қазақстандағы, сондай-ақ шет елдердегі білім беру қызметінің нақты жағдайы жүйеленіп, қорытылды.

2. Дизайн және белсенді. Бұл кезеңде лицейлер мен гимназиялардың оқу процесінде орын алған проблемаларға талдау жасалды. Нәтижесінде қолданыстағы құрылымдарды реформалаудың тиімді бағыттары әзірленді.

3. Жаңартылған ұйымдық құрылым да құрылды.

1.3. Лицей – гимназиялар типіндегі білім беру мекемелерін құрылу моделдері

XXI ғасырда әлеуметтік дамуды қамтамасыз ететін құндылық басымдылықтарының өзгеру тенденциялары күннен-күнге айқындала түсуде. Адамзат индивидуалды қоғамнан, ойлаудың айқын технократизмімен постиндустриалдыға ауысады, бұл интеллект пен адамның біліктілігінің рөлін қайта бағалауды көздейді. Қазіргі Қазақстандағы бұл процестердің бірегейлігі оның аумағында қоғамдық қатынастардың жаңа жүйесінің қалыптасуымен анықталады. Трансформациялардың ауқымы мен қарқыны қоғамның білімге арта түсетіндігі соншалық, нәтижесінде жоғары білім мен ғылыми зерттеулер қазақстандық қоғамның мәдени және әлеуметтік-экономикалық дамуының маңызды компоненттері болып табылады. Орыс классикалық университетінің генезисінің ерекшеліктерін түсіну дәстүрлі түрде оған тән сипаттамаларды анықтауға мүмкіндік береді. Білім беру саясатын оңтайландыру тек көптеген онжылдықтардан бастау алатын проблемалардың табиғатын дәл диагностикалау арқылы ғана мүмкін болады.

Қазақстандағы білім беруді модернизациялау жағдайында классикалық университеттің жоғары білім беру мұғалімін даярлаудағы орны мен рөлін анықтау, оның маңызды сипаттамаларына және олардың қалыптасу тарихына жүгіну мәселелері өзекті болып табылады [100]. Әлемдік білім беру кеңістігінің қарқынды дамуы, жоғары білім берудің маңызды міндеті - жоғары білікті мамандар даярлау. Осыған байланысты осы бағыттағы зерттеулерді талдау қоғамдағы прогрессивті идеялардың бастамашысы және кәсіби кадрларды үздіксіз даярлау көзі және студенттердің интеллектуалды әлеуетін қалыптастыру көзі ретінде университеттік білім беруді дамытудың жоғары білім беру жүйесін қалыптастырудағы маңызы зор екендігін көрсетті. Шынында да, ол өткен және қазіргі кезде ол тарихи түрде дамыды, сондықтан дәл университеттік білім әрдайым студенттерді мамандық бойынша, гуманитарлық бағыттағы терең іргелі біліммен қаруландыруға, жан-жақты жалпы мәдени, психологиялық-педагогикалық дайындыққа, оның түлектеріне ғылыми кең ауқымды игеруге мүмкіндік берді. жан-жақты ұйымдастырушылық қызметтің практикалық дағдыларын игеретін пәндер, ғылыми, білім беру және білім беру мәселелерін кешенді түрде шеше білу. «Университеттік білім» тұжырымдамасын талдай отырып, Халықаралық жоғары білім академиясының ғалымдары В.Е.Шукшунов, В.Ф.Взятышев, Л.И.Романкова қазіргі кезде жоғары білім беруді реформалау кезек күттірмейтін қажеттілік екенін атап көрсетеді [101]. Тәуелсіздік алған қысқа тарихи кезеңде Қазақстан экономикада, әлемдік өркениетке интеграциялануда, жаңа прогрессивті технологияларды қолдануда қуатты серпіліс жасады, бұл елдің әлеуметтік-экономикалық даму перспективаларын анықтауға негіз болды. Осы тұрғыда қазіргі заманғы университеттік білім берудің рөлі мен маңызы арта түсуде, оның даму индикаторы елдің әлемдік қауымдастықтағы орнын айқындай отырып, елдің экономикалық қуаты мен ұлттық қауіпсіздігінің маңызды факторы және негізі бола отырып, қоғамдағы өмірдің жаңа сапасының негізін құрайтын әлеуметтік қайта құру деңгейінің критерийі ретінде қызмет етеді. Өз кезегінде әлеуметтік қатынастар жүйесіндегі өзгерістер білімге әсер етеді және оның мобильді болуын және жаңа тарихи кезеңнің міндеттеріне барабар жауап беруін талап етеді. Бұл тыңдаушылардың шығу тегін анықтайды. Сондықтан біз лицейлер мен гимназияларды бітірген оқушыларды қарастырамыз [102].

Лицейлер мен гимназиялар оқу орындарының ерекше типтері ретінде біздің елімізде ширек ғасырға жуық бұрын қайта пайда болды: «1980 жылдардың соңында КСРО-ның бүкіл білім кеңістігі күтпеген жерден жаңа «педагогикалық өсімдіктермен» - гимназиялар мен лицейлермен қамтылды» [103], «... олар біздің қоғамдағы қайта құру процестерінен туындаған демократиялық өзгерістерге деген үмітпен көтерілді» [104]. Біздің елімізде бір уақытта болып жатқан жаңа типтегі мектептер мен әлеуметтік процестер арасындағы байланысты осы тақырыпта жазған барлық авторлар атап өтті: «Қоғам өміріндегі радикалды және қар көшкініне ұқсас өзгерістер уақыты халықтық білім беру жүйесіне де әсер етті: білім беру мекемелерінің

инновациялық типтері пайда болды» [105]. Әдетте «лицейлердің, гимназиялар мен колледждердің алғашқы құрылуы суық қырағылық пен сақтықтан гөрі эмоционалды импульстар арқылы өсиет етілді» деп қабылданған. Мұндай бастама жалпы әлеуметтік оқиғаларға, құбылыстарға немесе процестерге тән» [106]. «Гимназия жаңа типтегі оқу орны ретінде уақыттың қажеттілігіне қарай барынша бейімделуі мүмкін. Студентті деңгейлестіруден аулақ бола отырып, ол қоғам азаматтарының деңгейге түсуіне жол бермеді» [107]. «Гимназия - қоғамның белгілі бір әлеуметтік тобының сұранысына қызмет етуге бағытталған орта білім беру ұйымының дербес типі» [108]. «Әлеуметтік-мәдени аспект бойынша сол кездегі гимназия - лицей, ең алдымен, өздерін өте жоғары құндылықтардың тасымалдаушысы деп жариялаған» ата-аналар - мұғалімдер - оқушылар» жабық топтары екендігі, сонымен қатар тәрбиелік қана емес, сонымен қатар әлеуметтік және жалпы мәдени болып табылатындығы айқын болды. Қоғамда барлығы бірауыздан интеллектуалды элитаны жаңғырту туралы айтты [109]. «Негізін салушы әкелер» «гимназиялар интеллигенцияның отбасыларының балаларына арнайы жасалғанын» жасырмады [110]. Басқалары гимназияда ұлттық мектепті көрді: «Біз болашақ православие мектебінде Ресейдің православие мектебіне тиесілі екендігіне сенімдіміз: біздің елде православтық білім мен тәрбиеге балама жоқ» [111]. Гимназиялардың пайда болуы білім беру стереотиптерінен шығуға, баланың психологиялық, физиологиялық, интеллектуалды мүмкіндіктерін максималды түрде ескеретін білім мазмұнын құруға, білім беру процесін дараландыруға, ізгілендіру және демократияландыру принциптеріне негізделген педагогикалық әрекеттерді жаңартуға ұмтылудан туындады; гимназиялардың пайда болуы жалпы орта мектептен кетуге және белгілі бір санаттағы балаларға элиталық білім беруге (білім деңгейі жоғары) мүмкіндік беретін жаңа ұйымдастырушылық-педагогикалық құрылымды құруға бағытталған әлеуметтік-педагогикалық эксперименттің өзіндік түрі болды [112]. Лицейлер мен гимназиялар оқу орындарының ерекше типтері ретінде біздің елімізде ширек ғасырға жуық бұрын қайта пайда болды: «1980 жылдардың соңында КСРО-ның бүкіл білім кеңістігі күтпеген жерден жаңа педагогикалық өсімдіктермен» - гимназиялар мен лицейлермен қамтылды» [113], «... олар біздің қоғамдағы қайта құру процестерінен туындаған демократиялық өзгерістерге деген үмітпен көтерілді» [114]. Біздің елімізде бір уақытта болып жатқан жаңа типтегі мектептер мен әлеуметтік процестер арасындағы байланысты осы тақырыпта жазған барлық авторлар атап өтті: «Қоғам өміріндегі радикалды және қар көшкініне ұқсас өзгерістер уақыты халықтық білім беру жүйесіне де әсер етті: білім беру мекемелерінің инновациялық типтері пайда болды» [115]. Әдетте «лицейлердің, гимназиялар мен колледждердің алғашқы құрылуы суық қырағылық пен сақтықтан гөрі эмоционалды импульстар арқылы өсиет етілді» деп қабылданған. Мұндай бастама жалпы әлеуметтік оқиғаларға, құбылыстарға немесе процестерге тән» [116]. «Гимназия жаңа типтегі оқу орны ретінде уақыттың қажеттілігіне қарай барынша бейімделуі мүмкін. Студентті деңгейлестіруден аулақ бола отырып,

ол қоғам азаматтарының деңгейге түсуіне жол бермеді» [117]. «Гимназия - қоғамның белгілі бір әлеуметтік тобының сұранысына қызмет етуге бағытталған орта білім беру ұйымының дербес типі» [118]. «Әлеуметтік-мәдени аспект бойынша сол кездегі гимназия - лицей, ең алдымен, өздерін өте жоғары құндылықтардың тасымалдаушысы деп жариялаған «ата-аналар - мұғалімдер - оқушылар» жабық топтары екендігі, сонымен қатар тәрбиелік қана емес, сонымен қатар әлеуметтік және жалпы мәдени болып табылатындығы айқын болды. Қоғамда барлығы бірауыздан интеллектуалды элитаны жаңғырту туралы айтты» [119]. «Негізін салушы әкелер» «гимназиялар интеллигенцияның отбасыларының балаларына арнайы жасалғанын» жасырмады [120]. Басқалары гимназияда ұлттық мектепті көрді: «Біз болашақ православие мектебінде Ресейдің православие мектебіне тиесілі екендігіне сенімдіміз: біздің елде православтық білім мен тәрбиеге балама жоқ» [121]. Гимназиялардың пайда болуы білім беру стереотиптерінен шығуға, баланың психологиялық, физиологиялық, интеллектуалды мүмкіндіктерін максималды түрде ескеретін білім мазмұнын құруға, білім беру процесін дараландыруға, ізгілендіру және демократияландыру принциптеріне негізделген педагогикалық әрекеттерді жаңартуға ұмтылудан туындады; - гимназиялардың пайда болуы жалпы орта мектептен кетуге және белгілі бір санаттағы балаларға элиталық білім беруге (білім деңгейі жоғары) мүмкіндік беретін жаңа ұйымдастырушылық-педагогикалық құрылымды құруға бағытталған әлеуметтік-педагогикалық эксперименттің өзіндік түрі болды. [122]. Авторлардың бірі оны әдемі түрде айтқанындай, «қазіргі заманғы гимназия - бұл ерекше және болашағы зор құбылыс. Тек өте жақсы мұғалімдер мен өте жақсы балалар өте жарқын нәрсе жасады, сондықтан біз бүгін оны түсініп, түсінуіміз керек » [123]. Студенттерді іріктеу көбінесе бұл үшін жасалды, өйткені гимназиялар мен лицейлер ұлттың жаңа интеллектуалды элитасының ұстазы болуға арналды, ал «элитаризм қабілетті және дарынды балалар мен жасөспірімдерді, сондай-ақ әлеуетті қабілеттері барларды тәрбиелеуге жағдай жасаудан тұрады, бірақ әр түрлі себептері ашылмаған» [124]. Кейде мұны аздап түсінетін: «гимназия - бұл интеллектуалды қабілеттері жоғары, оқуға деген тұрақты оң мотивтері бар дарынды балалармен жұмыс істеуге бағытталған арнайы оқу орны» [125]. «Элиталық білім дегеніміз - оқушылардың интеллектуалды психофизикалық мүмкіндіктерін ескере отырып, стратегиялық білім бере отырып, жоғары деңгейдегі және сапалы білім беру ...» деген көзқараспен бөлісуге болады [126]. Қарапайым тілмен айтқанда «элиталық білім сапалы білім берудің синонимі ретінде көрінеді» [127].

90-жылдардың екінші жартысында Ресейдегі гимназиялар санының қарқынды өсуі тоқтап, олардың белсенділігінің жаңа кезеңі басталды, оны саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени мәселелер кешеніне байланысты гимназияны дамытудың ықтимал жолдары туралы ойлаудың басталуы деп атауға болады. 90-шы жылдардың аяғында білім беру қызметтері нарығы әртараптандырылды және қанық болды, ал жаңа

гимназиялардың ашылуы аттестаттау мен аккредиттеу процедураларымен едәуір қиындады.

Өте қысқа мерзімде заманауи гимназия баға жетпес тәжірибе жинақтады, бірнеше модельдерді бірден игеріп, сынап көрді:

- мәдениеттің басымдықтарымен анықталатын білім мазмұны;
- тілдер мен әдебиеттерді зерттеуге ерекше көңіл бөлінетін лингвистикалық;
- гуманистік, әр баланың жеке басын қалыптастыру мен дамытуға бағытталған;
- кез-келген ғылымды игерудің әмбебап құралы ретінде қазіргі тілдерді меңгеруге бағытталған әмбебап білім моделі;
- интегративті мамандықтардың біріне бағытталған педагогикалық;
- мектептің әлеуметтік және өндірістік ортасының қажеттіліктерін қанағаттандыратын;
- әлеуметтену факторы ретінде ауылдың ерекшеліктерін ескере отырып, ауылдық және басқалар.

1 - сурет Гимназия қызметінің моделі

мәдениет	басымдықтары айқындалған білім берудің мәдени мазмұны;
лингвистика	тілдер мен әдебиеттерді зерттеуге ерекше көңіл бөлінеді.
гуманистия	әр баланың жеке басын қалыптастыру мен дамытуға бағыты.
әмбебап	білім кез-келген ғылымды игерудің әмбебап құралы ретінде қазіргі тілдерді игеруге бағытталған.
педагогика	интегративті мамандықтардың біріне бағытталған.
нақты	мектептің әлеуметтік және өндірістік ортасының қажеттіліктерін қанағаттандыру;
ауыл	әлеуметтену факторы ретінде ауылдың ерекшеліктерін ескере отырып және т.б.

Гимназиялық білім, әрине, білім беру стратегиясының жаңа тенденцияларына сәйкес келеді. Адамның әлеуметтік өмірдің барлық салаларында маңыздылығының өсуі, білімнің әлеуметтік (рухани, ғылыми, экономикалық, саяси) дамудың негізіне айналуы, адамзаттың жоғары ақпараттық технологиялар дәуіріне енуі, мұнда әр адамның өзін-өзі дамыту қабілеті шығармашылық әлеуетінің басты шартына айналады [128]. Гимназиялық білім берудің мәнін анықтаудың жүріп жатқан процестері жалпы алғанда өте жемісті деп танылуы мүмкін және гимназиялардың қазіргі Қазақстанның білім беру кеңістігінде лайықты орын алатындығына, олардың нақты мақсаттарын айқындайтынына және тиісті функцияларын орындайтындығына әкеледі. Қазіргі гимназиялар Қазақстанның жаппай

жалпы білім беретін мектебі үшін «жақын даму аймағын» анықтауға әбден қабілетті [129]. Әдебиеттерді, педагогикалық мерзімді басылымдарды талдау елдегі гимназиялық білімнің қалыптасуы мен дамуына әлеуметтік сипаттағы факторлардың (демократияландыру, азаматтық қоғамның қалыптасуы), ғылым мен техниканың дамуына, сонымен қатар педагогикалық ғылым мен практикадағы қайшылықтарға байланысты екендігін көрсетті және бұл факторлардың көрінісі нақты тарихи сипатқа ие. XIX ғасырдың ортасында қолданыстағы факторлар кешені гимназияны практикаға бағытталған білім беру мекемесіне айналдырып, ғылымдардың табиғи циклінің құндылықтарына қарай шешуші бұрылуына негіз болды. Иерархия қағидасына сәйкес барлық осы шарттардың ішіндегі басымдығы ғылыми (жаратылыстану ғылымдарының дамуы, технология саласындағы жаңалықтар) және экономикалық (елдегі нарықтық қатынастардың қалыптасуы) болып табылады [130].

XX ғасырдың аяғында қазіргі заманғы гимназиялардың пайда болуы сәл өзгеше мазмұнмен толтырылған сол факторлар кешеніне байланысты. Біздің заманымыздың жағдайларының арасындағы басымдылықты әлеуметтік-экономикалық (шығармашылық еркіндігі, экономикалық тәуелсіздік, «үшінші биліктің» пайда болуы) және педагогикалық лайықты (педагогиканың гуманистік парадигмасын бекіту) деп санауға болады. Дамуды сызықтық процесс деп түсінуге болмайды. Сонымен, нақты әлеуметтік-тарихи даму артқа шегініп, үнемі жағына қарай ауытқу мен жүреді. Лицейлер мен гимназияларды бітірген студенттер арасында ерекше қарқындылық байқалады. Айтылғанды қорытындылай келе, жұмыста қойылған міндеттер шешілді деп айтуға болады. Гимназиялық білім берудің әртүрлі модельдерін зерттеу, гимназиялардың тарихы мен заманауи мәселелерін, өткен және қазіргі гимназияларда жекелеген пәндерді оқытудың ерекшеліктерін салыстырмалы түрде талдау.

Оқу процесіне қатысушы жаңа типтегі мұғалімді даярлайтын, тәрбиелеу мен оқытудың, дарындылық пен шығармашылықты дамытудың технологияларын меңгерген, әдіскерлік мәдениетке ие маман ретінде жаңа формация педагогінің пайда болуы - бүгінгі уақыттың талабы. Жаңа формация мұғалімі білім берудің жаңа парадигмаларын көрсететін жаңа кәсіби ойлау жүйесі мен сананы меңгеруі керек (Касьян А.А., Никандров Н.Д., Максимова В.Н.).

Бұл талаптарды оқу орындарында шығармашылығы мен біліктілігі жоғары, әр пәнді оқытуды жетілдіріп, әр сабақтың тиімділігін өмірмен, ғылым мен техника жетістіктерімен байланыстыра білетін жаңашыл оқытушылар ғана жүзеге асырады.

Осы орайда Атрауда № 3 Құрманғазы кәсіптік лицейінде педагогикалық ұжым «Оқу-тәрбие үрдісінде жаңа технологияларды қолданып, білім беру мазмұнын, жұмыс әдістерін жетілдіру арқылы оқытудың сапасын арттыру» проблемасы бойынша оқытушыларға, өндірістік оқыту шеберлеріне, топ жетекшілеріне оқушыларды оқыту мен тәрбиелеуде,

оларды шығармашылық әрекетке баулуда білім беру саласындағы жаңалықтарды, озық педагогикалық тәжірибелерді зерттеп, жинақтап таратуда, кәсіби біліктілігі мен теориялық білім деңгейін көтеру ісінде нақты ғылыми-әдістемелік көмек көрсету, оқытушылар қызметінде диагностика мен бақылаудың түрлерін және үлгілерін жетілдіру сияқты өзекті мәселелерді зерттеу үстінде.

Әдістемелік қызмет құрылымы

Кафедралар міндеттері: Жаңа технологияларды қолданып, оқушылардың білім сапасын арттыру.

1. Оқушылар біліміне мониторинг жүргізу:

1-курсқа келгенде; а) Ай сайынғы үлгерім, сапа; ә) Тоқсан сайынғы үлгерім, сапа; б) Жарты жыл сайынғы үлгерім, сапа; в) Жылдық қорытынды.

2. Оқу бағдарламасының орындалуын бақылау;

3. Бақылау-тексеру жұмыстары;

4. Оқушылардың білім сапасын арттыру жұмыстары;

5. Ай сайын әдістемелік кеңеске есеп беру.

Пән бірлестіктерінің міндеттері: Оқытушы- лардың, өндірістік оқыту шеберлерінің сабақ беру сапасын арттыру.

1. Оқытушылардың сапалық құрамы (білімі, санаты, педагогикалық жұмыс өтілі, т.б.). 2. Әр мұғалімнің жеке даму картасы. 3. Кәсіби біліктілігін арттыруы. 4. Үлгі сабақтар өткізу. 5. Семинар, конференциялард.б. өткізуі. 6. Сабақтың тиімділігін арттыруы. 7. Мұғалім жұмысын диагностикалау. 8. Мұғалім жұмысына рейтинг жүргізу. 9. Интерактивті құрылғыларды қолдануы. 10. Әдістемелік құралдар жазуы. 11. Сабақ жоспарларының электрондық нұсқасының болуы

Әдістемелік жұмыс моделі

Зерттеушілік: Лицейде ақпараттық мониторинг орталығы жұмыс жасайды. Онда оқытушылар мен өндірістік оқыту шеберлерінің қызметіне мониторинг жүргізіліп, қиындықтар мен проблемаларды анықтап, қажетті семинар, конференция, тренингтер жоспарланып өткізіледі. Тәжірибелі ұстаздарға тәжірибе сабақтары қойылады, жас мұғалімдерге жыл аяғында есеп беру сабақтары жоспарланып, өткізіледі. Жүргізілген диагностика қорытындылары электрондық түрде жинақталады. Жұмыс көрсеткіштерімен ай сайын рейтинг шығарылып отырады. Жоғары нәтижеге жеткен қызметкерлер тоқсан сайын сыйақыға ұсынылады.

Кеңес берушілік: Жас мамандарға оқу жылы басында директордың бұйрығымен ұстаз- жетекшілер бекітіледі. «Жас маман» мектебінде жас педагогтермен бағдарламаны талдау, күнтізбелік жоспар, сабақ жоспарларын жасау, сабақ типтерін таңдау бойынша жұмыстар жүргізіліп, кеңестер беріледі. Олардың меңгерген, қиналатын жақтарына диагностика жасалып, кәсіби шеберлігін дамыту мақсатында әдістемелік нұсқамалар дайындалады:

1. Теориялық оқуды ұйымдастыруға қойылатын талаптар;
2. Өндірістік оқуды ұйымдастыру;
3. Сабақты талдау көрсеткіштері;
4. Сабақтың тиімділігін анықтау парағы;
5. Оқытушы портфолиосын жасақтау;
6. ХХІ ғасыр мұғалімі. Осы жұмыс жетістіктері.

Жобалаушылық Барлық оқытушыларда кәсіптік білім беру стандарттарына сай мамандыққа қойылатын талаптардан бастап оқу бағдарламалары, тақырыптық, күнтізбелік, сабақ жоспарлары, лекция конспекттері, тест тәпсырмаларының жинақтары, бақылау жұмыстарының электрондық жазбалары, яғни оқу-әдістемелік кешендерінің электронды түрі жасалған.

Сараптамалық: Әдістемелік кабинет оқу үрдісінің тиімділігін арттыру мақсатында әртүрлі байқау, сайыстар өткізіледі. Лицейдің

әдістемелік жұмысы байқауында «Шығармашыл-әдіскер» номинациясына ие болды.

Ендірушілік: Білім сапасының кетерілуінің негізі оқу үрдісінде инновациялық едзстерді қолданумен тікелей байланысты. Оқытудың технологияларын жетілдіріп, оқу процесіне енгізумен айналысатын 4 шығармашылық топ жұмыс жасайды.

Модульдеп оқыту технологиясын оқу үрдісінде енгізу (жетекшісі Ханафина Г.С. - әдіскер).

Оқу-тәрбие үрдісінде ақпараттық технопогияны енгізу (Исмайлова Э. - арнайы технология пенінің оқытушысы, арнаулы пәндер бірлестік жетекшісі).

Оқу кабинеттерін талапқа сай жабдықтау (Оразов М. - директордың теориялық оқулар жөніндегі орынбасары).

Оқу шеберханаларын талапқа сай жабдықтау (Өтегенов Б. - директордыңендірістік оқу женіндегі орынбасары).

Оқытушылардың инновациялық технологияларды тиімді пайдалану тәжірибесі лицейде семинар-практикумдар мен мастер класс өткізу арқылы таратылады. Сонымен қатар лицей ұстаздары облыстық, республикалық, халықаралық конференцияларға, семинарларға қатысып өз тәжірибелерімен педагогикалық қауыммен бөлісіп отырады. Жаңа ақпараттық және коммуникациялық технологияларды енгізуді жетілдіру мақсатында Ресейдің Астрахань облысы, Краснояр, Володар аудандарының кәсіптік білім беру ұйымдарымен байланысқа шығып, тежірибе алмасу жұмыстарының жүргізілуі жолға қойылған.

Пәнді модульдеп оқыту (Ислямов Н., Меңдалиев Б., Ханафина Г., Қойысова А , Дүйсенова Л., Золотовская Л.), деңгейлеп оқыту (Оразов М., Ахметова Б.), интерактивті оқыту (Исмаилова Э., Сандыбаева Р), ақпараттық технология (Сарсенова К., Кисетова Г., Хайырлиев А., Бекенова А., Әнуар Н.), т.б. оқыту технологмяларын кеңінен қоддануда.

Қарағанды қаласы № 92 қазақ гимназиясының моделінде көрсетілгендей, этнопедагогика — оқу орнының “ұлттық” статусын ашатын білім және тәрбие жүйесі. Сондықтан гимназияда этнопедагогикалық білім және тәрбие беруді үнемі назарда ұстап, жетілдіру, тиісті ғылыми жұмыстармен айналысу мақсатында этнопедагогика лабораториясы құрылды. Ұлттық тарих, ұлттық философия, ұлттық психология және ұлттық менталитет салаларындағы зерттеулерді талдау барысында гимназияның этнопедагогикалық білім мазмұны айқындалып, жасалатын жұмыстар жоспары құрылды. Күнделікті сабақ жоспарының бір көрсеткіші ретінде халықтық педагогика нышандарының ұсынылуы сабақтың ұлттық негізде өтуіне, мұғалімдердін зерттеу жұмыстары этнопедагогикаға негізделіп оны өздігінен оқып үйренуге итермелейді.

Педагогикалық үрдістің ұлттық мазмұны білім және тәрбие мазмұнына ұлттық сипат беру арқылы ашылады. Енгізілген арнаулы курстар сатылық сабақтастықты сақтай отырып жүргізіледі.

Біз құрастырған «Білім мазмұнына ұлттық компонентті енгізудің технологиялық картасы» 1-кестеде берілген.

Тілдік блокта І сатыда – «Тіл дамыту», 5 – 8 сыныптарда «Шешендік өнер» оқытылып, 9-сыныптарда күрделенген «Көркем тіл дамыту», ал ІІІ сатыда мазмұны ғылымиландырылған «Практикалық қазақ тілі» курстары жүргізіледі. Бұған қатар осы блокта 7- сыныптарда «Тіл білімі», 8 - 9-сыныптарда «Абайтану» курстарын жүргізу арқылы ұлттық тіл, әдебиет ғылымының мәселелері қарастырылып, ІІІ сатыда «Әлемдік көркем әдебиет» курсы арқылы оның дүниежүзілік құндылықтарда алатын орны көрсетіледі.

Тарих-мәдениеттану блогында осындай сабақтастық «Қарағанды тану» (І сатыда), «Өлкетану» (ІІ сатыда), «Қоғамның даму тарихы» (ІІІ сатыда) және «Қазақ мәдениеті» (І сатыда), «Көркем мәдениет тарихы» (5 - 8-сыныптарда), «Әлемдік көркем мәдениет тарихы» (9 - 10-сыныптарда) курстары, дүниетанымдық блокта «Ұлттық дүниетаным» (І сатыда), «Оқушыларды қазақ этнопедагогикасы негізінде тәрбиелеу» (ІІ сатыда), «Этнопедагогика негіздері» мен «Этнофилософия» (ІІІ сатыда) және «Психологиялық даму» (І сатыда), «Психология негіздері» (ІІ сатыда), «Этнопсихология» (ІІІ сатыда) курстары арқылы жүргізіледі.

Сынып	Т 2 3 4	5 6 7 8 9 10 11	10 11
Саты	І саты	ІІ саты	ІІІ саты
Блок			
Тілдік	Тіл дамыту	Шешендік өнер	Көркем тіл
		Тіл білім	Абайтану
		Практикалық қазақ тілі	
Тарих-	Қарағандыта Қазақ	Әлемдік көркем әдебиет	
		Аударма теориясы	
		Қоғамның	
Математикалық	Математикалық логика	Этноматематика	
Дүниетанымдық	Ұлттық	Оқушыларды қазақ	Этнопедагогика
		шәһері	Қазақ рухының
	Психологиялық даму	Тұлға және жантану	
Мамандыққа баулу		Хатшы-референт	

Тәрбие үрдісінде этнопедагогиканы жан-жақты қолдану - тәрбиеленушінің ұлттық салт-сана, дәстүр, әдет-ғұрып негізінде адамгершілік, салауаттылық, имандылық, қайырымдылық, әдептілік, перзенттік борыш, өнерпаздық, ата-текті қастерлеу, бірлік, ар-намыстылық қасиеттерін дамытуға әсер етеді. Оны бақылау, сараптау және талдау гимназия түлегінің сатылық модельдеріне сай жүргізілді.

Гимназияда ұлттық мазмұнды ашудағы басты мақсат шәкірт санасына еліне, ұлтына, Отанына, халқына деген сүйіспеншілік пен құрмет, мақтаныш сезімін ұялата отырып, ұлттық сана, отансүйгіштік рухтарын бойларына сіңіріп, ана тілі мен әдебиетін, тарихы мен өнерін қастерлеп, ұлттық салт-дәстүрлерді меңгерту, оқушыларды интернационалдық рухта тәрбиелеу, өзге халықтардың мәдениетін, тілін құрметтеуге баулу.

Гимназияның жұмысы барысына ұлттық компонент енгізудің тиімділігі оқушылардың тәрбиелік деңгейін зерттеу барысында анықталды. Бақылау мектептерімен (Қарағанды қаласындағы облыстық №7 мектеп-гимназия мен Жезқазған қаласындағы №8 гимназия) салыстыра отырып алынған нәтижелерді 2-кестеден көруге болады.

Тәрбиелік деңгей	Эксперименттік гимназия		Бақылау гимназия		Бақылау гимназия оқушылары (№8Г)	
	Эксперимент	Экспериментті	Эксперименттің	Эксперименттің	Экспериментті	Эксперименттің
Рухани-адамгершілі	67,4	88	73,5	87,4	74,9	88,11
Когнитивтік құбылысы	71,8	88,1	79,1	87,5	81,4	88,1
Әлеуметтік құбылысы	73,2	84,4	77,8	83,6	79,3	84,2
Психо-физио-	81,7	86,6	80	85,2	80,6	85,5

Көрсеткіштер ретінде ұсынылып отырған гимназия шәкірті мен түлегінің моделдерінде көрсетілген рухани-адамгершілік, когнитивтік, әлеуметтік, психо-физиологиялық құбылалар алынды, арнайы тест сұрақтары арқылы жыл сайын мониторинг жасалып отырылды. Оқушылардың тәрбиелік деңгейлерін салыстырып талдасақ, №92 гимназия оқушыларының тәрбиелік көрсеткіштеріндегі ұлттық сипат беретін көрсеткіштер бойынша зерттеудің алғашқы жағдайында ұпайлары төмен екендігі көрінеді.

Бұлай болуы №92 орыс орта мектебінің ішінен болашақ қазақ гимназиясы (бастапқыда эксперименттік алаң) 1996 жылы ғана ашылған еді. Алғашқыда, оқушылар құрамы негізінен орыс тілді балалар еді десек те, кателеспейміз. Педагогикалық ұжымның да жаңа қалыптасқан кезі еді.

2004 жылғы жағдайды салыстырсақ, бұл үш мектеп оқушыларының тәрбиелік деңгейлерінде ерекше көзге ұрып тұрған айырмашылық жоқ, дами отырып теңескен. Үш мектептің де оқушыларының тәрбиелік деңгейлерінің өскенін байқаймыз /2-кесте/.

Алайда, оқушы тұлғасы динамикалық құбылыс болып табылатындықтан, тәрбиелік деңгейдің нәтижесі де өзгермелі болатындығын педагогикалық ұжым үнемі назарда ұстағаны жөн деп есептейміз.

Педагогикалық ұжымның алдына сапаның аясын кеңейте отырып, сапа көрсеткіші өлшемдерінің әдістері анықталып, гимназияда бүкіл педагогикалық инновацияны басқару үрдісі «сапа» мәселесін шешуге бағытталады. Даму мектебінде «сапаны» үш құбылысқа бөлген дұрыс:

Тәрбиелік деңгейі, даму деңгейі, білім деңгейі.

Бұл үш құбылысты кешенді түрде бірге шешу үшін ең алдымен сапаны басқару бағдарламасын жасаған абзал.

Жалпы білім сапасы гимназия бойынша жақсы деңгейде деп айтуға болады. Гимназияны үздік бітіргендердің үнемі 100 пайызы грант пен кредит иелеіп отыр. Бұл жақсы көрсеткіш деп есептейміз. 2003 жылғы жалпы республикада мемлекеттік кешенді тестілеудің қорытындысы бойынша таңдаулы 100 мектептің қатарына қосылды.

Ұлттық бірыңғай тестілеудің қорытындысынан көріп отырғанымыздай, республика бойынша 101 - 120 балл алған мектеп бітірушілер 0,7%-ды құраса, №92 қазақ гимназиясында бұл көрсеткіш 1,25%-ды құрайды, яғни 1,7 еседен астам артық. Тиісінше 71 — 100 балл алғандар республика бойынша 14%, гимназия бойынша 40%-ды көрсетті, бұл көрсеткіш орташа республикалық көрсеткіштен 2,8 есе жоғары 0 балл алған түлек жоқ.

Гимназия түлектерінің негізгі үш пән (қазақ тілі, Қазақстан тарихы, математика) бойынша білім сапасы 75,9% болса, төртінші пәндер бойынша жалпы 89,6% білім сапасын көрсеткен /3-кесте, 1-диаграмма/. Бұл көрсеткіштерден гимназия ішілік бақылаудан аса ауытқу жоқ екендігі байқалады.

№	Пәндер	Тапсырған оқушы саны	Орта балл	Сапа
1	Қазақ тілі	80	22	83%
2	Қазақстан	80	17,3	81%
3	Математика	80	11,4	62%
4	Қазақ әдебиеті	2	19	100%
5	Ағылшын тілі	6	22	83%
6	Физика	21	14,15	90,3%
7	Биология	8	17,4	88%
8	Дүние жүзі	10	14,2	70%
9	География	33	17	73%
Жалпы		80	67	45%

Сонымен, егер педагогикалық инновацияны басқару іс — әрекеті оқу мен тәрбие үрдісін мазмұны жөнінен біріктіруді менеджмент пен саралап (дифференциация) оқыту және этнопедагогика тұрғысынан көздесе, онда оның тиімділігі қамтамасыз етіледі, өйпiкeнi ол педагогикалық инновацияны басқару негiзiнде ұлттық гимназия құрудың педагогикалық шарты және оны бiрiктiретiн (интеграция) қызмет (функция) деп алған зерттеудiң ғылыми болжамы дәлелдендi деп тұжырым жасауға болады дегi есептеймiз. Ұлттық гимназия шәкiртi мен тұлегiнiң ең басты ерекшелiгi — ол өзiнiң ұлттық құндылықтарыи жетiк меңгерген, оны орындайтын және әлемдiк өркениеттегi өз ұлтының орнын еркiн бағдарлай ала- тын, сапалы бiлiмi бар тұлға.

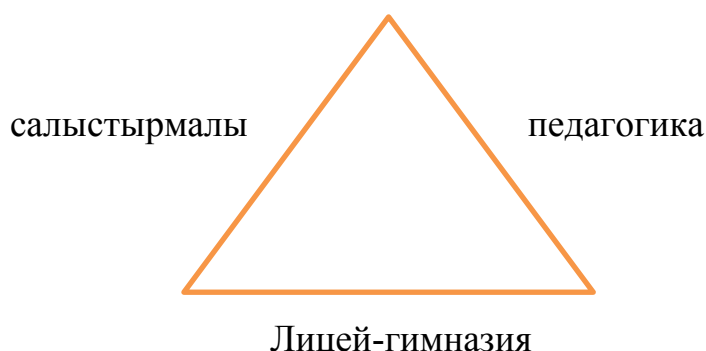
Елiмiздiң егемендiгi қоғам дамуының барлық салаларына ықпал жасауда. Бiлiм мен тәрбие саласына да көзқарастар мен талаптар өзгеруiне байланысты жаңа идеялар дүниеге келуде. 1996 жылы ата-аналар, педагог ғалымдар, жергiлiктi басқару органдарының қолдауымен қаладағы №92 орыс мектебiнiң жанынан бiрнеше қазақ сыныптары ашылған болатын. Осы жылдан бастап әуелi аралас мектепте эксперименттiк алаң, кейiннен эксперименттiк мектеп-гимназия дәрежесiнде жұмыс iстей бастады. Басты мақсат қазақ гимназиясы деңгейiне көтерiлу, яғни, ұлттық гимназия моделiн жасау едi.

Бiрiншi бұл күнде қазақша оқуда кемшiлiк көп. Әуелi, оқу құралы, кiтаптар жоқ. Екiншi, қазақ мектебiне түзiлген бағдарлама жоқ. Үшiншi, бала оқыту ғылымнан хабардар мұғалiм аз. Оқу жұмысының үш жағы үш нәрсеге тiреледi: бiрi ақшаға, бiрi құралға, бiрi мұғалiмге. Осы үш тiреуi бiрден тең болса, оқу қисаймай, ауытқымай түзу жүредi», - деп халқымыздың көрнектi қайраткерi, ғалым, ағартушы Ахмет Байтұрсынұлы XX ғасырдың басындағы жағдайды айтқан болатын [131].

Ғасыр аяғында да үш тiреуiмiз тең болмағаны көпшiлiкке белгiлi, десек те, ТМД аумағында бiлiм беру саласында болып жатқан үрдiске бiз де iлестiк. КСРО кезеңiнде мектептер негiзiнен бiр типтi болғаны тағы мәлiм. Сондықтан ұлттық гимназия моделiн жасау үшiн шетелдiк озық iс-тәжiрибенi басшылыққа алу, бiлiм мазмұнын жаңарту, педагогикалық үрдiстi басқарудың жаңа теориясымен (инновациялық) айналысу қажеттiлiгiнiң туындауы кездейсоқ жағдай емес едi.

Әлемдiк озық тәжiрибелер негiзiнде этнопедагогикаға негiзделген гимназия моделiн ұсынуымыз осы бағытта жүзеге асырылған шаралардың бiрi.

Модель төмендегі суретте көрсетілген

Модельдегі көгілдір түс – көгілдір аспан, бейбіт өмір аясындағы татулық символы. Сыртқы шеңбердегі «Салыстырмалы педагогика» деген сөз – педагогикалық ұжымның оқу-тәрбие үрдісінде бүкіл әлемдік озық іс-тәжірибені сараптай қолданудың көрінісі. Көгілдір түс аясындағы үшбұрыш ондағы үш «М» әрпі: менеджмент, маркетинг, мониторинг теориялары. Киелі шаңырақ бейнесі – гимназия моделінің ұлттық бейесін айқындайтын символ, этнопедагогиканың белгісі. Қарлығаш – жаңа қоғам, егеменді ел гимназиясы шәкірттерінің асқақ арман шыңдарына қанат қағуы, жаңа ел жаңалығының жаршысы. «92 гимназия» деген сөз бұл модель осы гимназияның іс-тәжірибесі негізінде жасалғандығын көрсетеді.

Жоғарыда көрсетілген ұлттық гимназия моделінің мазмұнын ашып көрелік.

Салыстырмалы педагогика:

Америкада өткен ғасырдың 30-шы жылдарында, ал бүкіл әлемнің алдыңғы қатарлы мектептерінде 60-шы жылдары мектептерді дүрсілкіндірген өзекті мәселе – білім беру мен оқытуда саралау үрдісі болды [132].

Гимназияда саралап оқыту идеясы 1998-1999 оқу жылында басталды. Алғашқы кезеңде эксперимент жүргізу мәселесі бойынша пікірлерін анықтап білу үшін оқушыларға, ата-аналарға сауалнама жүргізілді. Оқушылардың 38%-ы параллель сыныптардың бірінен екіншісіне ауысуға қарсылықтарын білдірді. «Бастауыш сыныптан бірге оқып келе жатқан жолдастарымыздан бөлініп кетеміз және мұғалімдеріміз де, сынып жетекшілеріміз де ауысып кетеді екен, сондықтан мектепті бітіргенше бір сыныпта отыра берсек қайтеді», - деген ұсыныстар айтты. Ата-аналардың 30 %-ы да «Мұндай эксперимент жасау оқуға қабілеттері төмен оқушыларды шеттетуге, олардың білімдері бұрынғыдан да төмендейді, себебі олар жиналған сыныптарда оқуда үлгі боларлық оқушылар жоқ болса, тәрбиеге де кері әсері болады» деген пікірде болды. Мұғалімдер тарапынан мұндай экспериментті толық дерлік қолдағанымен саралау идеясын енгізу барысында олардың 40%-ның экспериментке әдістемелік жағынан дайын еместіктері көрінді, яғни,

алғашқы кезеңде осыншама мұғалім жасырын қарсылықта болғандығы сезіле бастады. Мектеп әкімшілігіне бірінші жылы жасалған эксперименттік бағдарламаны жүре түзеуге тура келді. Бірінші кезекте саралап оқытудың теориясын, әлемде болып жатқан педагогика саласындағы инновацияны оқушыларға, ата-аналарға түсіндірдік, ал педагогикалық ұжымды әдістемелік әдебиеттермен қамтамасыз ете отырып, семинарлар, конференциялар өткізілді, жоғары оқу орынан ғалымдар шақырылып, баяндамалар оқылды.

Осыдан соң жоғарыда атап көрсетілген объективті түрде болатын кедергілер күрт азайды. №92 қазақ гимназиясының басқа инновациялық мектептерден басты ерекшелігі – оқушыларға оқу бітіргенше үш рет гимназия сыныптарын таңдап алуға құқық берілгендігінде.

Бірінші кезең – 5 сыныпта, екінші кезең – 8 сыныпта, үшінші кезең – 10 сыныпта. Сөйтіп оқушылардың интеллектуалдық деңгейін, пәнге деген қызығушылығын ескере отырып, саралап оқыту үрдісі жұрып жатыр. Қазірде шамамен оқушылардың 26%-ы гимназия сыныптарын қайта таңдап отыр.

2. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЛИЦЕЙ МЕН ГИМНАЗИЯ ТИПІНДЕГІ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ПЕДАГОГИКАНЫҢ ҮДЕРІСТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТӘЖІРБИЕЛІК ЖОЛДАРЫ.

2.1 Лицей мен гимназия типіндегі білім беру мекемелеріндегі оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудың бағыттары мен тәжірбиелері

Қазақстанда соңғы жылдары болып отырған білім беру үдерісі дамуындағы толық картинаны қайта құру - білім берудің саяси және педагогикалық мақсаттары мен құндылықтары, реформаларының бағыттылығы немесе «педагогикалық парадигма» тәрізді компоненттерінің өзара әрекеттестігі бейнеленуге тиісті және нәтижесінде, көрсетілген даму кезеңіндегі білім беру жағдайының дамуы мен қалыптасуы динамикасын түсіну мен тарихи реконструкциялау сияқты мақсаттарға бағытталған тарихи-педагогикалық зерттеу нысаны болғандықтан, арнаулы зерттеулердің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Қазіргі әлемде және Қазақстандағы өзгерістер білім беруді реформалау қажеттілігіне, ол қазіргі түсінікте тәрбиеленетін табиғатпен оны ұйымдастыру формаларының барабарлығының талаптарына жауап беруі, оқушының ұжымдық-қоғамдық, табиғи-табиғи және жеке тұлға ретінде жүзеге асырылуы үшін жағдай жасауы, білім берудің ұлттық руханилықпен байланысын күшейту, мәдени-гуманистік доминанттарды күшейту үшін жағдай жасауы тиіс. Қазақстан Республикасының Білім беру туралы заңы білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың ұстанымдарын айқындап, білім беру саласында азаматтардың құқына мемлекеттің кепілдігін, білім мен тәрбие берудің тілі, мемлекеттік білім берудің стандарттары, білім беру жүйесі, білім беру жүйесінің міндеттері, білім берудің бағдарламалары мен деңгейлері, білім беру жүйесін басқару, білім беру үдерісі субъектілерінің әлеуметтік кепілдіктері, білім беру саласындағы халықаралық қызмет, білім беру саласындағы заңды бұзуға байланысты жауапкершіліктерді қамтиды [133], [134].

Ш.Т.Таубаева зерттеулері көрсеткеніндей халықтың барлығының бірдей білім алу мүмкіндігі, білім берудің зайырлылық сипаты, жеке тұлғаның білім алуын ынталандыру және дарындылықты дамыту, білім беру сатыларының жалғасын қамтамасыз ететін процестің үздіксіздігі, оқыту мен тәрбие берудің тұтастығы, білім беру ұйымдарының академиялық еркіндік өкілеттігін кеңейту, білім беруді басқарудағы демократиялық сипат. Білім берудің гуманистік және өркениеттілік сипаты, ғылым-білімнің өндіріспен интеграциясы, оқушылардың кәсіби бағдарлануы, т.б. мәселелер қарастырылған [135].

Қазақстанның егемендік алуымен байланысты қазақ халқының рухани өмірінде мәдени жаңа процестер кеңінен өріс алды. Халыққа білім беру, ғылым мен мәдениет өз дамуының кең жолына шықты. Олар бұрынғы Кеңес Одағы кезеңіндегі партиялық идеология мен саяси қағидалардың қыспағынан құтылды. Сондықтан, өтпелі кезеңнің киыншылығына қарамастан, егемендік

алған кезден бастап, Қазақстанда білім жүйесінде көптеген оң өзгерістер орын алды. Ең бастысы, оқу мазмұны өзгерді, білім стандарттары жасалды, оқытудың жаңа әдістемесі енгізілді. Гимназиялар, лицейлер, жеке және авторлық мектептер ашылды. Кәсіптік білім беру саласы да оң өзгерістерге толы. Кәсіптік білім беруді жаңғыртудың қазіргі заманғы саясаты шеңберінде оның құрылымы да, мазмұны да трансформацияға ұшырайды. Бұл ретте, [136] басты мақсат отандық білім беру жүйесін кәсіби білім беру сапасының әлемдік стандарттарына сәйкес келтіру болып табылады. Ең алдымен, бұл үрдіс жоғары кәсіби білім беру жүйесін қозғап, ол бүгінде біздің елімізді Болон процесіне енгізу негізінде қайта құрылды. Осыған байланысты, ақпараттық қоғам, жаһандану үдерістері, жаңа білім беру парадигмасы жағдайындағы даму әлеуеті тұрғысынан кәсіптік білім беруді ұйымдастыруда отандық дәстүрлердің ерекшелігін талдау қажет етіледі. Бүгінгі таңда, Қазақстан ұлттық білім берудің біртұтас жүйесінде жаңа үлгідегі оқу орындары оны үздіксіз жаңарту процесінің жүйе құраушы компоненті ретінде әрекет етеді. Жаңа үлгідегі оқу орындары дарынды балаларға көмек көрсету тетігі, жаңа оқу жоспарлары мен бағдарламаларын, оқытудың жаңа технологияларын әзірлеуге, оқу-тәрбие процесін жаңа дидактикалық қамтамасыз етуге ықпал ететін зерттеулер жүргізу үшін эксперименттік алаң болып табылады. Оқу орындары бірыңғай және үздіксіз білім беру кеңістігіне енгізіледі. Жаңа оқу орнында оқумен қанағаттанбаған кез-келген оқушы мемлекеттік стандартқа сәйкес білім беретін басқа құрылымға ауыса алады. Жаңа үлгідегі оқу орындарында тәрбиелеу мен оқытуда онтологиялық тәсілге - әрбір жеке тұлғаға барынша көңіл бөлу мен қамқорлық жасау, оның шығармашылық қабілеті мен дарындылығын дамытуға ұмтылу бағдар жасалады. Мұндай бағдардың арасында жалғыз және жалпы, жеке және қоғамдық үйлесім бар. Жаңа білім беру құрылымдары жүйесі арқылы мәдени-білім беру ортасын жетілдірудің нақты жағдайлары жасалына бастады. Н.Б.Александрова зерттеулерінде, танымдық тұрғыдан жалпы білім беретін мекеменің басымдықтары педагогикалық жүйе құрылымында «ғылым басқару әдістеме-практика» тұлғаның «білім алу, тәрбиелілік даму» деп ұғынылатын білімнің тікелей нәтижесін алу «ғылым», «басқару» немесе «әдістемелік қызмет» деңгейінде емес, «практика» ретінде ұсынылған жүйенің осындай құрылымдық компоненті деңгейінде жүзеге асырылатындығымен анықталады. Осыған байланысты білім берудің қалыптасуының инновациялық факторлары мәселелерін зерттеудің хронологиялық шекарасын анықтау бойынша арнайы зерттеу міндеті туындайды. Оның шешімі тарихи-педагогикалық зерттеу рәсімін еске түсіретін сипатқа ие болады, ал нәтижесі-белгілі бір хронологиялық кезеңде үдерістер мен олардың динамикасын қайта құру [137]. Әлемдегі білім берудің жетекші ағымдары жеке тұлғаның дамуына жағдай туғызу идеясымен байланысты. Қоғамдық өмірді ізгілендіруге қажеттілік тұлғаның өзін өзектендіруі мен оның маңызды сапаларының көрінісі мәселелерімен шартталады. Өзін өзектендіруге қажеттілік – адамзат іс-әрекетінің ішкі

ынталандырушысы болып табылатын жетекші қажеттіліктерінің бірі. Бірінші дәрежедегі мәні жеке тұлғаның өзін өзектендіруінің әлеуметтік-прогрессивті түрі – социумның бір бөлшегі ретінде өзін көрсетуге ынтасы болып табылады. Мұндай типке қабілетті тұлғаның дамуы үшін жағдай жасау – қазіргі мектептің басты міндеті. Бүгінгі таңдағы мектеп – оқушыны өз өмірінің субъектісі ретінде қалыптасуына қажетті жағдай жасауға бет бұрды. Мектептің практикалық қызметі білім алушылардың өзін көрсетуге мүмкіндік беретін білім беру ортасын құру үшін жасалатын талпыныстарға бай: білім беру деңгейін көтеруді қамтамасыз ететін білім мекемелерінің (гимназия, лицей, авторлық мектептер) пайда болуы; оқушылардың кәсіби өзін анықтау мәселесімен ерекшеленетін кәсіби білім беруді енгізу; танымдық қызығушылықтарын ескере отырып, оларды шығармашылық бірлестіктер жұмысына жұмылдыру, т.б. Жаппай жалпы білім беретін мекемені жетілдіру бағыттарын іздеуде барлық оқушылардың танымдық қабілеттері мен қызығушылықтарын қанағаттандыруға бағытталған бейімделу мектебін құру идеясының маңызы зор. Барлық білім беру мекемелері өз мәні бойынша бейімделу мектебіне жататынын ескерткіміз келеді. Әрбір жаңа типтегі білім беру мекемелерінің өз ерекшеліктері бар. Олардың мазмұны мен формасы – функционалды тағайындау, кәсіптік оқыту, орналасу орны, сол аймақтың әлеуметтік-экономикалық сипаты, оқушылар мен педагогтардың құрамы, мәдени-эстетикалық және өзге де аспектілері, т.б. сияқты нақты жағдайлармен анықталады [138]. Мұндай зерттеулер барысында біз тарих және логиканың арақатынасын сипаттауға басымдылық бере отырып, жаңа мазмұндағы білім берудің қалыптасу факторларының ішінде көп бейінді және сараланған өзін-өзі реттейтін қоғамдық практика ретінде ғана емес, жалпы білім беретін лицей, гимназия сияқты муниципалдық деңгейдегі дамушы шағын құрылым-инновациялық білім беру мекемелерінің қалыптасуын қарастыруды көздейміз. Лицей – білім берудің баламалы нысаны; негізгі және қосымша жалпы білім беру бағдарламалары мен жоғары басқыштағы оқушылар үшін кәсіби бағдары бар оқытуды жүзеге асыратын жаңа типтегі [139]. №91 орта жалпы білім беретін оқу орны, бұл жоғары мектептің бағыттары мен мамандықтары бойынша оқушылардың бейінді даярлығымен үйлескен жоғарғы сатыда жалпы орта білім берудің жоғары деңгейін қамтамасыз ететін кәсіби-бағытталған оқу орны [140]. Г.М.Коджаспирова, А.Ю.Коджаспиров ұсынған анықтамаларға сәйкес, лицей – негізінде және қосымша жалпы білім бағдарламасының іске асатын орта жалпы білім беру мекемесі; жоғары сын ып оқушыларының кәсіптікке жуық оқуын жүзеге асыру. Лицей-жалпы орта және жоғары білім арасындағы байланыстырушы буын. Лицейлік оқытудың ерекшелігі оқу сабақтарының әр түрлілігін алдын-ала анықтайды: сабақтар, дәрістер, практикалық, зертханалық, семинарлық сабақтар, рефераттар, пікірталастар және т.б. Оқушылардың өзіндік жұмысының компоненті күшейтіледі. Оқушылар ғылыми-зерттеу жұмыстарына, ғылыми, техникалық, көркем шығармашылыққа тартылады. Лицейлердің арнайы және көп бейінді бағыты

болуы мүмкін. Бейініне қарамастан, орыс және ұлттық тіл және әдебиет, тарих және қоғамтану, химия, биология, физика, математика, МХК, шетел тілі, дене шынықтыру және еңбек, т.б. міндетті оқуға арналған пәндер бар [141].

Лицейлерде белгілі бір бейін бойынша (техникалық, жаратылыстану-ғылыми, эстетикалық, физика-математикалық және т. б.) оқу пәндері тобын тереңдетіп оқыту ұйымдастырылады. Лицейлер гимназия сияқты жалпы бастауыш білім берудің жалпы білім беру бағдарламаларын іске асыра алады. Лицейлер мамандық таңдауда және одан әрі білім беруде қалыптасқан қызығушылықтары бар оқушылардың адамгершілік, эстетикалық, физикалық дамуы үшін оңтайлы жағдай жасауға бағытталған. Лицейлерде жеке оқу бағдарламалары мен жоспарлары кеңінен қолданылады және олар дербес білім беру мекемелері ретінде құрылуы мүмкін, сондай-ақ, жоғары оқу орындарымен және өндірістік кәсіпорындармен ынтымақтаса отырып, қарапайым жалпы білім беретін мектептердің лицейлік сыныптары ретінде де жұмыс істей алады. Қазіргі уақытта кейбір лицейлер авторлық модельдері және оқыту технологиялары бар эксперименттік білім беру мекемелері мәртебесіне ие. Осы ғасырдың басында заманауи Қазақстанның «жаңа толқын» лицейлері білім беруді жаңғырту үдерісі үшін өзінің маңыздылығын айқын дәлелдеді. Олар инновациялық қызметте жарқын нәтижелерге қол жеткізіп, қазір терең суыққа орналастырылған әдемі гүлге ұқсайды. Ол өзінің әсемдігін сақтап қалды. Гимназия – мектеп пен ЖОО арасындағы аралық буын. Қазіргі жағдайда гимназиялық білім беру – бұл тұлғаның шығармашылық әлеуетін қалыптастыруға бағытталған күрделі оқу бағдарламасы бар жоғары үлгідегі білім. Гимназияның лицейден айырмашылығы кәсіби шеберлікті бермейді, бұл кәсіби еңбекті саналы түрде таңдауға мүмкіндік беретін кәсіби білімге дейінгі жалпы білім. Гимназиялар қызметі теориялық сипатымен ерекшеленеді, бұл оқытудың гуманитарлық бағыты, онда теориялық ойлау стилі қалыптасады, университеттерге түсуге дайындық жүзеге асырылады [142].

Жеке білім беру мекемесінің белгілі бір білім беру моделін таңдауы, оның негізінде белгілі бір тұжырымдама, білім беру практикасының маңызды қажеттілігі болып табылады. Бұл өз кезегінде кез келген педагогикалық жүйені, соның ішінде мегаполис жағдайында жаңа үлгідегі білім беру мекемелерін дамытуды басқару жүйесін құрудың нормативтік негіздерін анықтайды. Гимназияда-гуманитарлық бейіндегі пәндер бойынша білім алушыларды қосымша (тереңдетілген) даярлауды қамтамасыз ететін негізгі жалпы және орта (Толық) жалпы білім берудің жалпы білім беру бағдарламалары іске асырылады. Шет тілдерін, мәдениеттану, сондай-ақ философиялық пәндерді оқытуға елеулі көңіл бөлінеді. Көп жағдайда гимназияларда оқуға ынтасы жоғары балалар оқиды. Гимназиялық сыныптар қарапайым жалпы білім беретін мектептерде де ұйымдастырылуы мүмкін [143].

Білім беруді регламенттау лицейлер мен гимназияның пайда болуына ықпал етті, білім беруді стандарттау ұлттық білім беру кеңістігінің біркелкілігін арттыруға ықпал ете отырып, қолданыстағы нормативтік-құқықтық жағдайларда дәстүрлі және «инновациялық» мектеп арасындағы айырмашылықты іс жүзінде жоққа шығарды. Жаңа мазмұндық-мақсатты функциялары бар жаңа үлгідегі оқу орындарының тууын объективті әлеуметтік-негізделген процесс ретінде қарастыру керек. Жаңа мекемелерді шешуге арналған негізгі міндеттер - қазіргі білім беру жүйесінің міндеттерінен туындайды: жалпы білім беру сапасын жақсарту, тұлғаның зияткерлік және кәсіби дамуы мақсатында оның үздіксіздігін қамтамасыз ету. Қазіргі таңдағы инновациялық білім беруде адамның рухани, мәдени, интеллектуалдық дамуының сұраныстары, ойлауды қалыптастырудың алғышарттары орталық мәселе болып табылады. Яғни, білім беру мазмұны адамға оның сұраныстары мен қызығушылықтарын қанағаттандыратын дәрежеде құрылуы тиіс. Жаңа үлгідегі білім беру мекемелері бар тарихи тәжірибеге негізделеді, оқыту мен тәрбиелеудің прогрессивті әдістері мен нысандарын, жаңартылған мазмұны мен озық білім беру технологиясын пайдаланады және білім сапасын арттыруға алып келеді, оқуға деген қызығушылықты оятады, дарындылық пен талантқа жол ашады. Жаңа үлгідегі оқу орындары-білім беруде сапалы жаңа қадам. Онда білім беру сатылары арасындағы байланыс негіздері салынған. Жалпы білім берудің жоғары деңгейін, кең гуманитарлық және мәдени дамуды, сараланған кәсіптік дайындықты қамтамасыз ете отырып, оқу орындары Қазақстанның ұлттық элитасын даярлау үшін жағдай жасайтын болады [144].

Бүгінгі қоғамдық өзгеріс білім беру ісіне де түбірлі жаңалықтар енгізу, жас ұрпақты тәрбиелеуге басқаша көзқараспен келуге талап қойып отыр. Қазіргі білім беру парадигмасы «білікті адамға» бағытталған білімнен «мәдениет адамына» бағытталған білімге көшуді көздейді. Бұл білім беру жаңаша ұйымдастыру - оның философиялық, психологиялық, педагогикалық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет етеді. Сондықтан, бүгінгі күні еліміздің білім жүйесінде оқыту үдерісін тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнын қамтамасыз ету міндеті тұр.

Білім берудің дамуы еліміздің болашақ экономикалық, саяси және әлеуметтік-мәдени өркендеуі сүйенетін берік тұғырнамасы болуы тиіс екендігі айқын болды. Адами капиталды дамытудың қажеттілігі мен маңыздылығы айқын болған сайын, елімізде білім беруді қарқынды дамыту мен жаңғырту қажет болып отыр. Қоғамымызда болып жатқан елеулі өзгерістер білім беру саласына өз ықпалын тигізуде. Қазіргі жаңа типтегі білім беретін мектептегі оқу мен тәрбие үрдістерінің жаңа мазмұнын белгілеу, жетілдірілген оқу бағдарламаларын меңгеру оқу-тәрбие жұмысын, оның ішінде әрбір сабақты ғылыми негізде ұйымдастыруды талап етеді [145].

Білім мазмұнын жаңарту – білім беру бағдарламасының құрылымы мен мазмұнын, оқыту мен тәрбиелеудің әдістері мен тәсілдерін қайта қарастыру болып табылады деп тұжырымдайды Ш.Т.Таубаева. Ұлттық және жалпы

адамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген, кез келген өмірлік жағдайда функционалдық сауаттылығы мен бәсекеге қабілеттілігін көрсете білетін тұлғаның үйлесімді қалыптасуына және зияткерлік дамуына қолайлы білім беру ортасын тудыру – жаңартылған білім мазмұнын енгізудің нәтижесі болуы керек [146].

Қазіргі кезеңде республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, қазақстандық білім беру жүйесі әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр: білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болды:

- білім мазмұны жаңа біліктермен, ақпараттарды қабылдау қабілеттерінің дамуымен, ғылымдағы шығармашылық және нарық жағдайындағы білім беру бағдарламаларының нақтылануымен байи түсуде;

- ақпараттық дәстүрлі әдістері – ауызша және жазбаша, телефон және радиобайланыс – қазіргі заманғы компьютерлік құралдарға ығысып орын беруде;

- баланың жеке басын тәрбиелеуде, оның жан дүниесінің рухани баюына, азамат, тұлға ретінде қалыптасуына көңіл бөлінуде;

- мектеп, отбасы мен қоршаған әлеуметтік ортаның бала тәрбиесіндегі бірлігіне ұмтылыс жасалуда;

- қоғамдық біліммен бара-бар педагогикалық технологияның кеңінен қолданылуына және ғылымның рөліне мән берілуде.

Әрбір мектеп ерте ме, кеш пе даму тәртібіне көшеді. Алайда, мектеп қайта түрленуін таза беттен бастай алмайды. Ол міндетті түрде жылдар бойы жинақталған тәжірибе, дәстүр, ұстаным мен шығармашылықтаң ең үздігін пайдаланып, өзінің одан әрідегі даму желісін құрастырады. Осылайша, даму үрдісіне ақылға қонымды жиек, оңтайлы сенім, жаңашылдық қоры мен жинақталған тәжірибе, жаңа көзқарас пен дәстүр ешқашан кедергі келтірмейді. Ең бастысы, кез-келген режимдегі мектеп жұмысында - әрбір жеке баланың қызығушылығы есепке алынуы тиіс [147].

«Инновациялық мектеп» және «авторлық мектеп» ұғымдары 80-ші жылдары пайдаланыла бастады, алайда, шын мәнінде педагогика тарихында өз уақытының жаңалығы, бірегей және экспериментальды оқу-тәрбие мекемелері «авторлық мектептермен» (И.Г.Песталоцци, С. Френ, Я. Корчак, С.Т.Шацкий, А.С. Макаренконың тәрбие мекемелері, М. Монтессори, Р. Штейнер, Л.Н.Толстой, В.А. Сухомлинский, Т.Е. Конникова мектептері, т.б.) байланысты болды. «Инновациялық мектеп» ұғымы мағынасы жағынан кеңірек: белгілі бір автордың үлгісін енгізетін мектептерді қамтиды. Алайда, аймақтық жағдайлар мұндай енгізулерді тағы бір авторлық вариантқа айналдырады [148].

Педагогика теориясында және практикасында жинақталған пікірлерді ой елегінен өткізу барысында қазіргі уақытта өмір сүріп, қызмет етіп отырған

кез-келген білім беру мекемесінің инновациялық болып табылмайтыны түсінікті болды. Әрине, қай білім беру мекемесі болмасын, өзінің жұмысы барысында белгілі бір дәрежеде инновацияны енгізеді, дегенмен инновациялық мекеме болу үшін құрылымдық, ұйымдық, мазмұндық тұрғыда инновациялар кешенді енгізілуді және оның тұлғалық бағытталуын қамтамасыз етуді қажет етеді. Ал мұндай сипаттамаға мектептердің салыстырмалы түрде жаңа типтері гимназиялар мен лицейлер сәйкес келеді.

Осы негізде республикамызда жаңа типтегі гимназиялар, лицейлер ашыла бастады.

Гимназия – негізгі және қосымша жалпы білім беру бағдарламаларын іске асыратын, оқушыларды олардың бейімділігі мен қабілетіне сәйкес тереңдетіп, салаға бөліп, саралап оқытуды көздейтін, жалпы орта білім беретін оқу орны. Гимназия жаңа атау емес, түрі де жаңа емес, гимназия революцияға дейін әбден сыннан өткен, байырғы білім беру ошағы. Бүгінгі гимназия ескі үрдістің үздігіне көз жіберіп, оны біздің қоғамның әлеуметтік сұранымына сай жаңа мазмұнмен толықтыру.

Лицей негізгі және қосымша жалпы білім беру бағдарламаларын іске асыратын жоғары сатыдағы оқушыларды кәсіби бағдарлап оқытуды жүзеге асыратын жалпы орта білім беретін оқу орны.

Колледж – орта кәсіптік білімі бар мамандар даярлаудың білім беру бағыттарын іске асыратын орта білім беретін оқу орны.

Жалпы білім беретін мектеп – негізгі және қосымша жалпы білім беру бағдарламаларын іске асыратын, әрқайсысы дербес жұмыс істей алатын үш сатыдан: бастауыш, негізгі және жоғары сатылардан тұратын жалпы орта білім беретін оқу орны.

Е.Катаев еңбектерінде мектептің инновациялық жүйесі – педагогикалық жүйе қызметінің тиімділігін көтеруге бағытталған жаңалықты енгізу процесін жүзеге асыру үшін білім беру нәтижелерін жақсарту идеяларының өзара байланысқан адами, материалды-техникалық, ақпараттық, нормативті-құқықтық және өзге компоненттерінің бірлестігі [149].

Инновациялық жүйенің енуі бұл - енгізуге жататын жаңашылдық; жаңаны енгізуді жүзеге асыратын педагогтардың іскерліктері, қабілеттері, мотивтері; инновациялық процестің түрлі кезеңінде пайдаланылатын әдістер мен құралдар; педагогикалық жүйенің жағдайы жайлы ақпарат және т.б. Келесі мәселелерге айрықша көңіл аудару қажет, инновациялық жүйеге ену компоненттерімен педагогикалық жүйенің компоненттері бір-бірімен сәйкес келеді, бірақ олар мұнда өзге де сапалар негізінде қатысады. Егер, оқу-тәрбие қызметі педагогтардан белгілі бір сапаларды қажет етсе, инновациялық әрекет барысында олардан өзге қасиеттер талап етіледі. Озық тәжірибелі мұғалім нашар инноватор болуы мүмкін.

Оқыту технологиясын жетілдірудің психологиялық, педагогикалық бағыттағы негізгі ой-тұжырымдары төмендегідей сипатталады:

- есте сақтауға негізделген оқып білім алудан, бұрынғы меңгергендерді пайдалана отырып, ақыл-ойды дамытатын оқуға көшу;

- білімнің статистикалық үлгісінен ақыл-ой әрекетінің динамикалық құрылым жүйесіне көшу;

- оқушыға орташа деңгейде білім беретін бағдарламадан жекелеп, саралап оқыту бағдарламасына өту.

Оқыту технологиясын жетілдірудің психологиялық, педагогикалық бағыттағы негізгі ой-тұжырымдары төмендегідей сипатталады:

- есте сақтауға негізделген оқып білім алудан, бұрынғы меңгергендерді пайдалана отырып, ақыл-ойды дамытатын оқуға көшу;

- білімнің статистикалық үлгісінен ақыл-ой әрекетінің динамикалық құрылым жүйесіне көшу;

- оқушыға орташа деңгейде білім беретін бағдарламадан жекелеп, саралап оқыту бағдарламасына өту.

Инновациялық жүйенің шығуы – инновациялық процесс нәтижелері болып табылатын педагогикалық жүйедегі өзгерістер. Сонымен қатар, бұл жүйенің шығуы өзге білім беру мекемелеріне берілетін құрастырылымдар, педагогикалық ұжым мен оның мүшелері сапаларының өзгерістері, жаңашылдықты енгізу нәтижесінен туындайтын қақтығыстар т.б. [150].

Инновациялық мектептерді бұл міндетті түрдегі мегамамануи ғимарат, бағыттағы озық ойлы мұғалімдер және оқушылардың әрекетіндегі толық еркіндік деп есептеуге болмайды. Қазіргі кезеңдегі кез-келген мектепті инновациялық деуге болады, себебі білім беру процесіне жаңаша көзқарастар мен жетістіктер белсенді түрде тартылған. Мәселен, барлық мектептерде компьютер тек ақпарат іздеу құралы емес, қадағалау құралы ретінде белсенді пайдаланылады. Компьютерлік бағдарлама көмегімен оқушылар білімдерін тестілеу, аз уақыт ішінде көп оқушының білімдерін тестілеуге мүмкіндік береді. Мұндай жұмыстардың тағы бір тиімділігі –тез арада нәтижені алу, оқушыларды жазба жұмыстарының нәтижелерін тәуелсіз бойы тосып, демалысқа немесе келесі сынаққа дайындалудың орнына уайымдау мен жағымсыз толғаныстарды басынан өткізуге жол бермейді.

Инновациялық мектептер – ғылым мен техника жетістіктерімен үздіксіз білім беру процесі өтетін оқу мекемелері. Дәстүрлі мектептермен салыстырғанда инновациялық мектептер келесі ерекшеліктерімен сипатталады:

Біріншіден, инновациялық мектеп нақты белгіленген ережелерді меңгеруге емес, оқушының шығармашылық әлеуетін ашуға бағытталады. Шығармашылық қабілет тек бейнелеу сабағында қолданылады деу қате пікір. Креативті ойлау – бұл бірінші кезекте, стандартты емес жағдаяттан шыға білу қабілеті, сондай-ақ, физикадан есеп шығаруға, географиядан баяндама дайындауға да қажет болады.

Екіншіден, инновациялық мектептің приоритеті – бұл бастағы миға дайын білімді «салу» емес, мұндай білімді іздеуге қажетті жағдай туғызу және дербестікке үйрету. Егер, қазіргі таңдағы университет пен институттардағы тьютердің жетекшілігімен өз бетімен дайындалу бағдарламасы жиі тәжірибеленіп отырғандығын ескерсек, аталған процесті

«болашаққа» сауатты негіз қаладық деп есептеуге болады. Өзіндік жұмыс сыни пікір, тәуелсіз ой қорытындысын қалыптастыруға ықпал етеді өзгелердің пікірімен таныса отырып, оқушы оларды бағалайды және олардың негізінде өз қорытындысын жасайды.

Үшіншіден, инновациялық мектеп оқыту мен тәрбиелеуді синтездеу көзқарасын негіздейді. Оқушы оқи отырып тәрбиеленеді, тәрбиелене отырып, оқиды. Мұндай кешенді көзқарас тек жаңа білімді ғана емес, жалпы қабылданған моральды-адамгершілік нормаларды меңгеруге мүмкіндік береді.

Төртіншіден, инновациялық мектеп оқушыға жеке дара ықпал етуді ұсынады. Барлық оқушыда материалды меңгеру, сұраққа жауап беру түрлі жылдамдықта болады, және қабілеттері де әр түрлі. «Жалпыланған» ықпал – дәстүрлі мектептің негізгі мәселесі: оқушы сабақ барысында енжарлық танытуы, оның пәнді білмеуінен емес, неғұрлым «жылдам» құрдастарының қарқынына ілесе алмауы мен сабақ барысындағы қатаң уақыт шектеуі барысында минутына байланысты өз ойларын жеткізіп үлгермеуінен де болады.

Бесіншіден, инновациялық мектептегі оқыту «субъект (мұғалім) – субъект (оқушы)» принципі бойынша құралады. Жаңа типтегі мектепте оқушы да, мұғалім де білім беру процесінің тең құқылы қатысушысы. Сондай-ақ, балаларды бір-біріне көмектесу, бір-бірін үйретуге баулиды, ал бұл дағдылар болашақтағы ересек өмірлерінде үлкен маңызы бар [151].

Инновациялық білім беруде адамның рухани, мәдени, интеллектуалдық дамуының сұраныстары, ойлауды қалыптастырудың алғышарттары орталық мәселе болып табылады. Сондықтан инновациялық білім беру мақсатын жүзеге асырудың салдары ретінде антропоцентризм бірінші орынға шығып, мақсатты іске асырудың шарасы ретінде де анықталады. Яғни, білім беру мазмұны адамға оның сұраныстары мен қызығушылықтарын қанағаттандыратын дәрежеде құрылуы тиіс. Бұл инновациялық білім берудің өзіндік ерекшелігі болып табылады, ол сәйкесінше инновациялық мектептерде жүзеге асырылады.[152].

Бүгінгі таңда білім беру қазіргі әлемде маңызды рөл атқарады. Білім деңгейі адамның әлеуметтік деңгейін анықтайды және оның қоғамдағы маңыздылығын анықтайды. Білім қоғамның әлеуметтік және кәсіби құрылымына әсер ететін фактор екенін атап өтуге болады. Демек, еңбек ресурстарының сапасы білім беру қызметтерін ұсыну деңгейінің қаншалықты жоғары екендігіне байланысты. Білім берудегі инновациялардың сипаты мен бағытын анықтайтын объективті факторлар бар:

- білім беру процесінің тұлғалық-бағдарлы моделін құру;
- білім беру тұтынушыларының сұраныстарын саралауды тереңдету;
- Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін әлемдік білім беру кеңістігіне қосу. Инновация дегеніміз - мақсатты, мазмұнды және оқыту әдістері мен формаларын өзгертетін өзгеріс. Білім беру жүйесін өзгертетін инновациялар бірнеше деңгейге бөлінеді:

- абсолютті;
- жергілікті абсолютті;
- шартты;
- субъективті.

Лицейлер мен гимназиялар инновациялық институттар екенін атап өткен жөн. И.С. Батраков [153] білім беру жүйесіндегі инновациялардың қолайлылығын анықтайтын жүйені құрайтын компоненттер:

- зияткерлік әлеуетті сақтау және молайту;
- тұлғаның үйлесімді дамуы;
- интеллектуалды қызметке біртіндеп және жүйелі түрде дайындалу.

Білім беру жүйесіне инновациялық технологияларды енгізуге деген ерекше қызығушылық білім беру жүйесінде бар бағдарламалардың өзгермелілігінің жоғарылауымен түсіндіріледі, сонымен қатар зияткерлік капиталдың деңгейін көтеру қажеттілігі туындайды. Әр түрлі инновациялар жоғары деңгейге жетуге ықпал етеді. Осыған қарамастан, барлық заманауи білім беру үрдістеріне қарамастан, білім беру жүйесінде бірнеше түрлі проблемалар тұр, оларды шешу үшін бірқатар күш-жігер жұмсалады. Біз ғылыми дерек көздеріне теориялық талдау жүргіздік, бұл лицейлер мен гимназиялардың оқу-тәрбие қызметінің өзектілігі мен тиімділігін егжей-тегжейлі ашуға мүмкіндік берді. Гимназиялар мен лицейлердің қызмет мәселелері авторлардың таңдап алған мәселелерінің мақсаты, ғылыми сипатының дәрежесі, даму детальдары, хронологиялық және аумақтық шеңберімен ерекшеленетін көптеген жұмыстарда қарастырылды. Отандық және шетелдік мектептер дамуының жалпы мәселелерін зерттеуді Б.Л. Вольфсон, І. Я. Гармс, А.И. Джуринский, Г.Е. Жураковский, А.И. Пискунов, Т.Т. Тәжібаев, К.Шмидт. Білім беру жүйесінің жұмысына салыстырмалы талдауды Н.Х. Вессель, П.А. Капнист, А.К. Құсайынов, Қ.Д. Ушинский. Әр түрлі типтегі мектептердегі білім беру мазмұнын зерттеуді Г.Д. Аверьянова, Ш. И. Ганелин, Н.А. Константинов, А.И. Сембаев, В.З. Смирнов, Г.М. Храпченко, С.А. Черепанов. Гимназиялар мен лицейлердің жұмыс істеуі мен реформалануы үшін ұйымдастырушылық қызметтің ерекшеліктерін қарастырғандар: Н.А. Некрасов, Е. Оралбай, Н.И. Пирогов, Е. Рахметоллаұлы, К. Сейталиев, Н.Е. Скворцов, И.Н. Тасмағамбетов, Қ. Д. Ушинский, Б.Г. Чижевский. Қолда бар еңбектерді зерттеу педагогикалық жүйелерді жетілдіруді егжей-тегжейлі қарастыруға мүмкіндік берді, сонымен қатар педагогикалық жүйелердің пайда болу және даму механизмдері зерттелді. Нәтижесінде біз лицейлер мен гимназиялардағы оқу қызметінің негізгі бағыттарын анықтай аламыз. Лицей жалпы білім беру бағдарламасынан жалпы білім беру бағдарламасынан өзгеше білім беру қызметін жүзеге асыратын оқу орны болып саналады. Бүгінгі күні жалпы білім беретін мектептер негізінде кәсіби бағдарланған мамандандырылған сыныптар ашуға болады. Сонымен бірге мектептердің қызметі білім беру стандарттары мен бағдарламаларымен реттеледі. Лицейлердің қызметі тек мемлекеттік бағдарламалар мен стандарттармен ғана емес, сонымен қатар бағытына қарай

әр білім беру мекемесіне бейімделген авторлық құқық бағдарламалары негізінде реттеледі. Лицейге оқуға қабылдау 6-7 сыныптар аяқталғаннан кейін мүмкін болады. Профессорлық-оқытушылық құрамды жоғары оқу орындарының оқытушылары ұсына алады, яғни ғылым докторлары мен магистрлер болуы мүмкін. Лицейлер мен гимназияларды салыстырған кезде гимназия сонымен қатар белгілі бір пәндерді тереңдетіп оқуға негізделген орта білім беретін оқу орны екенін ескеру қажет. Лицейлердегі оқу процесі болашақ мамандықтың жоспарлы дамуы шеңберінде жүзеге асырылады. Гимназия әр түрлі оқу процесін болжайды. Нәтижесінде, біз бұл білім беру мекемелерінің арасында ерекше айырмашылықтар бар екенін көреміз, бірақ сонымен бірге жалпы білім беру жүйесін дамыту үшін бірқатар ерекшеліктер бар Г.И. Горской [154], Батракова И.С. [155], лицейлердің білім беру жүйесі белгілі бір салаларға баса назар аударуды болжайды. Сонымен, лицейлердегі оқу бағдарламасы жалпы пәндерді оқуды қамтиды, сонымен қатар кез-келген мамандықтарға қатысты мамандандырылған пәндерді оқуға негізделген. Лицей әдетте талапкерлерді қосымша білім алуға даярлау туралы келісім жасалған белгілі бір жоғары оқу орнының бөлігі болып табылады. Сонымен, лицейлердің білім беру бағдарламасы оқушыларға кәдімгі мектептегіден гөрі жоғары білім береді, бірақ жоғары оқу орнындағыдай жоғары емес. Лицейлерде білім беру факультеттерін құруға болады. Олар жоғары мамандандырылған немесе көпсалалы бағытта болуы мүмкін. Сондай-ақ, лицейлер дәрістер, семинарлар, практикумдар, сонымен қатар ғылыми жобалар мен жұмыстар жүргізеді. Инновациялық оқу бағдарламасы аясында лицейлерде оқу үдерісін ұйымдастырудың белгілі бір алгоритмі бар: факультативті іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу; дайындық курстарын дамыту; студенттерді белгілі бір бағыттарға дайындау. Сонымен бірге, лицейлерге қабылдау конкурс негізінде жүзеге асырылады. Оқыту екі деңгейде өтеді: 1) кәсіпке дейінгі (8-9 сыныптар); 2) кәсіби (10-11 сыныптар). Гимназиядағы оқу процесінің ерекшеліктері оқушыларға жан-жақты және инновациялық білім беретін жетілдірілген білім беру бағдарламасы болып саналады. Сонымен бірге, білім беру бағдарламасы студенттерге өзіне жақын аймақтарды ашуға мүмкіндік береді. Сонымен бірге, гимназиялардағы оқыту жүйесі оқушылардың әлсіз және әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік береді деп саналады. Бұдан гимназиялардағы білім беру жүйесінің жалпы білім беретін мектептерден кеңейтілген білім беру тәсілімен ерекшеленетіндігі шығады [156], [157].

Гимназия қызметінің ерекшеліктерін ескере отырып, бұл баланың жеке басының ерекшеліктерін ескере отырып, жан-жақты жеке тұлғаны тәрбиелеуге бағытталған орта жалпы білім беретін оқу орны екенін атап өтуге болады. Оқу процесін ұйымдастыру келесі кезеңдерді қамтиды:

- оқу бағдарламалары гимназияның негізгі ағымымен анықталады;
- студенттерді іріктеу байқау негізінде жүзеге асырылады;
- қарапайым мектепте оқытылмайтын арнайы курстарды әзірлеу және енгізу;

- оқытуға жеке көзқарас;
- жоғары оқу орындарымен ынтымақтастық;
- сыныптан тыс тәрбие жұмысы;
- профессорлық-оқытушылық құрамның өкілдері жоғары оқу орындарының оқытушылары бола алады. Лицейден айырмашылығы, гимназияда кәсіптік оқыту жүргізілмейді. Негізгі функциялар:

- кәсіптік бағдар беру (белгілі бір мамандыққа қызығушылық пен қабілеттілік айқындалады);

- баланың үйлесімді дамуы;

- өзін-өзі тануды арттыру;

Оқыту екі кезеңде де жүзеге асырылады:

1) жалпы білімге оқыту (6-11 сыныптар);

2) мамандандыру (10-11 сыныптар) [158].

Лицей мен гимназиядағы оқу-ағарту іс-әрекетіне егжей-тегжейлі талдау жасай отырып, біз келесідей қорытынды жасай аламыз. Қазіргі уақытта гимназия мен лицейде инновациялық процестер жалғасуда. Бұл процестерге әр түрлі көзқарастар бар, өкінішке орай, осы типтегі институттар үшін нақты нормативтік-құқықтық база жоқ. Білім берудің тапсырыс берушісі тек мемлекет емес, сонымен қатар мектептің, ата-аналардың және оқушылардың өзін қоршаған әлеуметтік орта бола бастайды. Тәрбие жұмысының орталығында барлық жеке қажеттіліктері, танымдық қызығушылықтары мен қабілеттері бар оқушы тұрады. Ю.А. Конаржевский [159], мұндай оқу жоспары мұғалім мен оқушыға тәрбие жұмысының бағыттары мен әдістерін, көп деңгейлі бағдарламаларды, саралап оқытуды таңдаудағы өзгермелілікті ұсынады. Қолданыстағы лицейлер мен гимназиялар бұл талаптарға едәуір дәрежеде жауап береді. Олар оқушылар мен олардың ата-аналарына өз қажеттіліктеріне сай мектепті таңдауға мүмкіндік береді. Автордың пікірінше, [160] гимназиялар, лицейлер, басқа орта білім беру мекемелері сияқты, білім беру мәселелерін шешуі керек. Біріншіден, бұл оқу бағдарламасына енетін оқу пәндерін компьютерлендіру, оқытудың жаңа формаларын енгізу, сонымен қатар оқытудың шығармашылық тәсілдері. Мұны компьютерлік бағдарламалар, жұмыстың проективті формаларын құру түрінде де, эксперименттік орталықтар негізінде де жүзеге асыруға болады. Сонымен бірге тәрбие жұмысының мазмұнын, құрылымы мен бағытын қамтамасыз ететін заңнамалық база ескерілуі керек. Сонымен қатар, білім беру мекемесінде тамақтандыру мәселесі қарастырылуда. Бұл білім берудің бүкіл процесін ұйымдастырудың денсаулықты сақтау принципінің негізі болып табылады. Лицей мен гимназиядағы инновациялық процестер жалғасуда. Лицейлер мен гимназиялар базасында ғылыми зерттеулер жүргізіліп, оқушыларға білім беру мен оқытудың жаңа бағдарламалары тексеріліп, жетілдіріліп жатыр. Бұл білім беру ұйымдарындағы тәрбиенің негізгі міндеттері мыналар екенін атап өткен жөн:

- студенттер арасында азаматтық жауапкершілік пен құқықтық өзіндік сана қалыптастыру;

- руханият пен мәдениет;
- бастама және тәуелсіздік;
- төзімділік;
- қоғамда сәтті әлеуметтену және еңбек нарығына белсенді бейімделу мүмкіндігі.

Лицейлер мен гимназиялардағы қызметтің ұжымдық компонентін қарастыра отырып, барлық мамандардың рөлін бөлек атап өткен жөн. Лицейдегі үлкен рөл өндірістік оқыту шеберлеріне тиесілі.

Олардың қызметтік міндеттері оқушының мамандықты ықыласпен қабылдауына және одан көңілі қалмауын қадағалауды ұсынады [161]. Топ командасын құру және дамыту үшін келесі шаралар қолданылады:

- топты қоғамдық істерді, іс-шараларды, іс-шараларды дайындауға және жүзеге асыруға қосу. Барлық топтар, ерекшеліксіз, оқу жылы ішінде Лицейдің барлық іс-шараларына белсенді қатысады;

- топ ішіндегі ұжымдық және шығармашылық істерді ұйымдастыру және жүргізу.

- топта субмәдениетті қалыптастыру;

- топтарда мәдени-адамгершілік іс-шараларды ұйымдастыру.

- сынып сағаттарын ұйымдастыру және өткізу. Тәрбие жұмысының осы формасын жүргізу студенттердің санасын байытатыны сөзсіз;

- ата-аналармен мақсатты жұмыс.

Лицейлер мен гимназияларда ата-аналармен жұмыс жасау барысында қандай функциялардың маңызы зор екенін атап өткен жөн:

1. Тәрбиелік функция ата-аналарға балаларды дамыту мен тәрбиелеудің ерекшеліктері туралы ата-аналарға үйретуге бағытталған. Бұл бағыт ата-аналардың педагогикалық сауаттылығын дамыту үшін өзекті болып табылады.

2. Консультативтік - білім беру дағдыларын игеру барысында балаға тиімді әсер ету әдістерін бірлескен педагогикалық іздеу.

3. Коммуникативті - болашақта балалармен, сондай-ақ айналасындағы адамдармен қарым-қатынасты өзгертуге мүмкіндік беретін ата-аналардың коммуникативті дағдыларын дамытуды көздейді [162]. Лицейдің тәрбие жұмысы келесі іс-әрекеттерді қамтиды: интеллектуалды, танымдық, еңбек, көркем, шығармашылық, дене шынықтыру және денсаулық.

Лицейлерде оқу қызметінің өзекті бағыты келесі жұмыс формалары болып табылады:

- психологиялық көмек орталығының психологтарының сөз сөйлеуі;

- медициналық мамандардың зиянды өмір салтын болдырмау туралы дәрістері;

- топтарда сынып сағаттарын өткізу, белгілі бір бағытта әңгімелер ашу;

- әр түрлі жағдайларға көзқарастарын анықтау мақсатында лицей оқушылары арасында әр түрлі сауалнамалар жүргізу;

Іс-шаралардың басты міндеті жан-жақты дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеу, студенттердің шығармашылық әлеуетін, олардың ғылыми,

көркем, техникалық, спорттық, ұйымдастырушылық және коммуникативтік қабілеттерін дамыту. Әуесқой шығармашылық барысында оқушылардың құндылық бағдарын қалыптастыруға ерекше назар аудару қажет. Шығармашылық іс-әрекет студенттердің адамгершілік мәдени өзегін дамытуға бағытталған, бұл жеке тұлғаның өзін-өзі растау және өзін-өзі көрсету формасы. Сонымен қатар, салауатты өмір салтын қалыптастыру тәрбие жұмысының маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Өйткені бұл жұмыс балалар өмірінің негізі болып табылатын дене күшін нығайтуға және дамытуға ықпал етеді. Жыл сайын оқу жылының басында оқушылардың физикалық дайындығы тексерілуі керек. Осыдан кейін спортшы студенттерді іріктеу жүргізіледі және командалардың спорттық жарыстарға қатысуы үшін құрама командалар аяқталады [163]. Татьяна В.С. білім беру үдерісіне кіретін барлық бағыттарды қарастыру барысында өзін-өзі басқаруды бөліп көрсету керек, бұл оқушылардың жеке тұлғасын дамытудағы маңызды векторлардың бірі. Бұл бастамашыл, күшті, мақсатты жеке тұлғаны, өз өмірінің шеберлерін тәрбиелеуге ықпал етеді. Оқу үдерісі шеңберінде оқытушылар құрамының негізгі міндеттері:

- студенттердің құқықтарын қорғау;
- лицей оқушыларына ұйымдастырушылық, басқарушылық, құқықтық және басқа қызмет түрлері бойынша дағдыларды үйрету;
- білім беру процесінің маңызды мәселелерін оқытушылар мен студенттердің бірлесіп шешуі [164]. Сонымен, қазіргі білім беру жүйесі жалпы адамзаттық құндылықтарға, жеке тұлғаның бостандық принциптеріне бағытталумен сипатталады. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесі динамизм, қоғам мен жеке тұлғаның қажеттіліктеріне икемді жауап беру қағидаттарына құрылған, балаларға арналған жаңа типтегі білім беру мекемелерінің, алуан түрлі педагогикалық қызметтердің пайда болуымен сипатталады [165].

2.2 Лицей мен гимназия типіндегі білім мен тәрбие беру мекемелерінің оқу жоспарлары мен бағдарламаларының мазмұндық жүйесінің бүгінгі күнмен сабақтастығы.

Жаңа типтегі жалпы білім беретін оқу орындарының қалыптасуының әлеуметтік-тарихи алғышарттары XX ғасырдың соңғы онжылдығында КСРО -да білім беру жағдайының дамуының тұтас көрінісін қайта құру арнайы зерттеудің міндеті болып табылады, өйткені бұл мақсатты тарихи-педагогикалық зерттеудің объектісі болып табылады, ол саяси-педагогикалық мақсаттар және осындай компоненттердің өзара байланысын айқындауы керек. білім беру құндылықтары, оның реформаларының бағыты, білім берудің теориялық тұжырымдамасын қалыптастыру немесе «педагогикалық парадигма», және нәтижесінде - тарихи қайта құру және көрсетілген кезеңдегі білім беру жағдайының қалыптасуы мен даму динамикасын түсіну. Тарихи және логикалық байланыстарға сипаттама бере отырып, біз белгілі бір шектеулер енгізіп, білімнің инновациялық

калыптасуына көп әсер еткен және көрсететін білім берудің инновациялық даму жағдайын қалыптастыру процесінің факторларын алдын-ала қарастырғымыз келеді, бұл көп салалы және сараланған өзін-өзі реттейтін әлеуметтік. жалпы білім беретін лицей, гимназия сияқты муниципалдық деңгейдегі инновациялық білім беру мекемелері - оның дамып келе жатқан құрылымдарының қалыптасуына қаншалықты қажет. Бұл танымдық қатынаста жалпы білім беру мекемесінің басымдықтары педагогикалық жүйенің құрылымында - «ғылым-менеджмент-әдістеме-тәжірибе» - тұлғаның «оқыту-тәрбиелеу-дамыту» деп түсінетін білім берудің тікелей нәтижесін алуына байланысты «ғылым» деңгейінде жүзеге асырылмауына байланысты объективті түрде айқын көрінеді. Менеджмент немесе әдістемелік қызмет және практика сияқты ұсынылған жүйенің құрылымдық компоненті деңгейінде. Осыған байланысты білім беруді қалыптастырудағы инновациялық факторлар мәселесін зерттеудің хронологиялық шекараларын анықтау үшін арнайы зерттеу міндеті туындайды. Оның шешімі тарихи-педагогикалық зерттеу процедураларын еске түсіретін сипатқа ие болады және оның нәтижесі белгілі бір хронологиялық кезеңдегі процестер мен олардың динамикасын қалпына келтіру болады.

Ол, белгілі болғандай, тек бір онжылдықтың шегінде орналасқан, атап айтқанда 1987-1991 жылдар кейінен егеменді Қазақстандағы 2017 жылдарға дейін өзіндік орнык алып отырды. Кеңестік және посткеңестік кезеңдегі және егемен Қазақстандағы инновациялық білім беруді қалыптастырудың нақты заңдылықтарының бірі ретінде осы аралық нәтижені таңдау келесі дерек көздерін зерделеуге негізделген: РСФСР Білім министрлігінің (халықтық білім) бұйрықтар жинағында және КСРО Мемлекеттік комитетінің бюллетендерінде жарияланған әдістемелік, нормативтік және директивалық материалдар. халыққа білім беру туралы; «Учительская газета» беттерінде және педагогикалық мерзімді басылымдарда жарияланған білім беруді қайта құру туралы материалдар; өзіндік педагогикалық тәжірибені дербес педагогикалық зерттеу деңгейінде ұсынуға тырысқан жаңашыл-педагогтардың басылымдары. Осы кезеңнің алғашқы жылдарында КСРО Педагогикалық ғылымдар академиясы, оның құрамына оның Президиумы мүшелері, практиктердің сынының қысымымен, сол кездегі ғылыми еңбектер жинақтарына, диссертацияларға, оқу-ағарту және педагогика ғылымының даму перспективаларының тарихи-педагогикалық, философиялық, социологиялық, психологиялық, дидактикалық аспектілерін қамтитын монографиялық әдебиеттер, кәсіби зерттеушілердің еңбектері. Әлемдегі білім берудің жетекші тенденциялары тұлғаның дамуына жағдай жасау идеясымен байланысты. Қоғамдық өмірді ізгілендіру қажеттілігі жеке тұлғаны өзін-өзі жүзеге асыру проблемасына, оның маңызды күштерінің көрінуіне әкелді. Өзін-өзі тану қажеттілігі - бұл жеке тұлғаның жетекші қажеттіліктерінің бірі, ол адам қызметінің ішкі ынталандырушысы болып табылады. Қоғамның бір бөлігі ретінде өзін-өзі жүзеге асыруға деген ұмтылыста көрінетін тұлғаның өзін-өзі жүзеге асырудың әлеуметтік-прогрессивті типі маңызды болып

табылады. Осы типтегі өзін-өзі жүзеге асыруға қабілетті жеке тұлғаны дамытуға жағдай жасау - қазіргі мектептің басты міндеті. Қазіргі кезде мектеп оқушының жеке басына бет бұрды, оның өз өмірінің субъектісі ретінде қалыптасуына жағдай жасауға тырысты. Оқушылардың өзін-өзі жүзеге асыруына қолайлы білім беру ортасын құрудың әр түрлі талпыныстарында мектептердің практикалық қызметтері мол: білім беру деңгейінің жоғарылауын қамтамасыз ететін білім беру мекемелерінің (гимназиялар, лицейлер, авторлық мектептер) пайда болуы; бірінші кезекте студенттердің кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесін шешетін мамандандырылған оқытуды енгізу; студенттерді олардың танымдық қызығушылықтарын ескеру негізінде шығармашылық бірлестіктердің жұмысына қосу және т.б. Бұқаралық білім беру ұйымын жетілдіру бағыттарын іздеуде барлық оқушылардың мүмкіндіктерін ескеретін, олардың әр түрлі танымдық қажеттіліктері мен қызығушылықтарын қанағаттандыруға бағытталған, олардың өмірлік өзін-өзі анықтауы мен өзін-өзі жүзеге асыруы үшін жағдайларды қамтамасыз ететін бейімделгіш мектеп құру идеясы маңызды рөл атқарады. Мазмұнды модельдеу, педагогикалық процесті ұйымдастыру және оны адаптивті мектепте басқару бойынша жаңа идеялармен байыту (қазіргі кездегі ең танымал) интегралды білім беру жүйесін құру мәселесін шешеді. Барлық білім беру мекемелері табиғатынан бейімделетінін ескеріңіз. Бұқаралық мектепке бейімделгіш ретінде баса назар аудару қазіргі кездегі балалар мен жасөспірімдерді оқыту проблемалары өткір болып отырған бұқаралық жалпы білім беру мекемесіндегі оқу процесінің қиындығымен байланысты. Лицейлер мен гимназиялардың дамуын басқару жүйелерін жобалаудың заңдылықтары мен принциптері. Әрбір жаңа білім беру мекемесі ерекше. Оның келбеті, мазмұны мен формалары нақты жағдайлармен анықталады: функционалдық мақсаты, оқыту профилдері, орналасқан жері, аймақтың әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктері, студенттер мен оқытушылардың құрамы, мәдени, эстетикалық және басқа аспектілері. Лицей үздіксіз кәсіби білім беру принципін жүзеге асыратын инновациялық білім беру мекемесінің түрі. Бұл жоғары орта деңгейдегі жалпы орта білім деңгейінің жоғарылауын жоғары оқу орындары мен мамандықтары бойынша студенттерді мамандандырылған даярлаумен ұштастыратын кәсіби бағытталған оқу орны. Мақсат мектептің ең қабілетті оқушыларын жоғары оқу орындарында оқуын жалғастыруға дайындау. Лицей - бұл жалпы орта және жоғары білім арасындағы байланыстырушы буын.

Бүгінгі таңда білім беру саласында бірнеше негізгі бағыттар бар. Бірінші бағыт ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде дамудың практикалық идеясымен тікелей байланысты. Екінші бағыт білім берудің ескірген ұжымдық формаларынан бас тартуды көздейді. Сонымен бірге оқыту жолдары әр оқушының қабілеті мен мүмкіндігіне байланысты дараланып, құрылады. Үшінші бағыт студенттер арасында өзін-өзі тәрбиелеу мен өзін-өзі дамыту мотивтерін дамыту қажеттілігіне негізделген. Бұл оқушы орындайтын іс-әрекеттің мағынасын ашады. Төртінші бағыт шығармашылық

білім беруді дамытуға бағытталған. Лицейлер мен гимназиялардағы білім беру жүйесін трансформациялаудың бесінші бағыты өмір бойы білім беру тұжырымдамасымен байланысты [166]. В.П.Зинченко атап өткендей, өмір бойы білім беру орта жалпы білім беру мен жоғары кәсіптік мекемені қамтитын біртұтас жүйе ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, бұл кешен біліктілікті арттыру курстарын, кадрларды қайта даярлауды, сондай-ақ өзін-өзі тәрбиелеуді қамтиды. Сонымен бірге өмір бойы білім берудің принципі - сабақтастық [167]. Біз зерттеу жұмысымыздың тақырыбы бойынша теориялық талдау жүргіздік. Осыған сүйене отырып, белгілі бір аспектілерге байланысты білім беру жүйесінің дамуына үлес қосқан келесі ғалымдар анықталды. Оқу орындарының күрделі және көпфакторлы жүйе ретінде дамуы олардың еңбектерінде Э.Маркс пен М.Петри [168], тағы басқалары қарастырылды. А.Хуторский [169], А.С.Курышев [170], А.М.Новиков [171], А.Кузнецов [172] және басқалар кәсіпқойлық мәселесін зерттеу, сонымен қатар оны жетілдіру мәселесімен айналысты. көп деңгейлі білім беру жағдайындағы кәсіби білім В.А.Болотовтың [173], Г.М.Романцевтің [174], А.А.Барбаригтің [175] және басқаларының еңбектерінде ашылған.

Лицей мен гимназиядағы оқытудың ерекшелігі оқытудың әртүрлілігін алдын-ала анықтайды: сабақтар, дәрістер, практикалық, зертханалық, семинарлар, эсселер, пікірталастар және басқалар. Студенттердің өзіндік жұмысының құрамдас бөлігі нығайтылуда. Студенттер ғылыми-зерттеу жұмыстарына, ғылыми-техникалық, көркем шығармашылыққа қатысады. Лицейлер жоғары мамандандырылған және көпсалалы бағытта болуы мүмкін. Профильге қарамастан міндетті түрде оқуға арналған пәндер бар: орыс және ұлттық тіл мен әдебиет, тарих және қоғамтану, химия, биология, физика, математика, МДК, шет тілі, дене тәрбиесі және еңбек. Гимназия - мектеп пен университет арасындағы аралық байланыс. Қазіргі жағдайдағы гимназиялық білім - бұл жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін қалыптастыруға бағытталған күрделі оқу бағдарламасы бар озық білім беру. Гимназия, лицейден айырмашылығы, кәсіби шеберлікті қамтамасыз етпейді; бұл болашақта кәсіби жұмысты саналы түрде таңдау мүмкіндігін тудыратын кәсіпке дейінгі жалпы білім беру. Гимназиялар негізінен олардың қызметінің теориялық сипатымен ерекшеленеді, бұл гуманитарлық бағыт, мұнда теориялық ойлау стилі қалыптасады, жоғары оқу орындарына түсуге дайындық жүргізіледі. Жеке білім беру мекемесінің белгілі бір тұжырымдамаға негізделген белгілі бір білім беру моделін таңдауы білім беру практикасының шұғыл қажеттілігі болып табылады. Бұл өз кезегінде кез-келген педагогикалық жүйені құрудың, оның ішінде мегаполистегі жаңа типтегі білім беру мекемелерінің дамуын басқару жүйесін құрудың нормативтік негіздерін анықтайды. Ғылымда және өзіміздің педагогикалық тәжірибемізде бар зерттеулердің теориялық талдауы төрт негізгі кезеңнен тұратын білім беру мекемесі үшін келесі жобалау алгоритмін анықтауға мүмкіндік береді: бірінші кезең - негізгі стратегиялық, мақсатты нұсқауларды анықтау; екінші кезең - таңдалған модельге байланысты оқушылардың

дамуына арналған нормативті траекторияны құру; үшінші кезең - таңдалған үлгіні іске асыру аясында білім беру процесін модельдеу; төртінші кезең - бұл білім беру ұйымын қамтамасыз ету жүйесін дамыту және оны дамыту. Бұл кезде білім берудің негізгі стратегиялық, мақсатты нұсқаулықтары, біздің ойымызша, төрт блокқа біріктірілуі мүмкін:

- стандарттау теориясы мен практикасы білім беру және бақылау;
- ғылыми, әдістемелік және зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудың мазмұны мен теориясы мен практикасы;
- профессорлық-оқытушылық құрамды сертификаттауды қамтамасыз ету теориясы мен практикасы;
- халықтың білімге деген қажеттіліктерін қанағаттандыратын білім беру мекемелерін саралау теориясы мен практикасы бұл, өз кезегінде, білім беру жүйесін тұтастай алғанда дамытудың әрбір блоктарындағы басымдықты әрекеттерді бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:
- білім кеңістігін толтыратын негізгі терминдерді нақтылай отырып, оларды құрудың жетекші идеяларын, сындарлы принциптерін анықтау;
- білім берудегі стандарттау практикасын теориялық тұрғыдан негіздеу және оны сандық сипаттамадан сапалық сипаттамаға қайта бағыттау. Білім беру мекемесін құру процесі белгілі бір базалық модельдің болуын болжайды, кейбір жағдайларда ол нақты анықталған, басқаларында шарттарға байланысты салынуы керек.

Бірінші кезеңде мыналар жасалады:

- тұлғаның қалыптасатын салаларын қамтитын түлектің моделі (танымдық, мінез-құлықтық, интеллектуалды, рухани-адамгершілік, эмоционалды-мотивациялық, шығармашылық, денсаулық және т.б.); бұл модель білім беру мекемесінің ерекшелігін анықтайды;
- диагностика құралдары мен әдістерімен, өлшем бірліктерін таңдауымен қамтамасыз етілген студенттің жеке басын қалыптастыру табысының критерийлері; өлшеу стандартқа, нормаға немесе оқушының қазіргі және болашақ жағдайын салыстыруға негізделген; олар айқын, нақты, бір мағыналы түсіндірілуі керек;
- таңдалған соңғы критерийлер бойынша диагностиканың аралық кезеңдері; диагностика әдістері таңдалған өлшем бірліктеріне сәйкес таңдалады, бұл оқушының жеке дамуының нормативті траекториясын анықтауға мүмкіндік береді.

Екінші кезеңде мыналар әзірленеді және анықталады:

- білім беру процесінің жаңа моделі; негізгі нормалар, базалық стандарттар негізінде білім беру процесінің мазмұны мен ұйымдастырылуының негізгі құрылымы;
- мазмұнның негізгі, өзгермелі және қосымша компоненттері; білім беру, оларды оқу үдерісіне қосудың әр түрлі тәсілдері; білім беру қызметінде жүзеге асырылатын білім берудің нормативтік мазмұны оқу жоспарында көрініс табады; сыныптан тыс жұмыстарда жүзеге асырылатын білім берудің

нормативтік мазмұны федералды деңгейде жоқ, бұл білім беру мекемесінің құзыретін бекітуге мүмкіндік береді;

- білім беру процесінің мазмұны: нұсқалардың бірі білім беру компонентінің мазмұнын компоненттер бойынша кейіннен оқу процесінің біртұтас құрылымына интеграциялануымен таңдау, басқа нұсқа - білім беру мазмұнын білім беру процесінің бүкіл құрылымында интеграциялаумен жобалау;

- оқу мекемелерінің өмірін кесте, циклограмма түрінде ұйымдастыру, белгілі бір уақыт кезеңінде (апта, ай, жарты жыл, жыл) оқу, демалу, сыныптан тыс жұмыстар режимін анықтайтын, оқу процесінің жүруіне жағдай туғызатын, ғылыми принциптерді жүзеге асыратын жүйе білім беру мекемесінің жобалаудың бірінші кезеңінде анықталған студенттің жеке басының жеке дамуының нормативтік траекториясының параметрлеріне сәйкес оның өмірлік белсенділігін анықтайтын негізгі құрылымдық буындар түріндегі қызметі.

Үшінші кезеңде мыналар әзірленеді:

- білім беру мекемесін басқару жүйесі, негізгі басқару жолдары;
- құжаттар пакеті, қызметтер мен бөлімдердің жұмысын реттейтін нормативтік құқықтық актілер;

- қызметтердің және басқару құрылымдарының функционалдық міндеттері, біліктілікті бөлу әдістері және ынталандыру жүйесі, бақылау және біліктілігі, кәсіби деңгейіне сәйкес оқытушылар мен техникалық қызметкерлерге еңбекақы төлеу;

- бақылау жүйесі - білім беру мекемесі қызметінің нәтижелерін үнемі бақылау және оның негізінде ұзақ мерзімді және ағымдағы жұмыс жоспарларын анықтау. Модельдеудің мәні - зерттелетін объектіні түпнұсқаның ерекшеліктері, қасиеттері, байланыстары, байланыстары берілген модельмен ауыстыру. Қазіргі заманғы ғылым модельдің екі түрін біледі: стохастикалық модель - «қатаң емес» модель, сипаттайтын, индикативті, зерттеу объектісі туралы идеалды идеялардың егжей-тегжейлі тізімін қабылдай отырып, ал потенциалды мүмкіндіктер моделі - сипаттамалық, индикативті модель, потенциалдар тізімін қабылдай отырып.

Оның бес түрі бар:

1. гносеологиялық потенциалы (когнитивті);
2. шығармашылық (шығармашылық);
3. аксиологиялық потенциал (мән);
4. коммуникативті потенциал (ақпараттық, коммуникациялық);
5. көркемдік потенциал (сенсорлық-эмоционалды).

Гимназия - студенттердің, әдетте, гуманитарлық бейіндегі пәндер бойынша қосымша (терең) даярлығын қамтамасыз ететін негізгі жалпы және орта (толық) жалпы білім берудің жалпы білім беру бағдарламалары жүзеге асырылады. Шет тілдерін, мәдени, сонымен қатар философиялық пәндерді оқуға көп көңіл бөлінеді. Грамматикалық мектептер бастауыш жалпы білім берудің жалпы білім беру бағдарламаларын жүзеге асыра алады. Көп

жағдайда гимназияларда оқуға деген ынтасы жоғары балалар оқиды. Гимназия сабақтарын кәдімгі жалпы білім беретін мектептерде де ұйымдастыруға болады. Лицей - негізгі жалпы және орта (толық) жалпы білім берудің жалпы білім беру бағдарламаларын іске асыратын оқу орны. Лицейлерде академиялық пәндер тобын тереңдетіп оқыту белгілі бір бейін бойынша ұйымдастырылады (техникалық, жаратылыстану, эстетикалық, физикалық-математикалық және т.б.).

Кәсіби құзыреттілікті дамыту модельдері О.Я.Дымарская [176], Р.В.Бессонов [177], А.Н.Джуринский [178], В.К.Битюков [179], Ю.В.Шмарион [180] және т.б. лицейлер мен гимназиялар мұғалімдерінің құзыреттілігі О.П.Околеловтың [181], В.В.Сериковтың [182], Е.А.Ямбургтың [183], В.И.Загвязинскийдің [184] еңбектерінде қарастырылды. Білім беру тұжырымдамасының кеңеюі көбінесе формальды оқытумен анықталады және кез-келген қызметті білім беру активтері ретінде түсіндіреді. Лицейлер мен гимназиялардың білім беру жүйесінде инновациялық процестерді ескере отырып, ең маңызды білім беру функцияларын әлеуметтік институттар орындайды. Яғни, бұл тізімге оқу орындары ғана емес, сонымен қатар микро факторлар (отбасы, достар шеңбері және т.б.) кіреді [185].

Лицейлер, гимназиялар сияқты, бастауыш жалпы білім берудің жалпы білім беру бағдарламаларын жүзеге асыра алады. Лицейлер мамандық таңдауда және одан әрі білім алуда жетілген қызығушылықтары бар оқушылардың адамгершілік, эстетикалық, физикалық дамуы үшін оңтайлы жағдай жасауға арналған. Жеке оқу жоспарлары мен жоспарлары лицейлерде кеңінен қолданылады. Лицейлер дербес білім беру ұйымдары ретінде құрылуы мүмкін немесе олар жоғары оқу орындарымен және өндірістік кәсіпорындармен ынтымақтастықта қарапайым жалпы білім беретін мектептердің лицей сыныптары ретінде жұмыс істей алады. Қазіргі уақытта кейбір лицейлер өзіндік модельдері мен оқыту технологиялары бар эксперименталды білім беру ұйымдарының мәртебесіне ие. Лицей мен гимназия білімінің болашағы. Алайда, бұл негізінен инновациялық білім беру мекемелерінің алғашқы 10-12 жылында болды. Кейіннен Ресей Федерациясының Үкіметі мен Білім министрлігі «Жалпы білім беру мекемесі туралы типтік ережеде» (2001 ж.) Көрсетілген «Сүлеймен шешімімен» лицейлер мен гимназияларды бөлді: біріншісі жаратылыстану-техникалық саласын жоғары оқу орнына дейінгі дайындықтың, ал екіншісі - гуманитарлық бағытты «алды». Сол уақытқа дейін мамандандырылған сыныптар барлық жалпы білім беретін мектептерді аша алады, олардағы кіру емтихандары заңсыз деп танылды, бұл оқушыларды іріктеу мүмкіндігін жойды (демографиялық жағдай ерекше талғампаздыққа жол бермеді) және мұғалімдердің қартаюы белгіленді (мұғалімдердің конкурсын қоспағанда).

Гимназиялар мен лицейлер қиын жағдайға тап болды: оларға «спецификалық түпнұсқалықты» жоғалту қаупі төнді. Зерттеушілер дамып отырған жағдайға алаңдап, «бір жағынан гимназиялар мен лицейлер мен екінші жағынан мамандандырылған мектеп арасындағы қатынастарды

құрудың сценарийлерін» ұсынды, олардың екеуі ғана «одан әрі өмір сүру мен дамуды ұсынады». Ешкім, белгілі болғандай, баламалардың қайсысы «ойнағанын» анықтау үшін өз істерін жалғастырған жоқ. Біз тек келесі пікірге тап болдық: «Осы ғасырдың басына қарай қазіргі Ресейдің» жаңа толқынының »лицейлері білім беруді модернизациялау үдерісі үшін өздерінің маңыздылығын сенімді түрде дәлелдеді. Инновацияда керемет нәтижелерге қол жеткізген олар енді қатты суықта орналастырылған әдемі гүлге ұқсайды. Ол өзінің сән-салтанатын сақтап қалған сияқты. Бірақ күткен жылу оған енді көмектеспейді - жансыз тіндердің еруі. Лицейдің өлімі символдық құбылыс болып табылады, ол біздің білім беру жүйесінің тоталитаризмге шегінуін білдіреді, бұл жаңарып жатқан әлемді қабылдай алмауды білдіреді. Мүмкін кейбір жаңа өркендер қайта тірілуге деген үміт символы ретінде өмірге келуі мүмкін ». Мұндай пессимистік-бейнелі панегириктің дәлелі келтірілген жоқ. Сонымен, құрметті автордың сөздері әділетті ме, жоқ па, оны оқырмандар өздері шешеді. Қорытындылар Адаптивті білім беру ортасының негізгі түсініктері. Өндірістің нарықтық негізіне көшумен байланысты жаңа әлеуметтік-мәдени процестердің пайда болуы, халықтың, демек мектеп оқушыларының тез психологиялық-әлеуметтік бейімделу қажеттілігі, әлеуметтік және табиғи ортаның аймақтық ерекшеліктерін ескере отырып, өзгермелі қоғамға бейімделген студенттің жеке басын қалыптастыру, басқарылатын педагогикалық жүйені құру қажеттілігін анықтайды, өзін-өзі жүзеге асыруға қабілетті.

Лицейлер мен гимназиялардың білім беру жүйесінің сабақтастығының, нарықты қалыптастырудың негізінде жатыр [186].

Үздіксіз білім беру жүйесін қалыптастыру процесінің негізгі факторлары:

- білім беру қызметіндегі, әлеуметтік тәжірибені таратудағы монополияны жою. Бәсекеге қабілеттілікті алдын-ала анықтаған кезде;

- лицейлер мен гимназиялардағы оқу процесінің интеграциясы, экологиялық стандарттың орындалуын анықтайды [187], [188];

Бейінділік мектеп - бұл өзгеріп отыратын сыртқы орта жағдайына белсенді бейімделетін әлеуметтік-педагогикалық жүйе. Екінші жағынан, ол өзі сыртқы ортаға белсенді әсер етеді. Бірақ адаптивті мектептің мәнін осылай түсіндіру оның өмірінің бір жағын ғана көрсетеді. Оқу процесіне қатысушылардың бір-бірімен және тұтастай мектеппен қарым-қатынастарымен анықталатын, өзінің ішкі орта жағдайына бейімделуімен (және белсенділігімен) сипатталатын адаптивті мектептің екінші жағы маңызды. «Қатынас» категориясын психологтар субъектінің өзі таңдап алған және өзін үш формада - мінез-құлық, ұтымды пайымдаулар мен эмоцияларда көрінетін басқа субъектілермен және қоршаған шындықтың объектілерімен байланысы ретінде қарастыратындықтан, адаптивті мектеп интеллектуалды, эмоционалды-бағалауыштық және мінез-құлыққа «бейімделуі» керек. білім беру процесінің әрбір қатысушысының салалары. Э.Ямбург адаптивті мектептің қосарлы «бейімделуін» осылай орынды түрде анықтады: «Мұндай

мектеп, екінші жағынан, қоршаған ортадағы әлеуметтік-мәдени өзгерістерге мүмкіндігінше икемді жауап беруге, олардың жеке ерекшеліктерімен, оқушыларға мүмкіндігінше бейімделуге ұмтылады. Мектептің осы екі жақты қызметінің негізгі нәтижесі - балалар мен жастардың тез өзгеретін өмірге бейімделуі». Алайда, осы тұрғыда мектептің қандай жеке қасиеттері бейімделуі керек оның әлсіз жақтарына ма, әлде күшті жақтарына ма? Адаптивті мектеп - бұл баланың біраз уақытқа келетін оқшауланған әлемі емес. Мектептің адаптивті ортасы - бұл оған қатысқандардың барлығы үшін нақты өмір. Бұл дегеніміз, білім беру процесінің мазмұны, оны ұйымдастыру және басқару оны өзгертуі керек. Мұндай мектептегі педагогикалық іс-әрекет әр түрлі сыныптардың, типтердің және деңгейлердің кәсіби мәселелерін шешу болып табылады. Мұндай мектеп мұғалімінің кәсіби дайындығы оның өзін-өзі дамыту процесін басқара алуынан көрінеді. Ғылыми әдебиеттерде мұғалімнің адаптивті мектепте жұмысқа дайындығын педагогикалық мәселелерді шешу арқылы қалыптастыру мәселесі әлі күнге дейін өз көрінісін тапқан жоқ. Осы уақытқа дейін «педагогикалық міндет» ұғымы бір мағыналы және жалпыға бірдей түсініктеме алған жоқ. «Адаптивті мектеп әр баланың табиғи және әлеуметтік бейімделу механизмдерін дамытатындай етіп құрылды. Осы мақсатты шешу үшін білім беру процесінің барлық компоненттеріне, атап айтқанда құрылымына, мазмұнына, формаларына, әдістері мен технологияларына (бұл адаптивті мектеп үшін өте маңызды), нәтижелерді бағалау шарттарына, өлшемдеріне өзгерістер енгізіледі. Осылайша, адаптивті мектеп білім беру процесінің мақсаттылығы принциптерін жүзеге асырады. Адаптивті мектеп деп біз мектеп оқушыларының жеке психофизиологиялық ерекшеліктерін ескеруді қамтамасыз ететін мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынасты қайта құратын, оқытудың принципті жаңа жүйесін құру және енгізу кезеңінде жұмыс істейтін мектепті айтамыз. Мектептің адаптивті моделін қалыптастыру перспективаларын анықтау күрделі жүйелік міндет болып табылады. Оның жұмысына және дамуына кешенді көзқарас мектеп дамуын басқару мәселелерін шешуде тиімді. IN және. Зверева, Ю.А. Конаржевский, М.М. Поташник, И.Б. Сенновский, П.И. Третьяков, Т.И. Шамо́в әртүрлі типтегі заманауи білім беру мекемелерінің модельдерін құрудың теориялық және әдістемелік негіздерін жасады, мектептер мен білім берудің дамуын басқару проблемалары бойынша зерттеулер жүргізді. Г. Я. Галперин, В.В. Давыдов, А.Н. Китов, Е.С. Кузьмин, А.Н. Леонтьев, А.К. Марков, В.Д. Шадриков, Д.Б. Эльконин, В.А. Якунин және басқалар тұлғаны дамыту және балаларды әлеуметтік орта талаптарына бейімдеу мәселелері бойынша психологиялық зерттеулермен айналысты. Мектеп мағыналы, ұйымдастырушылық және әдістемелік жағдайлар жасау арқылы әр оқушыға:

- өз өмірінің субъектісі;
- мазмұндық қызмет субъектісі;
- байланыс тақырыбы;
- өзін-өзі тану пәні.

Біз білім беру ортасын өзіндік мүмкіндіктер кеңістігі және жеке таңдау ретінде қарастырамыз. Мұндай орта студенттерге «Нені үйрену керек?», «Нені үйрену керек?», «Қалай үйрену керек?», «Кіммен оқыту керек?», «Қайда оқыту керек?» Деген сұрақтарға өздері жауап беруге мүмкіндік береді. Ересектер мен балалардың өзара қарым-қатынасы тұрғысынан адаптивті мектептегі білім беру ортасының ең маңызды сипаттамасы - оқушыны педагогикалық ықпал ету объектісі ретінде манипуляциялаудан баланың өзін-өзі бағалайтын тұлға, білім беру қызметінің субъектісі ретінде дамуына жағдай жасауға көшу. Сонымен, адаптивті мектептің мақсаты ретінде әр оқушының өзіндік дамуын қамтамасыз ететін білім беру ортасын құруды анықтау керек. Мұндай орта оқушының психофизиологиялық ерекшеліктері мен білім беру мүмкіндіктерін ескере отырып, өзінің өмірінің, іс-әрекетінің, қарым-қатынасының және өзін-өзі тануының субъектісі ретінде өзін-өзі жүзеге асыруға көмектесу үшін жасалған. Тұжырымдамалық идеялар. Тұжырымдамалық идеяларды білім берудің даму тенденцияларын, адаптивті мектеп қызметінің ерекшеліктерін ескере отырып анықтауға болады. Осы жағдайды, сондай-ақ адаптивті мектептің әр түрлі модельдерін құру бойынша бар теориялық және практикалық әзірлемелерді ескере отырып, келесі тұжырымдамалық идеялар: синергетикалық көзқарас идеясы, гуманитарлық-мәдени көзқарас идеясы, тұлға-белсенділік идеясы идеясы, диалогтық көзқарас идеясы, рефлексиялық көзқарас идеясы, идея мектептің білім беру ортасының ашықтығы, позитивті кері байланыстың басымдылығы идеясы, шығармашылық идеясы, мазмұнды интеграция идеясы.

Теориялық негіздеу тұрғысынан лицейлер мен гимназияларда өмірлік білім беруді дамыту оқытудың технологиялық және іздеу әдістерінің бірін-бірі толықтыру принципіне негізделгендігін атап өткен жөн. Тиісінше, ұйымдастырушылық-педагогикалық аспектілер кешені лицейлер мен гимназиялардағы оқу жоспарлары мен оқу бағдарламаларын трансформациялау процесін жүзеге асырудың шарты ретінде әрекет етеді. Сондай-ақ, білім беру процесінің кәсіби бағытталған сипаты шығармашылық әрекеттерді басқаруды көздейді. Сонымен бірге, аталған принциптердің тұжырымдамаларының сыртқы қарапайымдылығымен, соңғыларының білім беру ұйымын басқару проблемасына тривиальды көзқарас сипаттайтындығын атап өткен жөн [189].

Білім беру жүйесінің эволюциясы - бұл элиталық сапаға бағытталған әлеуметтік қабаттың табиғи қалыптасуының нәтижесі, өйткені Б.С.Гершунский өзінің зерттеуінде дәлелдегендей, лицей - бейінді фокусқа ие және жоғары оқу орнына бағытталған оқу орны. Лицейдің негізгі компонентпен сипатталатындығын ескерсек, бұл арнайы курстар мен пәндерге көбірек көңіл бөлуді білдіреді. Сонымен қатар, профильді мамандандыру бойынша мұқият, сапалы даярлау қажет [190].

М.Б. Пилди өз еңбектерінде инновациялық траекторияға көшуді білім беру процестерінің алуан түрлі формаларын қамтамасыз ететін мүмкіндік

ретінде сипаттайды. Сондай-ақ, білім беру процестерінің стратегиялық мақсаттарына сәйкес даму нүктелері анықталады:

- лицейдегі оқу процесінің дамуы үздіксіз білім беру жүйесін қамтамасыз етеді, өйткені ол мектепке дейінгі кезден бастап кәсіптік деңгейге дейінгі барлық кезеңдерді бастан кешіреді;
- жеке білім беру бағдарламаларына, сондай-ақ жеке оқу жоспарларына көшу лицей мен гимназияда қосымша білім алудың ресурсына айналады;
- білім сапасы білім беру процесін ақпараттандыруға негізделген;
- сонымен қатар азаматтық білім беру моделін іске асыру шеңберінде менеджмент формаларының жетілдірілуі байқалады;
- халықтың білім беру қызметтерінің сапасына деген қажеттіліктері білім беру жүйесін әртараптандыруға алып келеді [191].

Көрнекі мысал ретінде біз оқу жоспары жүйесі мен қалыптасқан мазмұнын өзгерту сабақтастығын дамытудың кешенді және көпфакторлы жоспарын ұсынамыз.

Кесте 1. Лицейлер мен гимназиялардағы білім беру жүйесін дамыту жоспары.

Кезеңдер	Негізгі мақсат
Білім берудің академиялық деңгейін арттыру	Оқу үдерісінің даралануын және өзін-өзі тиімді анықтауды қамтамасыз ететін үздіксіз білім беру жүйесін құру.
Лицейлер мен гимназиялардың кадрлық әлеуетін дамыту және нығайту.	Білім беру жүйесін дамыту мәселелерін тиімді шешетін кәсіби топ құру.
Лицейлер мен гимназияларда білім беруді ақпараттандыру процесінің дамуы	ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқу үдерісіне интеграциялау.
Мемлекеттік және әлеуметтік серіктестіктің мемлекеттік және мемлекеттік нысандарын дамыту.	білім беру процесін мемлекеттік және қоғамдық басқарудың тиімді моделін құру және енгізу.
Қосымша білім беру жүйесін дамыту	әртүрлі білім беру қажеттіліктерін ақысыз және максималды қанағаттандыру үшін оңтайлы қолайлы жағдайлар жасайтын қосымша білім берудің (қосымша білім беру қызметтері) кең және көп деңгейлі желісін құру.
Әлеуметтік жетімдіктің алдын-алу бойынша алдын-алу шараларын жүзеге асыру	баланың жеке сипаттамаларына, соматикалық денсаулық жағдайына және әлеуметтік жағдайына сәйкес

	сапалы білім алу және баланың жан-жақты дамуы үшін жағдайлар жасау.

Сонымен, жоғарыда аталған кезеңдерді жүзеге асыру, сондай-ақ білім беру мазмұнын жүйелі түрде дамыту, басқару процесі және лицейлер мен гимназиялардағы кадрлардың өзгеруі білім берудің ұйымдастырушылық-мазмұндық моделінің жаңа кезеңіне өтуді қамтамасыз ете алады. Өмір бойы білім беруді дамытудың ұсынылған бағдарламасы аясында, сонымен қатар іске асырудың нәтижелері мен сәттілікті анықтайтын индикаторларды атап өткен жөн[192].

Кесте 2. Лицейлер мен гимназиялардағы білім беру жүйесін дамытудың ұзақ мерзімді жоспарын іске асыру тиімділігінің көрсеткіштері.

Нәтижелер	Көрсеткіштер
Лицейлер мен гимназиялар түлектерінің құзыретті жеке және кәсіби өзін-өзі анықтауын қамтамасыз ететін өмірлік білім беру моделін құру - Үлгінің жұмыс істеуін қамтамасыз ететін нормативтік-құқықтық құжаттар. - білім беру сабақтастығының ұйымдастырушылық моделі. - білім беру процесінің жаңа ұйымдастырушылық моделі. - жеке оқу жоспары негізінде мамандандырылған оқытуды ұйымдастыру жөніндегі нормативтік құжаттар. - Дараланудың артуы жағдайында жоғары кәсіптік білім беру мекемелерімен интеграцияның моделі.	Өмір бойы білім беру моделінің болуы және тиімді жұмыс істеуі. Сыныптық жүйеден оқу процесін ұйымдастырудың жаңа формаларына көшу: - қашықтан оқу, - білім ағындары, - жеке сабақтар.
2. Лицейлер мен гимназиялардың бастапқы кезеңінде оқуға дайындық деңгейін арттыру мақсатында мектеп жасына дейінгі балаларға арналған білім беру бағдарламасын әзірлеу	
Білім беру талаптарын ескере отырып, балаларға бірдей бастапқы мүмкіндіктер беретін білім беру бағдарламасы. - мектеп жасына дейінгі балаларға арналған білім беру бағдарламалары.	Жоғары мектеп жасына дейінгі балаларға арналған білім беру бағдарламасын іске асыру. Білім беру бағдарламасын

- бастауыш мектепте оқытуға дайындық бойынша әдістемелік ұсыныстар.	меңгеруге дайындық деңгейі жоғары балалар санының артуы.
3. Жеке білім беру сұраныстарын жүзеге асыру мүмкіндіктерінің кеңеюін ескере отырып, мамандандырылған оқыту мен мамандандырылған оқытудың үздіксіз жүйесін құру.	
- жеке білім беру траекториясын жүзеге асыруды қамтамасыз ететін оқу бағдарламасының жаңа нұсқасы. - элективті пәндер мен курстардың өзгертілген және түпнұсқа оқу жоспарлары. - барлық деңгейлер арасындағы білім мазмұнындағы сабақтастық жүйесі. - дарынды балаларға арналған жеке білім беру бағдарламалары. - Лицейдің білім беру желісі шеңберіндегі басқа оқу орындарымен өзара әрекеттесуі.	Үздіксіз білім беру лицейі моделі аясында білім сапасын арттыру. Бейіндік мемлекеттік стандартты іске асыратын оқытушылар игеретін бағдарламалар санының өсуі. Элективті курстар бағдарламаларының санының артуы. 8-11 сынып оқушыларының жеке оқу жоспары мен жеке білім беру бағдарламаларына түсуін арттыру. Дарынды балалардың шығармашылық әлеуетін іске асыру, олардың әр түрлі деңгейдегі интеллектуалды жарыстарға қатысу тиімділігін арттыру.
4. Студенттердің өзіндік танымдық іс-әрекет саласындағы құзыреттілігін дамытуды қамтамасыз ететін жаңа білім беру технологияларын енгізу деңгейін арттыру. Барлық оқытушылардың заманауи тиімді білім беру технологияларын игеруі және енгізуі. - білім беру процесін дараландыру мүмкіндіктерін кеңейту. - Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың заманауи жүйелері: - бастауыш мектепте қалыптастырушы оқыту; - 5-11 сыныптардағы жиынтық (рейтингтік) бағалау.	Оқыту сапасын арттыру. Заманауи білім беру технологияларын қолдана отырып оқуға түсетін студенттер санының артуы: АКТ, жоба, модульдік-рейтинг және т.б. Оқытуды дараландыру деңгейінің жоғарылауы. Оқушылардың өзіндік танымдық іс-әрекет саласындағы құзыреттілігін қалыптастыру деңгейін арттыру.

Үздіксіз білім беруді дамытудың ұсынылған бағдарламасының әлеуетті тиімділігіне сүйене отырып, біз бағдарламаның мақсатын бөліп көрсете аламыз. Сонымен, мақсат оқушылардың бойында шешуші құзыреттіліктің дамуына жағдай жасау болып табылады. Нәтижесінде, бұл оларға табысты әлеуметтенуді және еңбек нарығында белсенді бейімделуді қамтамасыз етеді. Сонымен бірге даму жоспары білім беру стандартты бағдарламаларына сәйкес келеді.

В.И.Байденконың пікірінше, мамандандырылған оқу-әдістемелік пакет оқу іс-әрекетінің дамуының танымдық траекторияларының даралығын қамтамасыз ете алады [193]. Сонымен бірге, Т.Ю.Ломакиннің [194] зерттеулерінде бейіндік оқыту бағдарламалары оқу-танымдық іс-әрекет сипаты бойынша аралас, логикалық, бейнелік болып бөлінеді.

Осылайша, үздіксіз білім беруді дамытудың профильдік аспектісі негізінде бірнеше функционалды міндеттер бөлінеді:

1. Оқу үдерісін жетілдіру;
  2. Жаңа білім беру мазмұнын қалыптастыру, оқу бағдарламаларын жетілдірудің инновациялық тәсілдері;
  3. Оқушылардың жеке басының интеллектуалды дамуына ықпал ететін жаңа оқу пәндерін, арнайы курстарды әзірлеу;
  4. Жеке танымдық қабілеттерін ескере отырып, жеке оқу жоспарларын құру;
  5. Жетілдірілген оқу-әдістемелік жинақтарды қолдану, әдеби қорды жаңарту;
  6. Білім беру бағдарламаларын сапалы жүзеге асыру үшін оқу, зертханалық және техникалық негіздерді құру;
  7. Азаматтық позицияны дамыту мақсатында мектептің өзін-өзі басқару жүйесін дамыту;
  8. Салауатты өмір салтын қалыптастыру дағдыларын қалыптастыру;
- Е.Н. Овчаренко [195], білім беру қызметін түрлендіру және жаңарту жүйесінде оқыту технологияларын жетілдірудің бірнеше компоненттері бар:
- проблемалық оқытуды қолдану;
  - жеке оқу жоспарларын құрудың әдістемесін иемдену;
  - сыныптан тыс, жобалық және ғылыми жұмыстарды дамыту;
  - студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру формаларын дамыту;
  - тиісті технологияларды қолдану мотивациясын дамыту.

Білім беру жүйесіндегі интеграциялық үдерістерді қарастыра отырып, жалпы білім берудің жоғарғы деңгейіне мажорлық білім беру практикасын енгізу сабақтастық тетіктерін іске асыруды қамтамасыз ете алады. Бұл кезде лицей-университет сабақтастығының нұсқасы ұсынылады. В.Г.Рындактың [196] және Т.В.Челышеваның [197] пікірінше, сабақтастықты білім теориясында байланыстырушы рөл атқаратын әдіснамалық принцип ретінде қарастыру керек, жеке компоненттер, білім беру кезеңдері мен кезеңдері арасындағы ажырамас байланысты қамтамасыз ететін жалпы педагогикалық

принцип, білім беру мазмұнының, ғылыми пәндерді оқыту әдістемесінің, дағдыларды дамыту әдістері мен құралдарының өзгеруін анықтайтын дидактикалық принцип ретінде қаралады.

Сондай-ақ, Л.Н. Алексеева [198], оқытудың үздіксіздігіне интерактивті тәсіл, композициясы гносеологиялық циклдің тұлғалық-бағдарлы бағыттылығы мен білімнің жүйелік моделі деңгейлерінің педагогикалық міндеттеріне сәйкес келетін инновациялық компьютерлік технологиялар арқылы оқытудың интерактивті режимдерін қолдану бойынша нұсқаулық ретінде қарастырылуы керек.

Лицейлер мен гимназиялардағы әдістемелік жұмыстарға мыналар кіреді:

- оқу мекемесінің әдістемелік кеңесінің тиімділігін арттыру;
- мұғалімдердің біліктілігін арттыру модератор жүйесін құру: мұғалімдерге жаңа білім беру технологияларын қолдану бойынша оқытуды ұйымдастыру, сонымен қатар студенттердің ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастыру;
- тәртіптік циклдардың тиімділігін арттыру;
- әдістемелік жұмысты тігінен көлденеңге ұйымдастыруды қайта бағыттау, денсаулықты сақтау проблемалары бойынша жұмыс жасайтын мұғалімдердің шығармашылық топтарын құру, жобалық іс-шаралар, дарынды балалармен жұмыс, мектеп әкімшілігі және т.б.;
- жас және жаңадан бастаған мұғалімдерге арналған әдістемелік орталықты ұйымдастыру және жетілдіру [199].

Лицейлер мен гимназиялардың өмір салтын жаңарту: нормативтік-құқықтық базаны оңтайландыру; өзін-өзі басқару жүйесін жетілдіру; лицейдің дәстүрлерін нығайту және дамыту; лицейдің автоматтандырылған басқару жүйесін енгізу; лицейдің даму тиімділігін бағалауға басқарушы кеңестің қосылуы.

Білім беру ортасын жақсарту: ата-аналармен жұмысты жақсарту; мемлекеттік органдармен байланысты дамыту; білім беру мекемелерінің желілік өзара әрекеттестігінің реттеуші, ұйымдастырушылық, педагогикалық, қаржылық механизмдерін дамыту [200].

Білім беру мазмұнын, оқу жоспарлары мен бағдарламаларын дамыту сабақтастығын зерттеу қазіргі заманның өзекті мәселелерінің бірі болып қала беретініне қарамастан, біз оқушылардың жалпы дамуына инновациялық тәсілдерді дамытудың маңызды компоненті, сонымен қатар белсенділіктің негізі деп санаймыз.

Синергетикалық тәсіл идеясы. Синергетиканың ғылыми бағыт ретіндегі негізгі міндеті (20 ғасырдың 70-жылдарының ортасында пайда болды) - бұл өте өзгеше сипаттағы тақырыптардағы өзін-өзі ұйымдастыру процестерін реттейтін жалпы заңдылықтарды анықтау және түсіну. Затты динамикада зерттеу. - синергетикаға тән қасиет. Гуманитарлық және мәдени тәсіл идеясы. «Гуманитаризация» термині жақында кең мағынаға ие болды және «гуманитарлық циклдің пәндерін кеңінен енгізу» шеңберіне енбейді. Бүгінгі гуманитарлық сын есімнің өзі «адамға, адамның табиғатына тән» деп

түсіндіріледі. Тұлғалық-белсенділік тәсілінің идеясы. Қазіргі психологиялық-педагогикалық басылымдарда білім берудің тұлғалық-бағдарлы тәсілі (мектепті басқарудағы тұлғаға бағытталған) кеңінен таралғандығын тағы да атап өтейік. Алайда, бұл тәсіл тұлғаның белсенділік тәсіліне қарағанда әлдеқайда тар, өйткені қыста адамның іс-әрекеті мен жүріс-тұрысы жалпы назардан тыс қалады. Талданатын тәсілдің екі компоненті де (жеке және белсенділік) бір-бірімен тығыз байланысты, өйткені адам іс-әрекет субъектісі ретінде әрекет етеді, ол өз кезегінде басқа факторлардың әсерімен қатар оның субъект ретінде жеке дамуын анықтайды. Рефлексивтік тәсіл идеясы.

Рефлексивті мәдениет мыналармен сипатталады:

- адамның проблемалық-жанжалды жағдайларды шығармашылықпен түсінуге және жеңуге дайындығы мен қабілеттілігі;
  - жаңа мағыналар мен құндылықтарды игеру дағдылары;
  - әдеттегіден тыс қарым-қатынас жүйелеріне бейімделу мүмкіндігі;
  - кезектен тыс практикалық мәселелерді қою және шешу мүмкіндігі.
- Тұлғаның рефлексивтік мәдениетінің негізгі көрсеткіші - оның белгісіздік жағдайында жұмыс істей алу қабілеті. Егер гуманитарлық-мәдени және тұлғалық-қызметтік тәсілдер білім беру процесінің жаңа мазмұндық бағытын белгілесе, онда рефлексивтік тәсіл оларды жүзеге асырудың механизмін көрсетеді. Рефлексивті мәдениетсіз жеке тұлғаның шығармашылық ұзақ өмір сүруі, оқушының ынтасын қалыптастыру мәселесін шешу мүмкін емес.

Диалогтық тәсіл идеясы. Рефлексивтік тәсілді практикалық іске асыру білім беру процесіне қатысушылардың өзара әрекеттесу сипатының проблемасын көтереді және, атап айтқанда, рефлексивті бақылау жағдайындағы әсер типі туралы мәселені өзектендіреді. Психологияда «әсер ету» ұғымы индивидтің немесе топтық субъект-реципиенттің - оның белсенділігінің (жалпы мінез-құлқының), санасының, жеке психологиялық ерекшеліктерінің өзгеруімен байланысты, ал психологиялық әсер субъект-реципиенттің өзгеруіне не себеп болуына, не оны болдырмауға арналған. Ашық білім беру ортасы туралы идея. Бұл идеяны талдау «Балаға мектеп деген не?» Деген сұрақпен алдын-ала анықталған. Егер баланың өмірі біраз уақытқа дейін «ағып» кететін жабық кеңістік болса, онда бұл сөз тіркесінде біздің барлық қалыптасқан педагогикалық шындықтың мағынасы болуы мүмкін (бұл қандай да бір себептермен көптеген педагогикалық әдеби көздерде, ең болмағанда, әр түрлі анықтамаларда осылай қабылданады) «білім беру» және «оқыту» ұғымдары және т.б.) тұлғаны дамыту. Қоршаған шындықтың барлығы (мектептен басқа) баланың дамуына ықпал етпей ме? Оң пікірлерге басымдық беру идеясы. Мектептегі адаптивті білім беру ортасын құру проблемасы мектеп қызметін бағалау критерийлері туралы мәселені сөзсіз тудырады. Мектептің жұмысын бағалаудың басым критерийі оның қызметінің соңғы нәтижелері болып табылады: • оқушылардың денсаулық жағдайы; • студенттерді оқыту; Адаптивті мектептің мақсаты - әр оқушының өзін-өзінің өмірінің, іс-әрекетінің және қарым-қатынасының

субъектісі ретінде жүзеге асыруына көмектесетін білім беру ортасын құру. Ол үшін ресурстық тәсіл мектеп пен әр мұғалімнің іс-әрекетіндегі басымдыққа айналуы керек. Адаптивті мектептің функциялары Функция - бұл мектептің жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің қажеттіліктерін қанағаттандырудағы рөлі. Төменде келтірілген адаптивті мектептің функциялары тұжырымдамалық идеяларды жүзеге асыру тұрғысынан қарастырылады. Оқушылардың денсаулығын сақтау және нығайту функциясы Адаптивті мектептің басқа функциялары арасында қарастырылатын функция физикалық, психикалық және моральдық денсаулықты сақтау кез-келген білім беру ұйымының басты міндеті болғандықтан ерекше орын алады. Бейімделгіш мектепте оқушылардың денсаулығын сақтау және нығайту функциясы өте маңызды, өйткені онда әртүрлі қабілеттер мен мүмкіндіктерге ие балалар оқытылады, оның ішінде балалар денсаулығының жағдайы.

Функцияны іске асырудың негізгі тетіктері:

- студенттердің оқу жүктемесін жою;
- педагогикалық бағалау, өйткені бұл оқу сабағы кезінде оқушылардың психоэмоционалды жағдайын түзету факторларының бірі;
- оқу пәндерінің мазмұны. Оқушының жеке басының дене тәрбиесіне бағытталуын дамыту.
- мектеп дәрігерінің позициясын өзгерту. Ол мұғалімдермен және психологтармен бірге оқу процесін құруға және жүзеге асыруға белсенді қатысуы керек: мектептің білім беру бағдарламасы, жеке оқу жоспарлары балалардың физиологиялық мүмкіндіктеріне қаншалықты сәйкес келетіндігін зерттеу.

Бағдарлау функциясы. Егер бағдарлау функциясын жеке функция ретінде қарастыратын болсақ, онда ол әлемнің жеке суретін салуда көрініс табады - адамның өзін қазіргі мәдениет аясында анықтауға мүмкіндік беретін жеке дүниетанымы. Осы ережеге сүйене отырып, адаптивті мектептің бағдарлау функциясы оқушының жеке және кәсіби жоспарларын құруды қоса алғанда, өмірдің түрлі салаларында өзін-өзі анықтауын қамтамасыз етуге бағытталған деп айтуға болады. Басқаша айтқанда, бұл функция адамға өзін-өзі анықтауда, оның жеке мүмкіндіктерін анықтауда және іске асыруда көмектесуді қамтиды. Адаптивті мектептің бағдарлау қызметі оқушының өміріне, жеке және кәсіби өзін-өзі анықтауға көмектесуінен көрінеді; оқушының өзін-өзі бағдарлау процесіне субъект ретінде белсенді қосылуына, бүкіл ақпарат жиынтығын шынайы бағалау негізінде оның болашағына саналы және жауапкершілік қатынасын дамытуға жағдай жасау қатынастарында. Бұл әсіресе баланың қазіргі заманғы жағдайында, ақпараттың барлық түрлеріне көшкін түскен кезде өзекті болады. Оны түсінуге көмектесу - адаптивті мектептің кезек күттірмейтін міндеттерінің бірі.

Оңалту функциясы:

- оңалту педагогикасының мақсаты;

- баланың айналасында оңалту кеңістігін құру, ол мектептегі барлық буындардағы жұмысты үйлестіруді қажет етеді: әкімшілік, мұғалімдер, психологтар мен логопедтер, әлеуметтік педагогтар, мектеп дәрігері, оқушылардың ата-аналары. Мектептің қалпына келтіру функциясын жүзеге асыру «ерекше» балалармен жұмыс жасау принциптеріне негізделген, В.П. Кашенко.

Бірінші қағида - білім беру және тәрбие жұмысының орталығында баланы басқаратын мұғалімді мұғалімнің және тәрбиешінің жұмыс мазмұны мен әдістерін анықтайтын баланың өзімен алмастыру.

Екінші қағида - бұл оңалған адамның әлеуетті әлеуметтік-психологиялық пайдалылығына және оның өзінің әдеттегі ортасына оралуына бағыт.

Сипатталған принциптер заманауи мектептегі оңалту процесін ұйымдастыру үшін негізгі болып қала береді. Оңалту функциясы мұғалімдерді оқушылардың білім беру қызметінің мазмұны мен процесіне қанағаттануын қамтамасыз ету арқылы олардың қабілеттеріне деген сенімділікті қалпына келтіруге бағыттайды. Түзету функциясы Дәстүр бойынша түзету функциясы студенттердің артта қалуын (білім беру үдерісінің аралық кезеңдерінің бірінде талаптарды орындамау), академиялық сәтсіздіктерді (айтарлықтай уақыт кезеңінде жазылған бағдарламалық талаптардың ұзақ уақыт бойы орындалмауын), сондай-ақ ауытқуларды (жасқа байланысты әлеуметтік мінез-құлық нормаларына сәйкес келмеу) және бұзушылықтарды жою деп түсіндіріледі. , ақаулар, ауытқулар. Түзету функциясын түсіндірудің осындай тәсілінің кейбір қажеттілігін ескере отырып, бұл жағдайда мектеп оқушыларының ресурстары ескерілмейтіндігін айту керек. Басымдық, ең алдымен, білім беру процесінде, оның оқу материалының мазмұны мен оның нормативті игеруіне сәйкес келетін іс-әрекет болып қалады. Адаптивті мектептің тұлғаның «мықты жақтарына» бағытталуы туралы іргелі ерекшелігінің аспектісінде түзету функциясы оқушының әлеуетін ашуға және іске асыруға жағдай жасау процесі ретінде талданатыны айқын болады. Бұл интерпретация біздің оңалту функциясы туралы түсінігімізге қайшы келмейді, керісінше, нақты білім беру процесінде екі функцияның бірлігі туралы куәландырады. Студенттерде оқу жұмысының өз бетінше дамыған әр түрлі әдістері болатындығы белгілі (олар студенттің қорына енеді). Бұл дегеніміз, білім беру үдерісінде студенттерге өзіндік шешім жолын таңдауға мүмкіндік беру маңызды (дәлелдемелер, дәлелдемелер және т.б.). Осының арқасында оқыту шынымен адаптивті болады, өйткені мұғалім оқушының білімінің сәттілігін қамтамасыз ететін қабілеттеріне сүйенеді. Ынталандыру функциясы Адаптивті мектептің ынталандыру функциясын орындаудың маңыздылығы оқушылардың білім беру қатынастарының едәуір ауқымымен, олардың көпшілігінде оқуға деген жағымды ішкі мотивтің болмауымен анықталады. Бағалау әрқашан білім беру процесінде маңызды ынталандырудың бірі болды. Оқушы өзінің алған бағасынан да, армандағанынан да тұратын өзіндік бағаларының

жиынтығының әсерінен қалыптасады. Осы негізде әр студенттің өзіндік жетістік және сәтсіздік, жоғары және төмен жетістіктер туралы ойлары болады, нәтиже алудың жеке тактикасы жасалады. Ал бұл өз кезегінде балада «Мен» имиджінің қалыптасуына шешуші әсер етеді.

Ынталандыру функциясын жүзеге асырудың тетіктеріне мыналар жатады: - оқытушы мен оқушының диалогтық өзара әрекетін ұйымдастыру; студенттерге оқу курстарын таңдау құқығын, оқылатын материалдың қиындық деңгейін, білімді бағалау әдісін және т.с.с. таңдау жағдайлары студенттердің ішкі уәждемесін, олардың оқу жұмысындағы табыстары үшін оқушының қатысуы мен жауапкершілігін ынталандырады; - барлық студенттерге білімді шығармашылықпен қолдану құқығын беру; - мұғалімнің сабақ барысында тұрақты және мотивацияны қолдау мақсатында әдіс-тәсілдер, формалар, оқу құралдары жүйесі арқылы арнайы ойлануынан тұратын сабақтың мотивациялық орналасуы; - мектеп оқушыларының өзін-өзі тануын ынталандыру және оларды жеке өзін-өзі дамыту бағдарламаларын құруға жетелеу. Бұл механизм мыналарды болжайды: мектептегі адам біліміне байланысты пәндерді кеңейту; студенттерге қазіргі кезде дамудың қай сатысында тұрғанын түсінуге көмектесу; студенттерге интроспекция дағдыларын үйрету; оқушылардың рефлексиялық қабілеттерін дамытуға жағдай жасау.

Пропедеялық функция Бұл функция стимулятормен қатар адаптивті мектептің негізгі функцияларының бірі болып табылады. Пропедевтік функцияны жүзеге асыру білім беру процесінде баланы педагогикалық қолдауды жүзеге асырумен байланысты, ең алдымен баланың жеке тұлға ретінде өзін-өзі анықтауға бағытталған және өзінің қызығушылықтары мен оқушымен проблемаларды шешу жолдарын бірлесіп айқындау процесін ұсынатын, білім берудегі қызметтің ерекше бағыты ретінде қарастырылатын педагогикалық қолдаудың мәнін түсіну оның адамдық қадір-қасиетін сақтауға және әр түрлі бағыттарда дербес қажетті нәтижелерге қол жеткізуге кедергі жасау. Сонымен қатар, біз баланың даму жолында туындайтын кедергілерге тез жауап қайтара алатын - олардың сыртқы келбетін болжап, ықтимал күтуді жүзеге асыра алатын осындай педагогикалық қолдау жүйесін құру туралы айтып отырмыз. Осы функция шеңберінде мектеп оқушыларының білім беру процесінде туындаған проблемаларын анықтап, дәрежелеп, олардың туындауының мүмкін себептерін анықтап, олардың алдын-алу шаралары жүйесін анықтап, сәйкесінше осы шараларды жүзеге асыруы керек.

Қазіргі уақытта мектепте пропедевтикалық функцияны жүзеге асырудың түрлі тетіктері бар. Оларға мыналар жатады:

- студенттердің білімді игеру деңгейлерін ғана емес, сонымен бірге оқушылардың оқу материалын оқудың жеке тәсілдерін ескере отырып, оқу материалының мазмұнын құрылымдау;

- мұғалімнің білім беру технологияларын олардың ерекшеліктері мен мектеп оқушыларының жеке мүмкіндіктерін, ең алдымен ойлаудың басым түрін ескере отырып таңдауы;
- өзара оқыту жағдайларын құру;
- сыныпта оқушыларға дозаланған педагогикалық көмек көрсету;
- оқушылардың рефлексиясын сабақтың барлық кезеңдерінде жүйелі түрде бастау және белсендіру, бұл оқушылардың пайда болуынан әр түрлі қиындықтарды анықтайды;
- мектепшілік деңгейде қолдау қызметтерін құру және дамыту: психологиялық, медициналық, отбасылық қызметтер, әлеуметтік жұмыс және т.б.

Кооперативті функция Қызметкерлерді жалдаудың аумақтық принципі қоғамды мектепте басты орынға қояды, бұл еріксіз туындайтын әлеуметтік байланыстарды пайдалануға мүмкіндік береді. Осы байланыстарды нығайта отырып, персоналды көбейтуде ғана емес, сонымен бірге шығармашылық белсенді, белсенді тұлға тәрбиелеуде жақсы нәтижеге қол жеткізуге болады.

Зерттеу нәтижесінде адаптивті мектеп дегеніміз - бұл дарынды және қарапайым балалар оқитын, сонымен қатар түзету-дамытушылық білімге мұқтаж оқушылар оқитын аралас контингенті бар білім беру мекемесі. Бейімделу мектебінің қызметінде жеке тұлғаның «күшті жақтарына» сүйену және осы негізде баланың өзі игеріп жатқан білімге қатысты, басқа адамдарға қатысты, өзіне қатысты өзінің позициясын таңдауы үшін жағдай жасау маңызды болып табылады. Сонымен, адаптивті мектептің назары қызметтің технологиялық аспектілері емес, жеке тұлғалары болып табылады. Білім беру ортасы өзіндік мүмкіндіктер кеңістігі және жеке таңдау ретінде қарастырылады. Мұндай орта студенттерге «Нені үйрену керек?», «Нені үйрену керек?», «Қалай оқыту керек?», «Кіммен оқыту керек?» Деген сұрақтарға өздері жауап беруге мүмкіндік береді. және «Қайда оқу керек?» Ересектер мен балалардың өзара қарым-қатынасы тұрғысынан адаптивті мектептегі білім беру ортасының ең маңызды сипаттамасы - оқушыны педагогикалық ықпал ету объектісі ретінде манипуляциялаудан баланың өзін-өзі бағалайтын тұлға ретінде дамуына жағдай жасауға көшу. Адаптивті мектептегі оқу процесі және оны басқару гуманитарлық-мәдени, жеке-белсенділік, синергетикалық, диалогтық және рефлексиялық көзқарастар, шығармашылық идеялары, білім беру ортасының ашықтығы, оң кері байланыстың басымдығы, білім беру процесінің интегралдылығы идеяларына сәйкес жүзеге асырылады. Инновациялық білім беру мекемелерінің құрылуы, әрине, отандық орта білім беру жүйесінде оң құбылыс болды, өйткені ол таңдау мүмкіндігін берді: ата-ана - өз баласына арналған мектеп, оқушылар - олар оқығысы келетін пәндер, мұғалімдер - әдістер (отандық және шетелдік) және жұмыс түрлері (негізінен жоғары оқу орындарынан алынған), әкімшілік жергілікті білім кеңістігін өзгерту жолдары.

Лицей мен гимназияда білім беру өзгертмелі сипатқа ие болды, бұл оқу процесінің әр түрлі пәндерінің қажеттіліктерін жақсы ескеруге, «орта мектеп-университет» кезеңдерінің сабақтастығын қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. Империялық Ресей мен КСРО жағдайындағыдай орта білім беру жүйелерін құрудың орнына гимназиялар мен лицейлердің еркін бақыланатын «шашырауы» пайда болды, оны әрең жіктеуге болатын еді (және бұл қажет емес еді). Көп нәрсе қағаз жүзінде қалсын, ал түлектердің жоғары нәтижелері кейде тек мұғалімдердің «мейірімділігінің» салдары болып табылады, ниет өте маңызды болды. Эксперименттік мұғалімдердің «ақ ниетті импульсі» мен «ізгі ниеті» сол жылдардағы шындық сынағына төтеп беруі керек еді, нәтижесінде олар студенттердің саны жеткіліксіз болғандықтан, кейбір профильдерден жартылай жұмыс істейтін ЖОО оқытушыларынан бас тартуға мәжбүр болды. Білім беруді «ажырасқан» лицейлер мен гимназияларды реттеу, әр типтегі оқу орындары үшін профильдер жиынтығын бекіту және білім беруді стандарттау қолданыстағы нормативтік-құқықтық ортадағы қарапайым және «инновациялық» мектептер арасындағы айырмашылықтарды іс жүзінде теңестіріп, ұлттық білім кеңістігінің біртектілігінің жоғарылауына ықпал етті. Жаңа типтегі білім беру мекемелерінің жаңа мазмұндық-мақсаттық функциялары бар дүниеге келуі объективті әлеуметтік тұрғыдан анықталған процесс ретінде қарастырылуы керек. Жаңа институттарды шешуге шақырылған негізгі міндеттер қазіргі білім беру жүйесінің міндеттерінен туындайды: жалпы білім берудің сапасын арттыру, тұлғаның интеллектуалды және кәсіби дамуы мақсатында оның сабақтастығын қамтамасыз ету. Жаңа типтегі білім беру мекемелері қалыптасқан тарихи тәжірибеге сүйене отырып, оқыту мен тәрбиелеудің прогрессивті әдістері мен формаларын, жаңартылған мазмұны мен озық білім беру технологияларын қолданады және білім сапасының артуына алып келеді, оқуға деген қызығушылықты оятады, дарындылық пен дарындылыққа жол ашады. Жаңа типтегі оқу орындары - бұл білім берудегі жаңа сапалы қадам. Олар білім деңгейлері арасындағы байланыстың негізін қалайды

Білім берудің базалық стандарттарының мазмұнының сабақтастығы үшін жүйені дамытудың жоғарыда сипатталған құрылымдық компоненттерінің әрқайсысы интеграцияланған және үйлесімді түрде жұмыс істеуі керек. Ұлы мұғалімдердің іргелі еңбектеріне сүйене отырып, білім беру мекемесі баланы жас ерекшеліктеріне сәйкес қажетті дағдылар мен білімдермен қаруландыратынын атап өткен жөн. Алайда, алдыңғы қатарлы технологиялар мен оқу құралдары оқушылардың танымдық мотивациясының дамуын қамтамасыз ете алатындығын есте ұстаған жөн. Болашақта бұл мәдени, әлеуметтік, экономикалық және экологиялық аспектілерде сыртқы әлеммен табысты өзара әрекеттесуді ынталандырады. Оқушылардың психофизиологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, прогреске ілесе білу қабілеті жеке мазмұнды дамытудың жоғары сапалы ресурсы болып табылады

және әлемдік деңгейде бұл жоғары білімді және бәсекеге қабілетті қоғам қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, біз осы мақалада лицейлер мен гимназиялардағы білім беру стандарттары мен оқу бағдарламаларының мазмұнын дамыту сабақтастығын зерттеудің негізгі бағыттарын қарастыруға тырыстық. Біз перспективалық жоспарлар мен әлеуетті тиімді қызмет алгоритмін анықтадық. Бұдан шығатыны, осы тақырыптың ғылыми және практикалық ерекшелігі өзекті болып табылады және оны іске асыруда шоғырланған тәсілді қажет етеді.

2.3 Зерттеу жұмысы бойынша жүргізілген эксперименттік-тәжірибелік жұмыстардың нәтижелері

Табысты оқитын және әр түрлі жұмыс істейтін оқу және тәрбие мекемелері жұмыс өмірін қамтамасыз ететін білім беру жүйесіне қатысты проблемалық талдау жасауы және болашақ өзін-өзі тәрбиелеу және жеке тұлғаның оң қызмет дағдыларын қалыптастыруы керек. Мақалада Қазақстандағы лицейлер мен гимназиялар сияқты білім беру ұйымдарының дамуындағы тарихи үрдістер қарастырылған. Деректер жинау екі бөліктен тұрады. Жиналған алғашқы мәліметтер екінші реттік мәліметтер болды және ол білім берудегі ағымдағы жағдайды талдау үшін пайдаланылды. Әдеби деректерге егжей-тегжейлі теориялық талдау білім беру ұйымдарының жұмыс істеу құрылымын қалыптастыру ерекшеліктерін көрсетеді, білім беру жүйесінде инновациялық білім беру бағдарламаларын іске асыру тенденцияларын талдау жүзеге асырылады. Негізгі деректер эксперимент арқылы жиналды. Бакалавриат студенттеріне арналған арнайы элективті курс ретінде алынған мәліметтерге сүйене отырып, мақалада білім беру жүйесін студенттердің оқу орындарының дамуының тарихи-педагогикалық ерекшеліктерін тереңдетуге бағытталған ұсыныстар сипатталған.

Табысты оқитын және әр түрлі жұмыс істейтін оқу және тәрбие мекемелері жұмыс өмірін қамтамасыз ететін білім беру жүйесіне қатысты проблемалық талдау жасауы және болашақ өзін-өзі тәрбиелеу және жеке тұлғаның оң қызмет дағдыларын қалыптастыруы керек. Білім берудегі мемлекеттік стандарттарды енгізу қоғамның қажеттіліктерін және мемлекеттің білім сапасына деген қажеттіліктерін өзгертуге арналған - барлық оқу орындары мен оқу-жаттығу мекемелері жаңа эталондар алады.

Негізгі мақсат - педагогикалық практикада білім беру сапасын жақсартатын және студенттердің денсаулығы үшін қажетті жағдайларды сақтау. Болашақ оқытушылардың кәсіби құзіреттілігін арттыру функциялармен байланысты, жалпы білім беру мектебінің міндеттерін, әртүрлі мектептердің үлгілерінің көрінісі. Лицейлер мен гимназиялардың, яғни білім беру мәселелерін құру мен дамытудың маңызды нәтижесін, яғни білім беру мәселелерін айқын, оларды шешудің көбірек мүмкіндіктері.

Отандық білім беру дағдарысы білім беру жүйесінің жаһандық ықпалдағы қоғамда болып жатқан өзгерістерді ұстану мүмкіндігімен

байланысты болды. Кеңес Одағында құрылған стандарттау, мемлекеттік бағдар, мемлекеттік бағдар, әкімшілік-басқару жүйесінің салдары егеменді Қазақстанда еуропалық негізде тәрбие жұмысын қайта құрылымдауға мүмкіндік бермеді. Орта мектептер ғаламдық және еуропалық білім беру кеңістігін монотонды және одан тыс жерде қалды. Дәстүрлі білім беру жүйесі өз міндеттерін орындады, бірақ қоғам даму процесінде туындайтын мәселелерді шеше алмады. Нәтижесінде бұл туындаған мәселелерді шешудің жаңа тәсілдерін іздеуге әкелді. Қазақстанның жалпы білім беретін мектебі әлемдік педагогикалық тәжірибені және жалпы дамудың диалектикалық заңын ескере отырып, инновациялық сипаттағы лицейлер мен гимназияның қалыптасуы мен дамуын шешудегі қиындықтарға кезігуде. Шетелдік «Білім әлемі» заманауи лауазымдардан оқып үйрену әдеттегідей, әдеттегі стереотиптерден арылуды ұсынады, олар бұрыннан бері жұмыс істемейді және мектептің дамуы мен педагогикасының диалектикалық кешенді бейнесін.

Қазақстан 1991 жылға дейін КСРО болған бір мемлекеттің құрамына кіргендіктен, лицейлер мен гимназияның ортақ тарихы болды, және Ресеймен байланысты үлгі диалектикалар заңына сәйкес келеді «жалпы, атап айтқанда және сингуляр» заңына сәйкес келеді « Осыдан біз объектінің қасиеттері мен байланыстарын түсінеміз, яғни білім беру кеңістігінің әртүрлі субъектілері оқытуға бағытталған. Бірақ біз Қазақстандағы білім мазмұны жүйесіне қатысты, бұл оған белгілі бір бірлік береді.

Қазақстандық білім беру жүйесін дамыту кезінде білім сапасы бәсекеге қабілетті болуы керек, мектеп түлектері өз білімдерін практикада қолдана білуі керек, білім беру жүйесі мен экономика, ғылым, ғылымның заманауи сұранысы бойынша тығыз байланысы болуы керек , және дамиды және бұл әр кезеңде өтті. Қазақстан Республикасында егемендік алғаннан бері білім және ғылымды дамытудың тұжырымдамалары мен бағдарламаларының мақсаты (2011-2020 және 2020-2025 жж.) Екі мәселені қамтыды: Қазақстандық білім мен ғылымның бәсекеге қабілеттілігі; Ғылымның елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына қосқан үлесін арттыру.

Демек, білім беру реформаларының сипаты. Еуропалық білім беру кеңістігінен жаңа буын келді, қоғамдағы жаңа ғылыми көзқарастарды дамытып, оқыту мен білім беру саласына жаңа идеялар мен түсініктер енгізу. Қазіргі орта мектептің лицейлері мен гимназиялар түріндегі әр түрлі сипаттамалары мен белгілері бар лицейлер мен гимназиялар түріндегі өз табиғатының әр түрлі сипаттамалары мен қасиеттері бар, әлеуметтік қатынастар мен қатынастардың түріндегі әр түрлі сипатын мойындайтын факт теорияның өзекті мәселелерін шешуде маңызды рөл атқарады және тәжірибе зерттеліп, қарастырылады.

Лицейлер мен гимназиялардағы педагогикалық процестің ерекшеліктерін теориялық зерттеу, оқу процесін ұйымдастырудың әртүрлі аспектілерін ашудағы ұлттық-тарихи және әлеуметтік-экономикалық сипаттамаларын оқытушылардың кәсіби қызметінің негізін түсіну және

психологтар білім беру жүйесін басқарудың принциптері мен ұйымдастырушылық құрылымдарының даму деңгейінің талдауы басты шарттардың бірі болып табылады. Жаналықтарды лицей мен гимназияларда инновациялар ретінде қалыптастыру және дамыту кезіндегі тәрбие жұмысының маңызды тәсілдерін қарастыру. Қазақстандағы білім беру мектептерінің түрлері мен мазмұндық ерекшеліктерін зерттеушілердің еңбектерінде, Қазақстандағы білім беру мектептерінің дамуы, Ресей мен пост кеңестік авторлар: Т.Т.Тәжібаев (1962); Казанцев және Меркушев, (2008), өндіріс зерттеушілерінің құрамына кіретін.

Педагогиканың, білім беру жүйесінің салыстырмалы талдауын Қ.Кусаинов (2021), А.И.Сембаев және Храпченков, (1972) талдады. Қ.Т.Ыбыраимжанов (2006) оқу жоспарларының, бағдарламалардың, грамматикалық мектептердің, прогимназиялардың және әр түрлі мектептердің педагогикалық процесін ұйымдастырудың мазмұны мен ерекшелігін зерттеді. А.Ситдыковтың еңбектерінде лицей мен гимназияны қайта құру және реформалау бойынша ұйымдастырушылық қызметтің ерекшеліктерін талдады. Нәтижесінде - біз лицейлер мен гимназиялардағы білім беру қызметінің негізгі бағыттарын анықтадық. В.С.Лизинскийдің айтуынша, лицей жалпы білім беру бағдарламасына сәйкес білім беру қызметін жүзеге асыратын оқу орны, ол жалпы білім беру бағдарламасынан ерекшеленетін оқу орны. Жалпы білім беретін мектептер негізінде мансаптық бағдарлау профилінің ашылуы. Лицейлердің ерекшеліктері тек бағытқа байланысты әр оқу орнына бейімделген мемлекеттік бағдарламалар мен стандарттар мен авторлық бағдарламаларға сәйкес реттеледі. Лицейлер мен гимназиялардағы оқу процесінің ерекшеліктерін теориялық зерттеу психологтардың шығармаларына негізделген, шетелдік және отандық мұғалімдердің оқу процесін ұйымдастырудың түрлі аспектілерін анықтайтын психологтардың жұмыстарына негізделген. Білім беру технологиясындағы инновациялар. Жеке қажеттіліктерді ескере отырып, оқу іс-әрекеттерінің бағыттарын анықтау және ескірген тенденцияларды өзгерту.

Нуриевтің ғылыми еңбектері, және басқалары педагогикалық технологияларды модернизациялау бағыттарын сипаттайды. Лицейлер мен гимназиялардың тиімді қызметін модельдеуге үлкен үлес және басқаларының теориялары жасаған. Бұл теорияларда білім беруді басқару модельдері білім беру стандарттарының талаптарын ескере отырып, лицейлер мен гимназиялардағы оқу процесін жетілдіруге бағытталған. Лицейлер мен гимназияның контент-құрылымдық ұйымы әр түрлі.

Континуумда жұмыс істейтін жалпы инновациялық процестер. Отандық педагогикалық ғылымның тарихи білімін қорытындылау және талдаған Біз үш кезеңнен ерекшелендік:

1. Революцияға дейінгі патша Ресейдің құрамында кезең (1726-1917);
2. КСРО кезеңі (1987-1991);
3. Егемендік кезең (1991-2017).

Бұл кезеңдер тарихи білімнің ерекше жиынтығын ұсынады. Ғылыми-зерттеу жұмыстарында Кеңес өкіметінің құрылуына байланысты 1917 жылға дейінгі аралықта мектеп түрлеріне, олардың қалыптасуы мен дамуы, гимназиялары және прогимназиялары таратылды. Кеңес заманында қажеттіліктер, лицейлер мен гимназияларда профильге бағытталған білім беру жүйесі пайда болды, олар әр түрлі филиалдардың колледждері мен техникалық колледждері сияқты оқу орындарын құру арқылы шешілді. Лицей-гимназия оқу процесінің ерекшелігі, оқу жоспарларының материалдық жүйесі жетілдірілмеген және негіз ретінде қабылданбады.

90-жылдардан бастап Кеңес Одағы мен қазақстандық білім беру жүйесіндегі лицейлер мен гимназиялардың саны арта бастады. КСРО мемлекеттік білім беру комитетінің 1991 жылғы 14 маусымдағы №285 бұйрығы КСРО-ның №11 бюллетенінде жарияланды Мемлекеттік білім беру комитеті және жалпы білім беретін мектеп-гимназиясының (лицей) жобаларын мақұлдады.

1. Жалпы білім беру мектеп-гимназиясы (лицей) - студенттердің біліктілігін арттыру, студенттердің жан-жақты дамуы, олардың біліктілігі мен шығармашылық әлеуетін ашатын, студенттерді жоғары оқу орындарына және университеттердің институттарына түсуге дайындайтын білім беру институты болып табылады.

2. «Гимназия (лицей) өз қызметін КСРО-да бірлескен мемлекеттік білім беру, КСРО орта жалпы білім беретін мектептер және жоғары жалпы білім беретін мектептер туралы ережелер мен жоғарыдағы ережелер негізінде жүзеге асырады лицей және гимназия.

3. «Гимназия (лицей) мемлекеттік білім беру органдарының, мемлекеттік және мемлекеттік кәсіпорындардың, мемлекеттік және мемлекеттік кәсіпорындардың, мекемелердің, ұйымдардың немесе жеке азаматтардың бастамасымен, аймақтық (аумақтық), қалалық немесе аудандық әкімшіліктер мен билік органдарының шешімі бойынша ашылады. Үздіксіз болмауы лицейлер мен гимназиялардағы білім беру, жалпы білім беру мекемелері, отандық білім беру жүйесіндегі мамандандырылған орта немесе жоғары оқу орындары, олардың қызметін ұйымдастыру қазіргі заманғы ғылыми жетекшілік ету нәтижелерін жүзеге асырудың тұжырымдамалық құрамдас элементтерін талдауды талап ететін білім. Табиғи дамудың диалектикалық заңдарымен үйлесетін әртүрлі әлеуметтік құрылымдардағы филиалдардың жетілдірілуі. Мақсатты бірлестік пен адамдардың шоғырлануына сүйене отырып, оның өркендеуі мен даму бағытын анықтайтын әлеуметтік орта құрылды. Бұл әлеуметтік құрылымның әртүрлі салаларын қамтиды. Жастарды болашақ өміріне дайындау және бейімдеу процестері жүзеге асырылады. Бұл саналы тәрбие және сапалы білім дегенді білдіреді.

Әр кезеңде білім беру ұйымының мазмұны, міндеттері, нысандары және әдістері заманауи сұраныс қажеттіліктері бойынша жетілдірілген, дамыған және жүзеге асырылуда. Қазақстандық егемендікке жетті, өйткені

қоғамда лицей және гимназияның оқу орындары құрылды, білім беру жүйесін қайта құру және реформалау идеясын басшылыққа алды, бұл білім беру жүйесін қайта құру және реформалау идеясы, заманауи ғылыми білім мазмұны негізінде жаңа құрылысты басқарады.

Лицейлер мен орта білім беретін мектептердің оқу жоспарларын жасауда теориялық зерттеулер мен практиканы жүргізді. Оқу процесін ұйымдастырудың жоспарлау және дамыту аспектілері автономия мен еркіндік қажеттілігін, сондай-ақ студенттердің оқу материалын игеруге және болашақтағы кәсіби бағдар беру қабілетіне жауапты бірлескен қызметтің мүмкіндігін қамтиды. Лицейлер мен жоғары орта мектептердің түлектері келесі дағдылармен сипатталады

- моральдық құндылықтарды қалыптастыру, мәдени нормаларды игеру;
- отбасында, лицейде және басқа да микро ғылымдарда оқытылатын қоғамдағы мінез-құлық нормаларын сақтау мүмкіндігі
- өзін-өзі көрсету және рефлексиялық ойлау дағдыларын енгізу;
- танымдық, ұйымдастырушылық және ақпараттық іздеу дағдыларын сатып алу;
- зерттеу дағдыларын игеру;
- белгілі бір профильдік бағдарлауды қажет ететін жүйелендірілген теориялық білімнің шеберлігі;
- әлемнің тұтас бейнесін жасауға ықпал ететін білімді жүйелеу және жіктеу қабілетіне ие болу;
- ақпараттық кеңістікке кәсіби құзыреттіліктерді меңгеру.

Диссертациялық зерттеу жұмысында Қазақстандағы лицейлер мен гимназиялардың білім беру жүйесінің қалыптасуы мен тарихи дамуының маңызды жүйесі қарастырылған. Даму Қазіргі заманғы отандық білім беру жүйесі адамдардың санасын өзгертудің күрделі процестерімен қатар жүреді және әмбебап білім беруді қайта қарауды қажет етеді. Ұлттық білім беру жүйесінің демократиялық қайта құру қағидаттарына негізделген елеулі өзгерістер қажет. Қоғамның басты ерекшелігі - озық ғылыми білімдерді, инновациялық жүйелерді жетілдіру және жанарту, инновациялық жүйелер өмірдің түрлі салаларында құрылады және қолданылады. Осы зерттеудің мақсаттары:

- Білім саласындағы әлеуметтік-педагогикалық құбылыс ретінде лицейлер мен гимназиялардың мәніне әсер етудің алғышарттарын талдау және жүйелеу.
- лицейлер мен гимназияның оқу процесінің өзара байланысын анықтау және әр кезеңдегі білім беру тарихы туралы мәліметтерді анықтау, ұсынылған ақпаратты қорытындылау, философиялық, тарихи, қоғамдық-саяси және педагогикалық-психологиялық талдау жүргізу және пікір білдіріңіз.

Біздің ғылыми жұмысымыздың маңызды аспектілерінің бірі - лицейлер мен гимназиялардағы оқу процесін педагогикалық қолдаудың тарихи және

теориялық негіздемесі. Оқу процесінің сапасын өзгерту және жетілдіру үшін қажетті педагогикалық жағдайлардың жиынтығын анықтау. Зерттеу практикалық маңызы бар.

Бұл зерттеу үшін қаралған халық - Қазақстан. Қазақстан Республикасындағы гимназиялар мен лицейлер оқу халқын құрды. Қазақстандағы лицейлер мен гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихын анықтауға бағытталған әдістемелік тәсілдер мен әдістемелік тәсілдер және әдістемелік ілімдер - нақты тарихи, объективті, жүйелеу және аналитикалық. Бұл педагогика тарихындағы тәжірибені ғылыми ашып көрсетудің негізі. Тәжірибенің таңдалған үлгісі - 5B010300 «Педагогика және психология» мамандығының 83 студенті, И.Жансүгіров Жетісу университеті және Қайнар академиясының 90 студенті, элективті курстың 90 студенті, осы мамандық бойынша студенттердің жалпы саны - 173.

Тарихи әдістемелік негіздер негізінде алдыңғы ғылыми-зерттеу жұмысындағы әдістер жүйесі лицей және гимназия типтік оқу орындарында статистикалық жалпылау, талдау, іздеу, оқу жоспарлары мен бағдарламаларын салыстыру. Сондай-ақ, ол лицей типіндегі мектептер мен гимназиялардың оқу орындарын қалыптастыру және дамыту мәселелерімен танысуға, сұрыптау-аналитикалық талдау жүргізуге мүмкіндік берді. Семинарларға, авторлық мақалаларда пікірталастар мен алмасуларға қатысу. Деректер сауалнамалар көмегімен жиналды.

Жиналған бастапқы деректер экспериментті деректерді жинау құралы ретінде пайдаланады. Онда университеттің педагогикалық процесінде болашақ психологтар үшін элективті курстар бағдарламасын әзірлеу және енгізу кірді. Лицей және гимназия түріндегі болашақ мұғалімдердің білім деңгейін анықтау әдісін қолдану оқу орындары. Таңдау курсының дұрыстығын анықтау әдісі тәжірибелік түрде жүргізілді.

Зерттеу сонымен қатар қосымша мәліметтер ретінде қызмет еткен қолданыстағы әдебиеттерден де мәліметтер жинады. Жиналған мәліметтер нақты, тарихи лицейлер мен гимназияларда білім берудің қалыптасуы мен дамуына ықпал ететін табиғи-органикалық байланыстарды тану сияқты аспектілерді қамтыды. Лицейлер мен гимназиялардағы тарихи білім беру жүйесін зерттеу оның қалыптасуының табиғи үлгісін көрсетеді. Қазақстандағы лицейлер мен гимназиялардағы білім беруді дамытудың тарихи-педагогикалық тәсілдері. Зерттеуге белгілі кезеңдермен білім берудің тарихи және хронологиялық шекаралары қарастырылған.

Зерттеуге қатысты мәліметтердің сенімділігі Қазақстандағы лицейлер мен орта мектептердің сауалнамасынан алынған мәліметтерді басқа зерттеушілердің нәтижелерімен салыстыруға негізделген, лицейлер мен оқу жүйесінің білім беру жүйесінің мазмұн құрылымын анықтау. Мемлекеттік және әлеуметтік саладағы зерттеу мәселесінің қажеттіліктерін сипаттау. Жарамдылық мерзімі Қазақстан лицейлері мен гимназияларының білім беру мәселелерін олардың компоненттерінің бірлігі мен қоршаған ортамен,

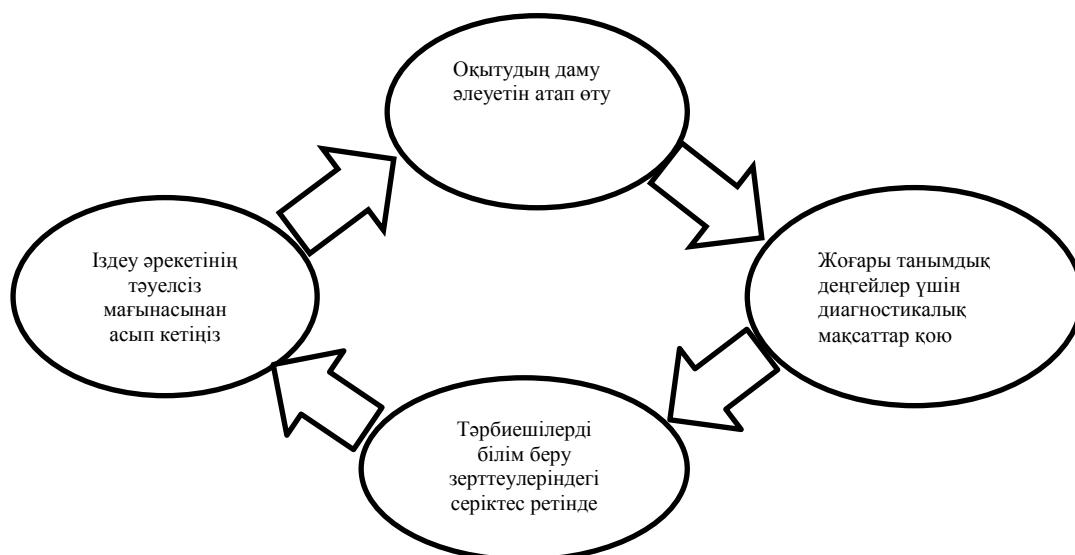
әлеуметтік позицияға және қоғамдағы ішкі үйлесімділігіне негізделген деп санайды.

Білім беру тарихы туралы мәселе педагогикалық ғылымның теориялық кезеңі белгілі бір дәрежеде эмпирицизмнен, жеке, тәуелсіз болып табылатындығын мойындайды. Сондай-ақ, ол жаңа ғылыми білім беру өндірісіндегі эмпиризм (тәжірибе) арқылы дәлелденбейтін дүниетаным, әдістемелік қағидалардың бар екенін біледі. Диалектикалық тәсіл тек өз функцияларында ғылымның даму заңдылықтарын дұрыс түсіндіре алады. Яғни, білім басшыларының философиямен байланысы үзілмеген, бірақ тереңдетілген жаңбыр [201].

Теориялық зерттеулер лицейлер мен медициналық мектептер үшін оқу жоспарларын жасау тәжірибесі оқу процесінің біртұтас бейнесін құрды. Тиімді оқу процесін жүзеге асыру, әсіресе студенттер үшін оқу процесін ұйымдастыру арқылы әр адамның өзгеріп жатқан дүниетанымының ерекшеліктерін ескеруге бағытталған. Оқу процесін ұйымдастырудың аспектілерін жоспарлау және дамыту кезінде дербестік және тәуелсіздік қажет, ал студенттердің білім беру траекториясына жауапты әр түрлі актерлермен бірлескен іс-шаралар өткізу мүмкіндігі және олардың болашақ мамандығы бойынша мүмкіндіктер пайда болды. Негізгі дидактикалық талаптардың динамикалық тенденциясы, оқушылардың процедуралық және мазмұнды жақтарын сипаттайтын студенттердің рефлексиялық белсенділігі негізінде.

Зерттеуге негізделген тәсілге сәйкес инновациялық талаптар:

- а) оқытудың даму әлеуетін атап көрсету;
- б) барлау әрекетінің тәуелсіз мағынасынан тыс болу;
- в) жоғары танымдық деңгейдің диагностикалық мақсаттарын орнату;
- г) мұғалімді білім беруді зерттеу бойынша серіктес орналастыру ерекшеліктері, оқытушылардың барлық қатысушыларының жеке қатысуы, оқытушының жоғары жеке және кәсіби дайындығы, студенттермен икемді, практикалық өзара іс-қимыл жасау. Студенттер мен студенттердің түсінігі ұзартылған [202].

1-сурет: Лицей білім беру жүйесіндегі инновациялық талаптар

Лицейлер мен орта мектептердегі оқу және танымдық процесті ұйымдастырудағы білім мазмұнын таңдау критерийлері және әртүрлі тақырыптардың интеграциялау жүйесін енгізу

(а) жеке тұлғаның үйлесімді дамуы мен оның негізгі мәдениетін қалыптастырудың жалпы білім беру мазмұнындағы тұтас рефлексия

(b) базалық ғылымдар құрамын ғылыми-практикалық өзектілігі

(с) академиялық пәндер мазмұнының күрделілігін белгілі бір жастағы оқушылардың нақты оқу мүмкіндіктеріне сәйкестендіру

(d) оқу пәндерінің мазмұнына сәйкестігі, олардың оқуына бөлінген уақыт

(f) жалпы орта білім беру мазмұнын қоюдың халықаралық тәжірибесін карау;

и) жалпы білім беру мазмұнының қазіргі заманғы оқу-әдістемелік және материалдық-техникалық базасына сәйкестігі (Ozdamli & Uzunboyly, 2015). Лицей және гимназиялардағы оқу және танымдық процесті жалпы білім беру сабақтарымен салыстырғанда іске асыру әр түрлі болуы керек, бұл оқу және танымдық белсенділік, оқу жоспарлары, әрине, пәндердің даралығына байланысты [204]

Оқу практикасының маңыздылығы ғылыми және әдістемелік әдістер мен әдістерді қолдану арқылы жалпы дидактикалық, әдістемелік мақсатқа жетуде [205]. Оқу процесі келесі аспектілерді басшылыққа алу керек: а) білім беру міндеттерін жоғары білім деңгейлерінде шешу үшін білім мен практикалық дағдыларды игеру; б) оқыту әдістері мен оқу-әдістемелік жұмыстарды және жеке дамудың ағымдағы мәселелерін білу; в) өзін-өзі тану, білім беру пәні, ойдан шығарылған оқыту мен практикалық шындықтың қиялын білу; г) өз психикалық, мінез-құлық ресурстарын басқару мүмкіндігі; д) көру, қабылдау, талдау және жетілдіру [206]. Ғылыми әдебиеттердегі лицейлер мен гимназияның мақсаттары мен міндеттері:

- жас және дайындалған оқушылар үшін жалпы орта білім алу үшін қолайлы жағдайлар жасау;
- оқушылардың негізгі пәндер бойынша жоғары дайындығы;
- терең пәндік талдаулардың ауқымын кеңейту және ерте профильдеуді жүзеге асыру;
- жоғары дамыған зияткерлік тұлғаның әлеуетін құру үшін қолайлы жағдайлар жасау.

Лицейлер 10-11 сыныптарда ұйымдастырылған. 2010 жылдан кейін құрылған лицейлерде білім деңгейлері негізгі орта білім беру саласы болды [207]. Лицейлер өз қызметін «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңына, «Жалпы білім беру мекемесі туралы» және лицей жарғысының ережелеріне сүйене отырып жүзеге асырады. Лицейлерде білім беруді қамтамасыз ететін жоғары және басқа кәсіпкерлік білім беру ұйымдарымен серіктестіктердің іске асырылуы болашақ мамандарды даярлау болды.

Лицейлер мен гимназистердің едәуір хронологиялық алшақтық және Кеңес дәуіріндегі білім беру жүйесін дамытудың ғылыми-негізделген арнайы тұжырымдамасы болмады. Лицейлер мен гимназиялардың мазмұн құрылымымен байланысты педагогикалық тәжірибенің болмауы олардың дамуына зиян келтірді [208]. «Білім туралы» Заң гимназияның мақсаттары мен міндеттерін анықтайды:

- қоғамдағы өмірге бейімделген, кәсіби білім беру бағдарламаларын және шеберлікке бейімделген зияткерлік тұлғаны қалыптастыру;
- студенттердің жоғары білімге бағытталуы;
- студенттердің ойдағы ойлау процестерін және жеке қабілеттерін дамыту.

Жалпы гуманитарлық, оның ішінде лингвистикалық, философиялық-этикалық, психологиялық және т.б. жетілдіру; Білім беру мазмұнын гуманизациялау және білім беру процесінде адами қасиеттері толығымен қалыптасқан тұлғаны қалыптастыру Гимназияның құрылымына сәйкес дайындық кезеңі (бастауыш сыныптың 1-4 сыныптары) оқу іс-әрекетінің негізгі дағдыларын, теориялық ойлау элементтерін, оқу қызметін өзін-өзі бақылауды, сөйлеу және мінез-құлық мәдениетін игеруді қамтамасыз етеді. Жеке қабілеттер мен оқушының даму деңгейін анықтау. Progymnasium II (негізгі мектептің 5-8 жылдары) оқушының жеке басын, оның қабілеттілігін, оның қабілеттілігін, қызығушылықты қалыптастыруға және әлеуметтік-өздігінен тұру қабілетін анықтайды. III гимназия сахнасы (9-11 сынып оқушылары) оқушылардың жалпы білім беруді сараланған нұсқаулар, мамандандыру, ғылыми-зерттеу жұмыстарына дайындық, студенттердің өзін-өзі жүзеге асыруы және болашақ кәсіби мансабында өзін-өзі анықтау мүмкіндіктерін жақсартуды қамтамасыз етеді [209]. Гимназиялар екінші, үшінші кезең негізінде ашылды. Бағыттар гуманитарлық, педагогикалық, эстетик, сонымен қатар көпсалалы болады. Оқу және педагогикалық процесті ұйымдастыруда университеттермен серіктестік олардың профильдерінен сақтандырылды. Гимназиялар дамудың жаңа мазмұнын, протикалық дайындықты, элективті курстардың жаңа мазмұнын енгізу әдістері мен формаларын іздеуді ұйымдастырды.

1997 жылы жалпы білім беру тұжырымдамасы, жалпы білім берудің үшінші деңгейінде бір немесе бірнеше аудандарды терең зерттеуді ұйымдастыру қажет (жалпы гуманитарлық, физикалық-математикалық, химиялық және биологиялық, экономикалық, техникалық, ауылшаруашылығы, өнер және т.б.). «Бір немесе тереңдетілген мектептерде.Толығырақ пәндер, мамандандырылған мектептер, лицейлер және гимназиялар, оқу жоспарларының бірі болып табылатын «Вариативті» оқу жоспарлары және жоспарланған жеке мектептер, олар оқу жоспары бойынша жұмыс жасайтын «Вариатураны» әр түрлі деңгейдегі білім беру мазмұнының айырмашылығына әкелді .

Оқу орындарының санының өсуі білім сапасының жақсаруын білдірмейді. Бұл әлемдік және Еуропалық білім беру жүйесінде құрылған лицейлер мен жоғары орта мектептердің талаптарына сәйкес келмейді.

Кемшіліктерді жоюға тырысты. «Оқу жоспарлары мен бағдарламаларын қалыптастыру бойынша жыл сайынғы жұмыстарды талдау және талдау кезінде:

- студенттердің ашылуы, қазіргі заманғы оқу жоспарлары мен қосымша енгізілген пәндер;

- оқу жоспарында әр түрлі тақырыптардың кейбір учаскелерін біріктіріп, оқу уақытын сақтап, кейбір тақырыптарды зерттеуге кеткен уақытты қысқартты;

- Лицейлер мен гимназиялардың құқықтық мәртебесінің болмауы курстар мен арнайы элективті курстарды енгізу бойынша «нақты», «қажет», «қажет».

Лицей және жоғарғы екінші реттік мектептердің оқытушылары негізгі бағдарламалар мен оқу жоспарларын және пәндік бірлестіктерге негізделген негізгі нұсқалар бойынша оқу бағдарламаларын талдады. Оқу жоспарларына қойылатын талаптар жүйелі болған жоқ. Жергілікті әзірленген оқу жоспарлары және жеке ережелер ақталды. Оқушының тілектері мен қажеттіліктеріне байланысты білім бірнеше бағытта келтірілген. Физика, математика, химия және биология пәндерінен басқа, жоғары орта мектептің табиғатына тән жаңа курстар енгізілді. Мұғалімдер бірнеше оқулықтарды өздері жазып, дидактикалық материалдар мен әдістемелік құралдарды дайындауда жүзеге асырылды.

Ұлттық ерекшеліктер әр пәннің мазмұнына енгізілген. Оқу жоспары өзгерістерге ұшырады және жаңа пәндер енгізілді. «Этика ABC» пәнінің орнына, 1-9 сыныптар үшін «Этика», 9-11 сыныптар үшін «эстетика», «әлеуметтік пайдалы еңбек», «әлеуметтік пайдалы еңбек» бағалары үшін жаңа оқу жоспары жасалды кейіннен студенттерге ою-өрнектер, кестелер, кілем тоқу және т.б. жасауға үйретілген қолөнер бұйымдары сабақтар түрінде өткізілді. Бұл «гуманитарлық-көркем лицей» деп аталды. Жалпы жоғарғы орта мектептердің оқушылары 8-сыныпты лицейге жіберілді. Сегізінші сынып алғашқы дайындық курсы болды, тоғызыншы сынып бірінші болды. 10-сынып - екінші, 11-ші сынып үшінші. Жаңадан ашылған қазақ лицейі бұл талапқа сәйкес келмеді. Себебі, лицейде оқушылар жалпы білім беретін бағдарламаға сәйкес оқытылады. Ең үлкен проблема лицей үшін болды. Өйткені, лицейдің екі айналымда 48 сынып бар. 9-10 сыныптарда екеуі де 11-сыныпта болды.

Тақырыптар оларды циклге бөлу арқылы оқытылды. Бұл ғылым және физика циклі, математика циклы, шет тілдері циклі, гуманитарлық цикл және білім беру циклы. 8-11 сыныптарға лицейдің тапсырысынан кейін, күніне 30 минут сабақ берілді. Апта сайынғы оқу ұзақтығы 5 күн болды. Блок жүйесіне көшу / Атырау, 1990 /. Оқу жоспары мен бағдарлама біздің халқымыздың педагогикалық тәжірибесі негізінде жасалды және болашақ

қазақ мектебінің ерекшеліктерінің гуманистік тәжірибесі негізінде жасалды. 9-дан 11-ге дейінгі сынып оқушылары белгілі бір пәндерге бейімділікті көрсетті, негізінен облыс және қала аудандарының қазақ мектептерінен алынған. Дарынды оқушыларға арналған лицей негізінен 3 ауданда оқытылады (химия және биология, физика, математика және гуманитарлық ғылымдар). Оқу мерзімі - 3 жыл. Негізгі бағыттар бойынша жеке пәндер терең зерттелді, жалпы білім беретін мектептермен салыстырғанда, жалпы білім беретін мектептермен салыстырғанда бірнеше сағат саны артты, сонымен қатар, халық педагогикасы, этнография, араб тілдері, шешен, студенттердің өтініші бойынша арнайы курстар, ал қосымша сыныптар, биология, физика-математика және гуманитарлық цикл субъектілерін терең зерттеу бойынша сұраныстар енгізілді. Ерекше, академиялық жұмыс кварталдарға (мектептегідей) бөлінбеген, бірақ жоғары оқу орындарындағыдай 2 семестрге бөлінеді. Қысқы және жазғы семестрлер кезінде студенттердің студенттері туралы теориялық білім деңгейі 2-3 пән бойынша 4-5 пәндер мен емтихандарда сынақтан өту арқылы анықталады.

Студенттерге мереке, қыста және жазда жұмыс семестріне берілді. Жалпы білім беретін мектептерден, блоктық оқыту жүйесі университет негізінде жүзеге асырылды, онда дәрістердің, семинарлардың және сабақтардың дәстүрлі емес формалары, сонымен қатар сабақтағы іскери ойындардың элементтері, логикалық мәселелерді шешу, және тапсырмалар, педагогикалық жағдайлар мен пікірталастар құру. Студенттердің теориялық білімдерін практикалық қолдануға бағытталған физика және химия саласындағы практикалық сабақтар Атырау педагогикалық институтының зертханаларында және химия институтында өтті. Гимназиялар мен лицейлер орта мектептерден бірнеше жолмен ерекшеленеді: бірінші, гимназиялар мен лицейлер - жалпы орта білім беру мекемесінің түрі; Екіншіден, олар дарынды балаларды тәрбиелеуге арналған; Үшіншіден, басқа атауларға қарамастан, негізгі мақсаттар мен міндеттер жалпы орта мектеп жүйесіндегідей. Жалпы алғанда, лицейлер мен гимназиялардағы білім мазмұны үш компоненттен тұрды: одақ-республикалық, республикалық және мектеп компоненттері.

Одақ-республикалық компонент инвариантты және әлеуметтік-гуманитарлық, жаратылыстану-математикалық пәндер жиынтығын ұсынды. Орта білім беру жүйесінде сабақтастық құру үшін жасалған.

Республикалық компонент республикалық компонент республикалық кәсіпорындарда қажеттілігімен басқарылған кезде, мектеп компоненттері жергілікті қажеттіліктермен басқарылды және тереңдетілген зерттеулерге және белгілі бір пәндерді тереңдетіп оқытуға бағытталған. Ол элективті және әртүрлі жеке және топтық сабақтардан тұрды. Жоғары орта мектептің оқу бағдарламаларына білім мазмұнында мамандандыруға және алдын-ала оқытуға арналған арнайы курстардан өтті. Ғылыми-әдістемелік негіздемесі және қолданыстағы педагогикалық жүйелердің кейбір қайшылықтарын лицей және гимназияның білім беру ұйымдарының, сондай-ақ гимназияның білім беру мекемелерінің қалыптасуы мен ашылуын тарихи дамудың

алдыңғы қатарлы білім беру кеңістігіне бөлу бойынша педагогикалық тәжірибені бөлу негізінде ашып көрсету.

Бұл Қазақстан педагогикасының тарихының білім мазмұнын толықтырады және оған жаңа тұрғыдан әділ баға береді. Біздің ғылыми-зерттеу жұмысымыздың нәтижелерін басшылыққа ала отырып, біз жоғары оқу орындарының педагогикалық кандидаттық диссертациясы негізінде «Қазақстандағы лицей және гимназия қалыптасуы мен дамуы (1987-2017)» элективті курстың тақырыбын енгіздік бұл, болашақ мұғалімдерді дайындау. Элективті курс Қазақстандағы лицей және гимназиялық оқу орындарының 1987 жылдан бастап 2017 жылға дейінгі тарихнамасы, олар ұлттық білім тарихына және олардағы білім беру жүйесіне тарихи-әдістемелік негізде енгізілген. Элективті курс бағдарламасының тақырыптарын зерделеу кезінде оқу түрі - Дәріс - 30, СӨЖ-45, СӨЖ-15. Тақырыптық оқу материалдары лицейлер мен гимназиялардағы педагогикалық білім беру жүйесінің қалыптасуы мен дамуының көптеген тарихи жолдарын қамтиды, сонымен қатар әлеуметтік-педагогикалық құрылым және әлеуметтік құрылыс мәселелері. Қазақстандық әңгімелер, сұрақтар мен жауаптар, пікірталастар өткізілген, әр студент жазбалар мен дайындалған эсселердің мазмұнын ашып, оларды іздеу материалдарымен толықтырды. Элективті курсты оқытуда І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің 5В010300 - «Педагогика және психология» мамандығының 83 білімгер мен Қайнар Академиясы 90 білімгер, осы мамандық білімгерлерінің жалпы саны – 173 қатыстырылды.

ҚАЗАҚСТАНДА ЛИЦЕЙ – ГИМНАЗИЯЛАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУ ТАРИХЫ (1987-2017 жж.) (15сағат)

«Қазақстанда лицей-гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихы» курсына 15 сағат бөлінді. Аптасына 1 сағаттан қарастырылған. Бұл бағдарлама, білімгерлердің лицей мен гимназиялардың қалыптасуы туралы түсініктерін кеңейту, орта буында жинақтаған материалдарын тереңдете оқыту арқылы алған білімдерін кеңейтіп, ойлауын, даму тарихына сараптама жасай білуін, өз ойын толық жеткізе білумен қатар, өмірге деген көзқарасын қалыптастырады.

Мақсаты: - болашақ мамандарды терең жан-жақты біліммен, біліктілікпен қаруландыру;

- кәсіби педагогикалық білімнің ғылыми негіздерін қалыптастыру;

- болашақ педагогтың педагогикалық ойлауы мен көзқарасын қалыптастыру;

- болашақ педагогтардың тұлғалық-кәсіби тұрғыда өзін-өзі жетілдіру қажеттілігін қалыптастыру.

Міндеттері: - студенттерде өркениеттік-антропологиялық тұрғыдан тарихи-педагогикалық білім жүйесін қалыптастыруға мүмкіндік жасау;

- лицей мен гимназия дамуымен айналысқан көрнекті ойшылдармен, түрлі тарихи дәуірлердегі және халықтардағы педагогтармен таныстыру;
- жетекші педагогикалық мәселелерді тарихи-салыстырмалы сипатта қарастыру;
- педагогикалық мұраға қызығушылығын және оны зерттеуге, меңгеруге ұмтылысын ояту;
- тарихи-педагогикалық әдебиеттермен жұмыс істеудің бастапқы біліктерін қалыптастыру;
- педагогикалық сана мен тарихи-педагогикалық идеяларға өзіндік жеке бағасын беру біліктілігін қалыптастыруына ықпал жасау.

Пән аралық байланыс: педагогика, тарих

Курсты аяқтау формасы: анкеталау, рефератты қорғау

Курсты ұйымдастыру формасы:

- Лекция (Ұжымдық)
- Семинар (Топтық)
- Конференция (Жұптық)
- Сарамандық жұмыстар(Жеке)

Пәнге қысқаша сипаттама

Осы пән модульдің элективті компоненті болып табылады. Қазақстанда лицей-гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихы пәні тәрбие мәселелерімен айналысатын мекемелердің, педагогикалық теориялардың дамуын зерттейді. Ол өткен ғасырдағы қол жеткен озық педагогикалық тәжірибелерді талдап, қазіргі уақытта пайдалануға көмектеседі.

Қазақстанда лицей-гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихы пәні жас ұрпақты тәрбиелеудің озық идеяларын зерттей отырып, жаңа жасампаз, гуманистік педагогиканың дамуын қарастырады.

«Қазақстанда лицей-гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихы» курсының негізгі мақсаты:

- болашақ мамандарды терең жан-жақты біліммен, біліктілікпен қаруландыру;
- кәсіби педагогикалық білімнің ғылыми негіздерін қалыптастыру;
- болашақ педагогтың педагогикалық ойлауы мен көзқарасын қалыптастыру;
- болашақ педагогтардың тұлғалық-кәсіби тұрғыда өзін-өзі жетілдіру қажеттілігін қалыптастыру.

Қазақстанда лицей-гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихы курсының міндеттері:

- студенттерде өркениеттік-антропологиялық тұрғыдан тарихи-педагогикалық білім жүйесін қалыптастыруға мүмкіндік жасау;
- лицей мен гимназия дамуымен айналысқан көрнекті ойшылдармен, түрлі тарихи дәуірлердегі және халықтардағы педагогтармен таныстыру;

- жетекші педагогикалық мәселелерді тарихи-салыстырмалы сипатта қарастыру;
- педагогикалық мұраға қызығушылығын және оны зерттеуге, меңгеруге ұмтылысын ояту;
- тарихи-педагогикалық әдебиеттермен жұмыс істеудің бастапқы біліктерін қалыптастыру;
- педагогикалық сана мен тарихи-педагогикалық идеяларға өзіндік жеке бағасын беру біліктілігін қалыптастыруына ықпал жасау.

Қазақстанда лицей-гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихы курсы үш тараудан тұрады:

- Лицей, гимназия тарихы;
- Шетелде, Ресейде, Қазақстанда ағарту ісінің дамуының тарихы;
- Қазақстандағы гимназия-лицейлердің даму тарихы.

Қазақстанда лицей-гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихы курсының оқыту барысында студент төмендегідей білімі мен іскерлігі болуы қажет:

- алыс және жақын шетелдердегі, сонымен қатар Қазақстандағы гимназия-лицейлердің даму тарихы туралы;
- тарихи педагогикалық өткенді, бұрынғы және қазіргі педагогикалық көзқарастарды;
- педагогиканың прогрессивті идеялары мен көзқарастарын қазіргі жағдайға бейімдеу іскерлігі;
- оқу-тәрбие процесін тарихи принципті ескере отырып ұйымдастыру іскерлігі;
- өткен тәжірибе негізінде педагогикалық теориялар мен тәжірибелердің қазіргі күйін талдау іскерлігі болуы керек.

Пәнді оқытудың күнтізбелік-тақырыптық жоспары			
	Мазмұны		
1-ші модуль. «Лицей, гимназия тарихы»			
	1 дәріс. Лицей, гимназия ұғымдарына жалпы түсінік	1	
	1 практикалық сабақ. Лицей, гимназия ұғымдары және міндеттері	1	

	ОСӨЖ: Лицей, гимназия ұғымдарының мәні.	3	
	2 дәріс. Қазақстандағы лицей-гимназиялардың тарихнамасы	1	
	2 практикалық сабақ. Қазақстандағы лицей-гимназиялардың дамуы	1	
	ОСӨЖ: Қазақстандағы лицей-гимназиялардың қалыптасу негізі.	3	
	3 дәріс. Қазақстандағы лицей-гимназиялардың дамуы және әдістемесі	1	
	3 практикалық сабақ. Қазақстандағы лицей-гимназиялардың әдістемесі	1	
	ОСӨЖ: Қазақстандағы лицей-гимназиялардың дамуындағы құзыреттілік	3	
	4-дәріс. Гимназия мен лицейлердің кезеңділік негіздері	1	
	4- практикалық сабақ. Гимназия мен лицейлердің кезеңділік негіздері	1	
	ОСӨЖ: Гимназия мен лицейлердің негіздері – педагогикалық техника.	3	
	СӨЖ №1 Егеменді Қазақстанда лицей мен гимназиялар жүйесіндегі мекемелердің құруының тарихи-әдіснамалық негіздері		
	5-дәріс. Қазақстанда лицейлердің қалыптасуы	1	
	5-практикалық сабақ. Қазақстанда лицейлердің қалыптасуы	1	
	ОСӨЖ: Қазақстанда лицейлердің қалыптасу жолдары	3	
	1 аралық бақылау. (бақылау жұмысы)		
2-модуль. Шетелде, Ресейде, Қазақстанда ағарту ісінің дамуының тарихы			
	6-дәріс. Лицейлердің еңбек нарығына бейімделуі	1	
	6-практикалық сабақ. Лицейлердің еңбек нарығына бейімделуі	1	
	ОСӨЖ: Лицейлер – еңбек нарығының құрамдас бөлігі	3	
	7-дәріс. Қазақстанда гимназиялардың қалыптасуы	1	
	7-практикалық сабақ. Қазақстанда гимназиялардың қалыптасуы	1	
	ОСӨЖ: Қазақстанда гимназиялардың қалыптасуы	3	
	СӨЖ №2 Қазақстанда лицей – гимназияның білім беру мекемелерін құрылуының қоғамдық әлуметтік		

	сипаты.		
	8-дәріс. Гимназиялардың даму тенденциясы	1	
	8-практикалық сабақ. Гимназиялардың даму тенденциясы	1	
	ОСӨЖ: Гимназиялардың дамуы	3	
	9- дәріс. Гимназия мен лицейлердің қалыптасуы мен дамуындағы әлеуметтік педагогикалық факторлар	1	
	9-практикалық сабақ. Гимназия мен лицейлердің қалыптасуы мен дамуындағы әлеуметтік педагогикалық факторлар	1	
	ОСӨЖ: Гимназия мен лицейлердің әлеуметтік педагогикалық факторлары	3	
	10- дәріс. Гимназия мен лицейлердің тарихи-педагогикалық аспектілері	1	
	10-практикалық сабақ. Гимназия мен лицейлердің тарихи-педагогикалық аспектілері	1	
	ОСӨЖ: Гимназия мен лицейлердің тарихи аспектілері	3	
3-модуль. Қазақстандағы гимназия-лицейлердің даму тарихы			
	11-дәріс. 1987-1991жж аралығындағы лицей-гимназиялардың дамуының негізгі бағыттары	1	
	11-практикалық сабақ. 1987-1991жж аралығындағы лицей-гимназиялардың дамуы	1	
	ОСӨЖ: 1987-1991жж аралығындағы лицей-гимназиялардың дамуы	3	
	СӨЖ №3 Лицей мен гимназияларының білім беру жүйесінде құрылуының тарихи – педагогикалық аспектілігі.		
	12-дәріс. 1991-2008 жж аралығындағы лицей-гимназиялардың педагогикалық дамуы	1	
	12-практикалық сабақ. 1991-2008 жж аралығындағы лицей-гимназиялардың педагогикалық дамуы	1	
	ОСӨЖ: 1991-2008 жж аралығындағы лицей-гимназиялардың дамуы	3	
	13-дәріс. 2009жылдан қазіргі күнге дейінгі лицей-гимназиялардың даму ерекшеліктері	2	
	13-практикалық сабақ. 2009жылдан қазіргі күнге дейінгі лицей-гимназиялардың даму ерекшеліктері	2	
	ОСӨЖ: Қазақстанда лицей-гимназиялардың даму ерекшеліктері	3	
	14-дәріс. Қорытынды	1	

	14-практикалық сабақ. Қазіргі мектеп пен лицей-гимназия мәселелері	1	
	ОСӨЖ: Қазіргі мектеп пен лицей-гимназияларға талдау	3	
	СӨЖ №4 Лицей мен гимназия типіндегі білім беру мекемеріндегі оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудың бағыттары		
	2 аралық бақылау. (жазбаша бақылау сұрақтары)		
	Барлығы: Дәріс: Практикалық сабақ: ОСӨЖ:		

Қалыптастыратын құзыреті: (Әлеуметтік-этикалық құзіреттілігі - еңбек рыногындағы бәсекеге қабілетті болуы; педагогикалық және әлеуметтік қарым-қатынас амалдарын меңгеруі; өзінің кәсіби еңбегінің нәтижесі үшін әлеуметтік жауапкершілікті сезінуі білуі қажет.

Экономимкалық және ұйымдастыру-басқару құзыреттілігі – ұйымдастыру-басқару іс-әрекеті бойынша теориялық білімдер мен практикалық іскерліктерді меңгеруі; оқушылар ұжымын басқару дағдыларын меңгеруі; психологиялық-педагогикалық менеджмент бойынша білімін жүйелі көтеріп отыруы қажет.

Кәсіби құзіреттілігі – өзінің педагогикалық іс-әрекетті, педагогикалық қарым-қатынас пен белгілі бір педагогикалық сана мен идеалдардың, құндылықтардың иесі ретіндегі тұлғалық қасиеттерінің қалыптасқандығын анықтайтын пәндік, психологиялық-педагогикалық, әдістемелік білім, білік, дағдылар жүйесін меңгеруі; адамдармен қажетті қарым-қатынас орната білуі; өзінің даму мүмкіндіктерін анықтау, өзін дене, рухани және интеллектуалдық жағынан дамыту, өзінің көңіл-көйін реттеу және өзін-өзі қолдау амалдарын меңгеруі; инновациялық әдістерді бейімдеу және модификациялау, таңдау туралы білімдерді меңгеруі қажет.

1-кесте: 2017-2018 оқу жылының элективті курсының оқу-зерттеу сатыларындағы нәтижелер

№	ЖОО-ның аты	Студент саны 2018 жыл 2 семестр	Элективті курсты оқыту және сауалнама жүргізудің кезеңдеріндегі нақтылық нәтижелер					
			Бас кезеңі			Соңғы нәтижесі		
			Толық жауап	Орташа жауап	Төмен жауап	Толық жауап	Орташа жауап	Төмен жауап
1	І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті	35	11	16	8	18	17	-
2	Қайнар Академиясы	28	7	11	10	12	14	2
3	Барлық саны	63	18	27	18	30	31	2

Кесте 2

№	ЖОО-ның аты	Студент саны 2019 жыл 2 семестр	Элективті курсты оқыту және сауалнама жүргізудің кезеңдеріндегі нақтылық нәтижелер					
			Бас кезеңі			Соңғы нәтижесі		
			Толық жауап	Орташа жауап	Төмен жауап	Толық жауап	Орташа жауап	Төмен жауап
1	І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті	23	8	11	4	12	11	-
2	Қайнар Академиясы	38	7	16	15	14	24	-
3	Барлық саны	61	15	27	19	26	35	-

Кесте 3

№	ЖОО-ның аты	Студент саны 2020 жыл 2 семестр	Элективті курсты оқыту және сауалнама жүргізудің кезеңдеріндегі нақтылық нәтижелер					
			Бас кезеңі			Соңғы нәтижесі		
			Толық жауап	Орташа жауап	Төмен жауап	Толық жауап	Орташа жауап	Төмен жауап
1	І.Жансүгіров атындағы	25	6	12	7	9	15	1

	Жетісу университеті							
2	Қайнар Академиясы	24	5	15	4	11	13	-
3	Барлық саны	49	11	27	11	20	28	1

Элективті курс «Қазақстандағы лицей және гимназия қалыптасу мен дамуы (1987-2017) » 5В010300 бойынша «Педагогика және психология» І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің және Қайнар академиясының студенттердің жалпы саны - 173 құрайды, ал соңғы нәтиже пайызы болып табылады.

Біздің ғылыми-зерттеу жұмысына жүйеленген теориялық білімді басшылыққа ала отырып біз, дамыған элективті курстың тиімділігін арттыру болашақ мұғалімдер, білім беру бағдарламасына пән бойынша білімді «Педагогика тарихы» қосу үшін педагогикалық іс-тәжірибеден өткізді. біз таңдаған зерттеу әдісі анық нақтылауға бағытталған эксперимент /constantiation эксперимент/ болып табылады. Біздің ғылыми-зерттеу іс тарихи-педагогикалық мұрасын білдіретін жұмыс болғандықтан, білім тарихында ғылыми білімнің айналымын өзгерту және тәуелді айналымы оның әсер дұрыстығын нақтылауға бағытталған эксперимент заманауи білім толықтыруға өткен мұрасын пайдалана отырып , оның мақсаты бойынша басқа эксперимент негізінен әр түрлі болып табылады. Дегенмен, тарих зерттеулер педагогикалық мұраның білім органының толықтыру, бірақ өткен педагогикалық тәжірибесі құбылыстар әсер ете алмайды. Мұндай зерттеу тек оған қандай да бір әсер ететін жоқ, нақты жағдайды көрсетеді.

Элективті курсты оқыту және сауалнама жүргізудің кезеңдеріндегі анығын нақтылауға бағытталған эксперимент нәтижелері пайыздық көрсеткішпен төмендегідей жүйеде береміз.

2017-2018 оқу жылның 2-ші семестеріндегі жалпы пайыздық көрсеткіші: Бастапқы кезеңде - Толық жауап- 11,34%; Орташа жауап - 17,01%; Төмен жауап – 11,34%. Соңғы нәтижесі - Толық жауап- 18,9%; Орташа жауап – 19,53%; Төмен жауап -1,26%.

2018-2019 оқу жылның 2-ші семестеріндегі жалпы пайыздық көрсеткіші: Бастапқы кезеңде - Толық жауап-9,15%; Орташа жауап – 16,47%; Төмен жауап -11,59%. Соңғы нәтижесі- Толық жауап-15,86%; Орташа жауап -21,35%; Төмен жауап -0%.

2019-2020 оқу жылның 2-ші семестеріндегі жалпы пайыздық көрсеткіші - Бастапқы кезеңде - Толық жауап- 5,39%; Орташа жауап -13,23%; Төмен жауап -5,39%. Соңғы нәтижесі- Толық жауап- 9,8%; Орташа жауап - 13,72%; Төмен жауап – 0,49 %.

Элективті курсты оқытуда қатыстырылған жалпы - 173 студенттер санының Бастапқы кезеңде - Толық жауап- 76,12%; Орташа жауап -140,13%; Төмен жауап -83,04%. Соңғы нәтижесі- Толық жауап- 131,48%; Орташа

жауап -162,62%; Төмен жауап – 5,19 % пайыздық білім деңгейлерінің көрсеткіші анықталды.

Бұл нақты педагогикалық-тарихи білімдерді пайдаланушының, танымдық өнімнің талаптары қанағаттандырылғандығының дәлелі */валидация/*. Тәжірибелік зерттеудегі сауалнамалық тапсырмаларды жаубын тексеру барысындағы келісуді қамтамасыз ететін сапаны басқарудың ішкі үдерісі – яғни, осы мазмұндық жүйеге бағытталған педагогикалық эксперименттің нәтижелері біздің зерттеу тақырыбын толығымен растады. Осылайша, дәлелділікті анықтауға бағытталған педагогикалық эксперимент нәтижелері бойынша алынған мәліметтер ұсынылған ғылыми жорамалдың дұрыстығын растайды, сондай-ақ ұсынылған элективті курс оқытушысы алған білімнің толықтығын негіздеу Педагогика Ұстаздың кәсіби қызметіндегі студенттердің педагогика тарихымен кәсіби білім беру іс-шараларымен байланысы өзін-өзі оқыту және шығармашылық жұмыс траекториясының кең мүмкіндіктерін ашты.

Лицейлер мен гимназияның ерекшеліктері: біріншіден, тереңдіктің ерекшелігі белгілі бір пәндерді зерттеу; Екіншіден, арнайы курстар белгілі бір пәндерді тереңдетіп оқыту және кәсіби мамандандыруға арналған. Әр түрлі атауларға қарамастан, іс жүзінде лицейлер мен гимназиялардың мақсаттарының ұқсастығы осы оқу орындарының біріккені үшін жатыр

Олар бір-бірінен толық дақылдарды көрсетеді. Лицейлер мен орта мектептердегі білім мазмұнын әр түрлі қалаларда салыстыра отырып, олардың оқу жоспарлары олардың оқу жоспарлары лицейлер мен жоғарғы білім мазмұнын талдау және әлеуметтік ғылымдар бойынша ерекшеленетіні анық. Елдегі орта мектептер, олардың:

- жалпы білім гимназиясының бағдарламасында терең мазмұндағы пәндерді ескерместен;
- ерекшелігі білім салаларына сәйкес келмейді, бірақ пәндік циклдар бойынша, бірақ гимназия нақты мамандандыруға байланысты, лицейде - кәсіптің түріне байланысты;
- студенттерді білім беру, кәсіптік және мамандандырылған оқыту деңгейінде университеттік оқыту.

Лицейлер мен гимназияның жүйелік-құрылымдық компоненттерін талдау, білім беру ұйымдарының осы екі түрінің функциялары өздерінің ұйымдастыру процесінде араласқанын көрсетеді (Allagulova, 2020). Мамандарды оқытудың көп деңгейлі теориясы негізінде біз гимназияларды жалпы білім беретін мектептер мен жоғары оқу орындары мен лицейлер арасындағы кезең ретінде қарастыруға болады

- орта және орта мектептің кезеңдері және студенттердің мамандыққа дайындық кезеңі ретінде.

Жоғарғы орта мектептер мен жоғарғы орта мектептер арасындағы функционалды айырмашылықтар педагогикалық жүйелер сияқты келесі өлшемдерге негізделген:

- білім мазмұны бойынша (жалпы білім, мамандандырылған білім)

- құрылымы бойынша (жан-жақты және толық және толық емес)
- оқушылардың құрамы (аралас, қол жетімді, дарынды балаларға, жынысы бойынша)

- әлеуметтік жағдай бойынша (мектеп-интернаттар, экспорттар, тұрақты тұратын)

Білім беру мазмұнының толық пайдаланылмауына байланысты, олардың кейбір функцияларының қайталануы, тереңдетілген білім, педагогикалық практиканы жүзеге асыратын оқу орны ретінде өтті. Әлемдік және еуропалық білім беру жүйесінің моделі негізінде республиканың білім беру жүйесінде лицейлер мен гимназиялардың одан әрі дамуы олардың дамуын қамтамасыз ету үшін қажет. Жүйелі ғылыми-әдістемелік жұмысты қажет ететін проблема ретінде білім беру жүйесінің үздіксіздігін қалыптастыру. Қазіргі уақытта студенттердің тарихи мұра және танымдық іс-шараларға деген қызығушылығы элективті курстан өткен білім мазмұнын дамытуда көрінеді. «Педагогика және психология» мамандары тарих пен педагогика және гимназиялардың құрылымдық мазмұнына қатысты теориялық білімдерді игеру қажеттілігін дәлелдеді, бұл олардың тұтастай алғанда кәсіби шеберлігі үшін қажет.

Педагогикалық эксперимент /тұрақты эксперимент нәтижесінде жоғарыда айтылғандарды анықтауға бағытталған/ Мамандық студенттері 1987 жылдан бастап 2017 жылға дейінгі аралықта білім алудың негізі арқылы оқытудың өсуінің сәтті деңгейін көрсетті, ол қалыптасу үшін негіз болды олардың танымдық идеялары мен осы бағыттағы көзқарастары, дамудағы білім иелері лицей және гимназия. Бұл элективті курсты ұсыну қажеттілігін дәлелдеді, бұл педагогика пәні тарихы, болашақ лицей мен гимназияның болашақ мұғалімдерінің жаңа білімге негізделген кәсіби қызметке бейімделуіндегі білім берудің тамаша шеберлігінің көрсеткіші болып табылады Қазақстандағы білім тарихын толықтыру.

Қазіргі қоғамның басты міндеті - білім беру сапасына қойылатын талаптардың және оқу, танымдық және жұмыс істерінің сәттілігін қамтамасыз ететін білім мен дағдыларды нығайтуға қабілетті тұлғаны оқыту жағдайының дамуын қамтамасыз ету. Қазақстанда студенттердің жеке тұлғаларын дамытуға бағытталған көптеген түрлі білім беру бағдарламалары құрылды. Лицейлер мен гимназиялар өзін-өзі тәрбиелеудің қайнар көзі болып табылады және пәндердегі жеке қасиеттерін дамыту. Бұған сонымен қатар профессорлық-оқытушылық құрамның кәсіби құзіреттілігін арттыру бойынша жұмыс кіреді. Лицейлер мен гимназияның мазмұнын зерттеу барысында біз «Қазақстанда лицей және гимназияның қалыптасуы мен дамуы (1987-2017 жж.)» Элективті курсты (1987-2017 жж.) «Педагогика және психология» мамандығы бойынша оқу процесінде таныстырды университет. Бұл арнайы элективті курс болашақ мамандардың құзыреттерін дамытуға және білім беру жүйесіндегі ғылыми көзқарастарды, ойлау тәсілдерін, кәсіби және жеке дамуды өзгертуге бағытталған. Осы бағдарламаны іске асыру студенттерге білім беру жүйесін қалыптастырудың

тарихи-педагогикалық ерекшеліктерін зерттеу үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді. Оқу құрылымдарының түпнұсқалық мазмұнын анықтайтын тарихи мәліметтермен аналитикалық және зерттеу қызметі қарастырылған. Сабақтарды ұйымдастыру дәрістер, семинарлар, конференциялар және жеке есептер түрінде өткізілді. Элективті курсты зерттеудің қорытынды бақылауы эссе мен жобаларды қорғау түрінде жүзеге асырылады. Курстың негізгі идеясы - Қазақстан Республикасындағы лицейлер мен гимназиялардың даму теорияларын зерттеу. Оқу процесін қайта құру аспектілері де қарастырылған. Элективті курс үш бөлімнен тұрады.

1. Лицейлер мен гимназиялардың тарихы.
2. Еуропа мен Ресейдегі осы оқу орындарының даму ерекшеліктерін анықтау.
3. Қазақстандағы лицейлер мен гимназиялардың негізгі бағыттарын анықтаңыз.

Осы элективті курстың ілімі студенттерге негізгі кәсіби сапалар мен педагогикалық қызметке қажетті білімнің теориялық деңгейлерін қалыптастыруға мүмкіндік берді. Оқу орындарын қайта құру және қайта құру деңгейлері қарастырылды және атап өтілді. Бұл нарықтық экономиканың талаптарына сәйкес өзін-өзі реттеуге қабілетті мамандарды даярлауға мүмкіндік береді.

1. Лицейлер мен гимназиялардағы оқу процесін ұйымдастырудың және олардың жұмыс істеу ерекшеліктері қарастырылған.
2. Аналитикалық, диагностикалық және теориялық талдау негізінде Қазақстандағы білім беру қызметінің нақты жағдайы жүйеленіп, қорытындылады.
3. Лицейлер мен гимназиялардың оқу процесінде мәселелерді талдау жүргізілді.

Нәтижесінде, жоғары оқу орындарының педагогикалық процесінде элективті курс дайындалып, «Болашақ мұғалім және ағартушы» мамандығының студенттерінің қатысуымен анықталды, элективті курстың тиімділігі анықталды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорытынлай келе, таңдап алған тақырыптық зерттеу жұмысымызды жазу барысында төмендегідей нәтижелерге қол жеткіздік. 1987-1991 жылдар аралығындағы Қазақстанда лицей мен гимназия типіндегі мектептердің қалыптасуы мен дамуында орын алған тарихи-педагогикалық жүйелердің түрлері, білім беру саласындағы жұмыстар мен жаңа типтері мектептер және олардың өздеріне тән құрылымдық мазмұндарына сәйкес оқу-тәрбие қызметін ұйымдастырудың ерекшеліктерінің болғандығы дәлелденіп қорытынды жасадық.

1. Зерттеу жұмысында 1987-1991 жылдар аралығындағы Қазақстандағы лицей және гимназиялық мектептердегі білім берудің тарихи-әдіснамалық жүйесі жасалып, тарихи-педагогикалық және әдістемлік тұрғыдан сипаттамалар беріліп, талдаулар жасалынды.

2. Зерттеліп отырған 1987-1991 жылдардағы тарихи кезеңде Қазақстандағы лицей және гимназия типіндегі мектептердің қалыптасуы мен дамуы және олардың мазмұндық құрылымының жүйелік сипатына бір орталықтан басқарылатын кеңестік қоғам құрылысындағы идеологиялыққа бағындырудың жүзеге асырылуы мен егемендік кезеңдегі білім беру жүйесінің дамуындағы өзіндік сипатының кейінгі кезеңдермен тарихи ұласымдылығы айқындалды.

3. 1987-1991 жылдар аралығындағы Қазақстандағы лицей-гимназия мектептерінің бүгінгі осы типтегі оқу-тәрбие мекмерімен білім беру жүйесінің өзар тарихи-педагогикалық байланыстылығы анықталып, олардың сабақтастығы дәлелденді.

4. «Қазақстанда лицей және гимназияның оқу орындарын қалыптастуы мен дамуы » (1987-2017 жж.) атты тақырыптағы элективті курс жасалып, педагогика тарихы пәнінің оқу материалдарын толықтыруға мүмкіндік бертіндігі ЖОО-да болашақ мұғалімдерін даярлайтын мамандықтардың білім бағдарламасына ендіріліп, анығын нақтылауға бағытталған педагогикалық тәжірибелік зерттеу жүргізу арқылы нәтижелілігі мен тиімділігі негізделді.

Диссертациялық жұмыстың ғылыми аппаратында қойылған ғылыми болжамның және бүкіл зерттеу жұмысының құрылымдық жүйесінің дұрыстығы дәлелденді. Зерттеу жұмыстың нәтижелері Қазақстандағы білім тарихына қатысты білімдер қорын толықтырады және оны педагогика тарихына қатысты зерттеулер мен ізденушілік жұмыстарды кеңінен пайлануға болатындығы анықталды.

Ғылыми-зерттеу жұмыстың нәтижелеріне сүйене отырып лицей және гимназиялық типтегі мектептердің педагогикалық тәжірибелердің қалыптасуы мен дамуына ықпал жасау және осыған сәйкес болашақ мұғалімдерін даярлауда немесе олардың кәсіби білімдерін жетілдіру мен арттыруда бағытында төмендегідей ұсыныстар жасаймыз:

1. Қазақстандағы мектептердің даму тарихын педагогикалық мамандық бойынша жасалатын білім бағдарламаларына элективті курс ретінде оқытылуы тиімді деп санаймыз.

2. Мектеп мұғалімдерінің біліктігін жетілдіру институттарда лицей мен гимназия типіндегі мектептердің педагогикалық тәжірибесі, тарихы және теориясының қалыптасуы жөнінде дәрістер мен тәжірибелік оқыту жұмыстарын жүргізуге болады.

3. Түрлі типтегі мектептердің педагогикалық үдерістері жайында білім беру барыстарында осы лицей және гимназиялардың тарихи-педагогикалық зерттеудегі педагогикалық тәжірибесіне мән беру, ескеру әдістеме тарихы жайынан зерттелуі қажет деп түсінеміз.

4. 1987-1991 жылдар аралығындағы Қазақстандағы лицей және гимназия типіндегі мектептеріндегі тәрбие беру жұмысының тәжірибелерін негізге алып, қазіргі лицей мен гимназиялардың білім кезеңіндегі ұйымдастырылатын тәрбие жұмыстарына оңтайлы, икемдеп қолдану - Қазақстандық азаматтық пен патриотизмге тәрбиелеу бағытындағы жұмыстарға пайдалану өз нәтижесін беретіні анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Нысанбаев А.Н. Национальная идея: мировой опыт и Казахстан. - Общенациональная идея Казахстана: опыт философско-политологического анализа. /Под ред. А.Н. Нысанбаева. - Алматы: Компьютерно-издательский центр Института философии и политологии МОН РК, 2006. - 412 с
2. Абдильдина Р.Ж., Абдильдин Ж.М. Демократия. История, понятие и реальность. — Астана, 2012. — 550 с.
3. Сатершинов Б.М. Тарихи сана -тәуелсіздіктің рухани тұғыры. Алматы: ҚР БҒМ ҒК ФжСИ КБО, 2011. — 291 б.
4. Алейник Р. М. Постмодернизм и социально-гуманитарное знание. М.: РХТУ, 2009. 155 с.
5. Варламова, Любовь Дмитриевна Толстякова, Мария Николаевна, Педагогические условия формирования личности будущих инженеров в современном техническом вузе (педагогический опыт). Монография – М.: Мир науки, 2020. С- 100.
6. Ю.А. Конаржевский. Менеджмент и внутришкольное управление. Москва. Центр «Педагогический поиск», 2000 г. С-224.
7. Ю. К. Бабанский, Т. А. Ильина, Н. А. Сорокин. Педагогика: /Учеб. пособие для пед. ин-тов / и др./; Под.ред. Ю. К. Бабанского. - М. : Просвещение, 1983. - 608 с.
8. Скаткин, В.В. Проблемы современной дидактики [Текст] / М. Н. Скаткин. - 2-е изд. - Москва : Педагогика, 1984.С – 95.
9. В.В Краевский. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога-исследователя. Самара: Изд-во СамГПИ, 1994г. С-165.
10. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. – М.: Педагогика, 1981. С-186.
11. В.С.Леднев. Содержание образования / В. С. Леднев. - М.: Высш.шк., 1989. – 359.
12. К.Кунантаева. Развитие женского образования в Казахстане (1920-1977). Дис...07.00.02. - Алма-Ата, 1986. -135 с.
13. Қ.Б.Жарықбаев. Развитие педагогической мысли до революционном Казахстане: Автореф. дис. д-ра.пед.наук. Киев, -1982.- С.-51.
14. Г.М. Храпченков. Становление и развития русско-национальных школ средней Азии и Казахстана в конце XIX века-начала XX в. в. АПН СССР НИИ общ. пед. М. 1989 г. –С.-40.
15. Қ.Т.Ыбыраимжанов. Қазақстандағы бастауыш мектептердің қалыптасуы мен дамуы (1861-1930 ж.ж. материалдар негізінде). 1300 01 – жалпы педагогика, педагогика және білім тарихы, этнопедагогика. Педагогика ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясы. Түркістан, 2007. - 350 б.
16. А.К.Тлебалдиева. Становление и развитие системы начального образования в Казахстане (1917-1941 г.г.). Автореф. кан. пед. наук. Алма-Ата,-1986г. -С–26.

17. И.А.Ильясова. История развития педагогической теории Казахстана (1900-1960 г. г.): дисс. д-ра пед. наук. Алматы, 1997. С-300.
18. Официальное - с коллегии // Учитель Казахстана. -1996. - 20 ноября., С-5.
19. Школа отживающая и восходящая // Народное образование. - 1993. - №1.- С.17-22.
20. Чижевский Б. Г. Организационно-педагогические условия становления лицеев в Украине: Автореф. дис. ...канд. пед. наук. - Киев, -1996. -С.- 25 .
21. Доценко А. Гимназия в детсаде // Рудный Алтай. -1992. - 20 февраля.
22. Официальное - с коллегии // Учитель Казахстана. -1996. - 20 ноября.
23. Шарай Н.А. Теоретические основы управления развитием гимназического образования: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. — М., -2001. — С.-45 .
24. Катаев Е. Общеобразовательные школы нового типа: реальность и перспективы // Қазақстан жоғары мектебі. — № 2. — С. 87–92
25. Шарай Н.А. Теоретические основы управления развитием гимназического образования: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. — М., 2001. — С.— 45 .
26. ҚР гимназияларының қызметін ұйымдастыру тәртібі туралы ережелер // Қазақстан Республикасындағы білім туралы заңнама: Заң актілерінің жин. — Алматы: Юристъ, 2004. — 87–90 б.
27. Современная гимназия. Взгляд теоретика и практика / Под ред. Е.С.Полат. — М.: ВЛАДОС, 2000. — С.-15
28. ҚР гимназияларының қызметін ұйымдастыру тәртібі туралы ережелер // Қазақстан Республикасындағы білім туралы заңнама: Заң актілерінің жин. — Алматы: Юристъ, 2004. — 87–90 б.
29. Современная гимназия. Взгляд теоретика и практика / Под ред. Е.С.Полат. — М.: ВЛАДОС, 2000. – С-15.
30. Абирова Д. Публично-социальный характер создания в Казахстане образовательных учреждений типа лицей и гимназии. International Scientific-Practical Conference МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ, Част 2, Сеул Кореа, 11-13 март, 2020 г. общ 290 стр. -С.-115-123.
31. Астафьева Н.Г., Шешерина Г.А., Клемешова И.В., Тебякина А.И. Программа развития школы. Методические рекомендации. – Тамбов: ТОИПКРО, 2007
32. Акинфеева Н.В., Владимирова А.П. Государственнообщественное управление образовательными системами. – Саратов, 2001.
33. Гришина И.В., Шевелев А.Н. Методические рекомендации по разработке Программы развития образовательного учреждения. – СПб.: КАРО, 2006
34. Загвязинский В.И., Гильманов С.А. Разработка и реализация проектов развития образовательных учреждений..., -1998 г.– М
35. Ильенко Л. П. Программа развития школы: Структура, содержание, перспективное планирование работы. – М.: АРКТИ, 2001г.
36. Лазарев В.С. Системное развитие школы. – М., 2002 г.

37. Орлова Т.В. Программно-целевой подход к становлению и развитию образовательных учреждений. – М.: МПГУ, 1997 г.
38. Третьяков П.И. Управление образованием по результатам: теория и практика. – М.: Новая школа, 1997 г.
39. Поташник М. М., Моисеев А. М. Управление современной школой (в вопросах и ответах): Пособие для руководителей образовательных учреждений и органов образования. – М.: Новая школа, 1997 г.
40. Д.А.Абиров Қазақстандағы заманауи гимназиялық білімнің даму мәселелері. Қазақстанның ғылымы мен өмірі., -№1 (74), -2019, -38-41 бб.,
41. Абиров Д.А., Шакирова А.Д. Қазақстандағы заманауи гимназиялық білімнің даму мәселелері. Қазақстанның ғылымы мен өмірі №1 (74) -2019 Астана жалпы 468 бет. -38-41 бб.
42. Рудаков В. Е., Лицеи в России // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907
43. Брагина А.А. Школа, гимназия, лицей // Русская словесность. — 1998. — № 2. — С. 84
44. Official visit of US Secretary of State Condoleezza Rice to Kazakhstan Archived 2007-03-10 at the Wayback Machine. Embassy of the Republic of Kazakhstan in the Republic of India
45. Official visit of US Secretary of State Condoleezza Rice to Kazakhstan Archived 2007-03-10 at the Wayback Machine. Embassy of the Republic of Kazakhstan in the Republic of India
46. Mercer, Malcom and Elmira Khalikova, ' Education Sector Development Strategy" ADB and the British Council, Astana 2004
47. Перминов А.В. Гимназии и лицеи в истории образовательных систем: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. — Алматы, -1997. –С.-27
48. ҚР гимназияларының қызметін ұйымдастыру тәртібі туралы ережелер // Қазақстан Республикасындағы білім туралы заңнама: Заң актілерінің жин. — Алматы: Юрист, 2004. — 87–90-бб.
49. Абиров Д. Траектория развития системы образования лицеев: сравнительный анализ Казахстана и зарубежных стран. Центр наукових публікацій Збірник наукових публікацій «велес» IV МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «НАУКА В ЕПОХУ ДИСБАЛАНСІВ» (м. Київ | 30 листопада 2018р.) 2 частина ISSN: 5836 – 4978, общ 71 стр. –С. -38-44.
50. Управление развитием школы / Под ред. М.М. Поташника, В.С. Лазарева.- М.: Новая школа, -1995.-С.- 464
51. Общество и образование: Пер. с англ. / Общая ред. и предисл. В.Я. Пилиповского. - М.: Прогресс, -1989.,-С.- 200с
52. Abishev N. A.¹, Abirov D.A. ². История становления и развития лицеев, гимназий в казахстане. Talent Development & Excellence Vol.12, No.1, 2020, 495-506 pp.
53. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках, - М., -1994,

54. Титович С.П., Алферов Ю.С. Управление школой в федеративном государстве.- М.: АПН ЦИТП, 1992.-С.- 56.
55. Муканова Б.И. Педагогические основы взаимодействия учителя и учащихся в формировании социальной активности подростков. Дисс... док... пед наук.- Алматы, 1991.-С.- 230.
56. Мухамеджанов И.М. Формирование готовности будущих учителей к организации творческого взаимодействия с учащимися в обучении. Дисс.кан.пед. наук- Алматы, 1994.-С. -162.
57. Хан Н.Н. Сотрудничество в педагогическом коллективе школы.- Алматы, Ғылым, 1997.-С.-211
58. Баранов С.П. Сущность процесса обучения.- М., 1983 г.
59. Гмурмана В.Е. К вопросу о понятиях «закон», «принцип», «правило» в педагогике // Сов. Педагогика, -1971.- № 4
60. Менчинская Н.А. Мышление в процессе обучения // Исследование мышления в советской психологии.- М., 1966
61. Богоявленский Д.Н. Приемы умственной деятельности и их формирование у школьников // Вопросы психологии.- 1969.- № 2
62. 20 Кабанова-Меллер Е.Н и др. Формирование приемов умственной деятельности и умственное развитие учащихся.- М.,-1968
63. Самарин Ю.А. очерки психологии ума.- М., 1962
64. Зинченко В.П. Технократическое (проективное) мышление // Вульф В.Б. Иванов В.Д. Основы педагогики в лекциях, ситуациях, первоисточниках: Учебное пособие.- М.: УРАО, -1997. -С.-47 ; - С. 124 -129
65. Петровский А.В. Проблема развития личности с позиции социальной психологии// Вопросы психологии.- 1984.-№ 4
66. Титович С.П., Алферов Ю.С. Управление школой в федеративном государстве.- М.: АПН ЦИТП, 1992.-С.- 56.
67. Внутришкольное управление: теория и опыт педагогических и управленческих инноваций / Под ред. Н.В. Горбуновой.- М.: Новая школа, 1995.-С- 72.
68. Тажибаев Т.Т. Развитие просвещения и педагогической мысли в Казахстане во второй половине XIX века.- Алма-Ата, 1958
69. Жарыкбаев К.Б. развитие психологической мысли в Казахстане.- Алма-Ата: «Казахстан», 1968
70. Кунантаева К.К. Развитие образования в Казахстане 1917-2000 годы.- Алматы, -2001.- С-207.
71. Кусаинов А.К. Реформирование системы образования в Казахстане / сравнительно – педагогический анализ.- Алматы, Агу, -1996
72. Сембаев А.И. Очерки по истории школ Казахстана.- Алма-Ата, -1972
73. Ситдыков А. Об учебном процессе и методах обучения в школах нового типа.- Алма-Ата, -1946
74. Лизинский В.С. Развитие школы как инновационный процесс. – М.:1994.- 85с.
75. Конаржевский Ю.А. Анализ урока. Центр «Педагогический поиск»,

-М.: -2000.-С.-336.

76. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение.- Л., 1985
77. Загвязинский В.И. Противоречия процесса обучения.- Свердловск, Средне-Уральск. Книжное изд-во, 1971.-С.- 182
78. Коротаева Е.В. Обучающие технологии в познавательной деятельности школьников.- М., -2003
79. Митина Л.М. Учитель как личность и профессионал (психологические проблемы).- М.,-1994
80. Панина Т.С., Вавилова Л.Н. Современные способы активизации обучения. 4-ое изд.-М.: Akadema, -2008
81. Дрелов Х, Хесс, Век Д.Х. Домашние задания.- М.,-1980
82. Белозерцев Е.П. Подготовка учителя в условиях перестройки.- М., 1983.- С.-201
83. Габай Т.В. Педагогическая психология: Учеб. пособие для студ. высш.учеб. завед.- М.: Академия, 2003.-С- 240
84. Муканова С.Д. Управление инновационными процессами в условиях стандартизации среднего общего образования. Дисс...док...пед.наук.- Караганда, 2008.
85. Таубаева Ш. Исследовательская культура учителя: методология, теория и практика формирования.- Алматы, «Алем», 2000.
86. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии.- М.: Народное образование, 1998.
87. Исаев И.Ф. Школа как педагогическая система: основы управления.- Белгород: БГУ, 1997.-С. – 145.
88. Кухарев Н.В., Решетько В.С. Диагностика педагогического мастерства и педагогического творчества.- Минск, 1996.
89. Третьяков П.И. Управление школой по результатам / П.И. Третьяков, - М.: Просвещение, 1997.
90. Лихачев Б.Т. Школа на путях перестройки. Вокруг реформы школы 80-х годов // Педагогика. Курс лекций.- М.: Прометей, -1993.- С. -470-512.
91. Моделирование педагогических ситуаций / Под ред. Кулюткина Ю.Н. и др. – М.: Педагогика, 1980.
92. Внутришкольное управление: теория и опыт педагогических и управленческих инноваций / Под ред. Н.В.Горбуновой.- М.: Новая школа, 1995.- С.-72.
93. На пути к новой школе: Опыт перестройки народного образования в Эстонской ССР / Э.Р.Гречкина; Ж.Й. Лийметс, В.К.Руус и др. – М.: Педагогика, 1988.-С.- 224.
94. Внутришкольное управление: Вопросы теории и практики / Под ред. Т.И.Шамовой.- М.: Педагогика, 1991.-С- 192.
95. Ксензова Г.Ю. Перспективные школьные технологии. - М.: Педагогическое общество России, 2001.-С-346.

96. Закатова И.Н. Развитие социально-педагогических функций школы в современных условиях. - М., 1997.-С-129.
97. Макарова Т.Н. Планирование и организация методической работы в школе. М.: Центр «Педагогический поиск», 2002.-С-235.
98. Орлова Т.В.: Управление образовательными системами. - М.: Академия, 2006.-С-243.
99. Полат. Е.С.: Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2010.-С.-193
100. Ж.Р.Баширова. Развитие системы университетского образования в мире: история и современность. Монография.-Алматы: АГУ им.Абая, -2003.-С-160
101. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. Ростов н/Д., -2002.-С-544
102. Абиров Д. Взаимодействие на преподавателя и студента в условията на университетското образование . Сборник с научни доклади. (трета книга). Болгария Издателство ЕКС-ПРЕС 2019г. Общ 770 стр. –С.-161-166 .
103. Левит М. В. К формированию концепции гимназического образования в Российской Федерации / М. В. Левит // Современная гимназия и универсальное образование. – М.: Интерпракс, 1995. – С. 12–13
104. Каменский, А. М. Лицей как школа индивидуального развития / А. М. Каменский // Народное образование. – 2011. – № 8. – С. 169–172.
105. Чудов, В. Лицей обычный – методы уникальные: [Орг. учеб.-воспитат. процесса в Энергофиз. лицее N 1502 при МЭИ, Москва] / В. Чудов, Н. Кашкарова // Лицейское и гимназическое образование. – 1999. – № 6. – С.54–58.
106. Софронеева, В. В. Общее и частное в профильном и гимназическом образовании / В. В. Софронеева // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2008. – № 1. – С. 55–59.
107. Мосеева, О. Н. Современное гимназическое образование в Омской области: предпосылки возрождения, нормативное правовое обеспечение, этапы становления / О. Н. Мосеева // Омский научный вестник. – 2008. – № 2. – С. 116–122
108. Каспржак, А. Г. Три источника и три составные части российского гимназического образования / А. Г. Каспржак // Вопросы образования. – 2010. – № 1. – С. 281–299.
109. Левит М. В. К формированию концепции гимназического образования в Российской Федерации / М. В. Левит // Современная гимназия и универсальное образование. – М.: Интерпракс, 1995. – С. 12–13.
110. Каспржак, А. Г. Три источника и три составные части российского гимназического образования / А. Г. Каспржак // Вопросы образования. – 2010. – № 1. – С. 281–299
111. Православная классическая гимназия при церкви Иконы Божией Матери «Знамение» в Ховрине [Москва] // Частная школа. – 1995. – № 6. – С. 149–151

112. Мосеева, О. Н. Современное гимназическое образование в Омской области: предпосылки возрождения, нормативное правовое обеспечение, этапы становления / О. Н. Мосеева // Омский научный вестник. – 2008. – № 2. – С. 116–122
113. Левит М. В. К формированию концепции гимназического образования в Российской Федерации / М. В. Левит // Современная гимназия и универсальное образование. – М.: Интерпракс, 1995. – С. 12–13.
114. Каменский, А. М. Лицей как школа индивидуального развития / А. М. Каменский // Народное образование. – 2011. – № 8. – С. 169–172.
115. Чудов, В. Лицей обычный – методы уникальные: [Орг. учеб.-воспитат. процесса в Энергофиз. лицее N 1502 при МЭИ, Москва] / В. Чудов, Н. Кашкарова // Лицейское и гимназическое образование. – 1999. – № 6. – С. 54–58
116. Софронеева, В. В. Общее и частное в профильном и гимназическом образовании / В. В. Софронеева // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2008. – № 1. – С. 55–59
117. Мосеева, О. Н. Современное гимназическое образование в Омской области: предпосылки возрождения, нормативное правовое обеспечение, этапы становления / О. Н. Мосеева // Омский научный вестник. – 2008. – № 2. – С. 116–122
118. Каспржак, А. Г. Три источника и три составные части российского гимназического образования / А. Г. Каспржак // Вопросы образования. – 2010. – № 1. – С. 281–299.
119. Левит М. В. К формированию концепции гимназического образования в Российской Федерации / М. В. Левит // Современная гимназия и универсальное образование. – М.: Интерпракс, 1995. – С. 12–13.
120. Каспржак, А. Г. Три источника и три составные части российского гимназического образования / А. Г. Каспржак // Вопросы образования. – 2010. – № 1. – С. 281–299.
121. Православная классическая гимназия при церкви Иконы Божией Матери «Знамение» в Ховрине [Москва] // Частная школа. – 1995. – № 6. – С. 149–151.-беттегі сурет
122. Мосеева, О. Н. Современное гимназическое образование в Омской области: предпосылки возрождения, нормативное правовое обеспечение, этапы становления / О. Н. Мосеева // Омский научный вестник. – 2008. – № 2. – С. 116–122.
123. Княжицкий, А. «Гимназистки румяные» конца XX века: [О тенденциях развития гимназ. и лицейс. образования] / А. Княжицкий// Лицейское и гимназическое образование. – 2000. – № 1. – С. 35–38.
124. Гелич, А. Языковой лицей и одаренные дети: [Из опыта работы с одарен. детьми в яз. лицее № 93 г. Челябинска] / А. Гелич // Народное образование. – 1996. – № 8. – С. 35–37.
125. Завельский, Ю. К. Концепция работы гимназии № 1543 с одаренными детьми]: [Москва] / Ю. К. Завельский // Завуч. – 2000. – № 1. – С. 107–115.

126. Александрова, Н. Б. Преемственность элитарного образования в гимназиях, лицеях и университетах / Н. Б. Александрова // Педагогика. – 2012. – № 8. – С. 46– 54.
127. Барбакова, К. Г. Гимназия–вуз в единой системе образования: из опыта функционирования / К. Г. Барбакова // Социологические исследования. – 2002. – № 7. – С. 104–107.
128. Мосеева, О. Н. Современное гимназическое образование в Омской области: предпосылки возрождения, нормативное правовое обеспечение, этапы становления / О. Н. Мосеева // Омский научный вестник. – 2008. – № 2. – С. 116–122.
129. Ж.Р.Баширова. Развитие системы университетского образования в мире: история и современность. Монография.-Алматы: АГУ им.Абая, -2003.- С-160.
130. Чудов, В. Лицей обычный – методы уникальные: [Орг. учеб.-воспитат. процесса в Энергофиз. лицее N 1502 при МЭИ, Москва] / В. Чудов, Н. Кашкарова // Лицейское и гимназическое образование. – 1999. – № 6. – С. 54–58.
131. Ұлттың ұлы ұстазы. Құрастырушы В.Қ.Күзембаева. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Орталық ғылыми кітапхана, - 2001. 94-б.
132. Джурицкий А.Н. Сравнительная педагогика. -Москва: АСАДЕМА , - 1998. -С. -176.
133. ҚР Білім туралы заңы, 2007 ж.
134. Абиров Д. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАҢА ҮЛГІДЕГІ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ. Қазақстанның ғылымы мен өмірі №2 (77) 2019 Астана. 89-92 бб.
135. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования: научный фонд и перспективы развития. Кн. 1. — Алматы: Ғылым, -2001, -С.-63.
136. Абиров Д. Қазақстандағы жаңа үлгідегі білім беру мекемелерінің ерекшеліктері. Қазақстанның ғылымы мен өмірі., -№2 (77),- 2019, -89-92 бб.
137. Александрова Н.Б. Преемственность элитарного образования в гимназиях, лицеях и университетах / Н.Б. Александрова // Педагогика. - 2012, № 8.
138. Каменский А.М. Лицей как школа индивидуального развития /А.М. Каменский // Народное образование. - 2011, №8.
139. Абиров Д. Қазақстандағы жаңа үлгідегі білім беру мекемелерінің ерекшеліктері. Қазақстанның ғылымы мен өмірі., -№2 (77),- 2019, -89-92 бб.
140. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика / Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е.Арын - Павлодар: ЭКО ҒӨФ. -2006, -482 б.
141. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь. М.: Изд. центр Академия, 2001.

142. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Педагогика және психология Жалпы ред. басқ. Құсайынов А.Қ. — Алматы: Мектеп, 2007, 63 б.
143. ҚР гимназияларының қызметін ұйымдастыру тәртібі туралы ережелер // Қазақстан Республикасындағы білім туралы заңнама: Заң актілерінің жин. — Алматы: Юристъ, -2004, 87–90 бб.
144. Абилов Д. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАҢА ҮЛГІДЕГІ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ. Қазақстанның ғылымы мен өмірі №2 (77) 2019 Астана. 89-92 бб.
145. Д.Абилов. ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ МЕКТЕПТЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ. І.Жансүгіров атындағы ЖМУ-нің конференция 2018, мақала, общ 457 стр.57-60 бб.
146. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования: научный фонд и перспективы развития. Кн. 1. — Алматы: Ғылым, 2001. — С. 63
147. Бекмағанбетова Р.К. Дидактика. -Алматы, -2010 ж.
148. ҚР гимназияларының қызметін ұйымдастыру тәртібі туралы ережелер // Қазақстан Республикасындағы білім туралы заңнама: Заң актілерінің жин. — Алматы: Юристъ, 2004. — 87–90 бб.
149. Катаев Е. Общеобразовательные школы нового типа: реальность и перспективы // Қазақстан жоғары мектебі. — № 2. — С. 87–92.
150. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь. — М.: Изд. центр «Академия», 2001. — С.]
151. Д.Абилов. ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ МЕКТЕПТЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ. І.Жансүгіров атындағы ЖМУ-нің конференция -2018, .57-60 бб.
152. Шарай Н.А. Теоретические основы управления развитием гимназического образования: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. — М., 2001. - С— 45 .
153. Батракова И.С. Теоретические основы организации педагогического процесса в современной школе. СПб, 1995. —С- 418 .
154. Горская Г.И., Чуракова Р.Г. Организация учебновоспитательного процесса в школе. - М., 1986., -С. -176
155. Батракова И.С. Теоретические основы организации педагогического процесса в современной школе. СПб, 1995. - 418 с.б. 233
156. Ильенко Л.П. Новые модели методической службы в общеобразовательных учреждениях. Изд. 4-е, испр. и доп. - М.: АРКТИ, 2000. —С. — 46
157. Абилов Д. Основные направления учебно-воспитательного процесса в лицеях и гимназиях. Инновационный потенциал развития науки в современном мире. Вестник науки. Сборник статей по материалам международной научно-прак. конференции. Часть 3, Уфа 31 октября 2019 г. 27-37 сс. Общ.163 стр.

158. Ксензова Г.Ю. Перспективные школьные технологии. - М.: Педагогическое общество России, -2001. –С.-110
159. Конаржевский Ю.А. Педагогический анализ учебновоспитательного процесса и управление школой. - М., Центр «Педагогический поиск», 1997. – С. -53
160. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. - М., 1989, -С. -141
161. Лизинский В.М. О методической работе в школе. М.: Центр «Педагогический поиск», 2002. –С. -121
162. Макарова Т.Н. Планирование и организация методической работы в школе. М.: Центр «Педагогический поиск», -2002.-С. -134.
163. Орлова Т.В.: Управление образовательными системами. - М.: Академия, -2006. –С.-199
164. Татьянченко В.С. Планирование внутришкольного контроля.- Челябинск, 1992.- С. -177.
165. Абиров Д. Основные направления учебно-воспитательного процесса в лицеях и гимназиях. Инновационный потенциал развития науки в современном мире. Вестник науки. Сборник статей по материалам международной научно-прак. конференции. Часть 3 , Уфа 31 октября 2019 г. – С.27-37., Общ.163 стр.
166. И.М.Погашник «Управление развитием школы». – М., 1995.
167. Г.П.Зинченко, Аффект и интеллект в образовании (В. П. Зинченко)- М., 1995
168. Э.Маркс и М.Петри «Развитие школы. Модели и изменения», Изд.: Калужская типография стандартов, 1993г
169. Хуторский А.В. «Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования», 2003 г., -С.-584.
170. Курышев А.С. Проектирование систем непрерывного открытого профессионального образования: теория и практика. - Калининград: БГАРФ, 2007. –С.- 138.
171. Новиков А.М. Методология образования. Издание второе.- М.: «Эгвес», 2006. –С.— 488
172. Концепция профильного обучения на старшей ступени общеобразовательной школы: проект. Рук.проекта А.Кузнецов, А.Пинский. – М., 2002 г., -С.-36
173. Болотов В.А. «Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе».-2003 г. №10.-С.8-14.
174. Профессионально-педагогические понятия, словарь, Романцев Г.М., Федоров В.А., Осипова И.В., Тарасюк О.В., 2005
175. Барбарига А.А. Среднее и среднее специальное образование в современной Англии. - Киев, 2005.
176. О.Я. Дымарская, Д.Л. Константиновский, Е.Д. Вознесенская, Г.А. Чередниченко: Социально-гуманитарное образование: ориентации, практики, ресурсы совершенствования. - М.: ЦСП, 2006

177. Бессонов Р.В. «Специфика обучения в профильной школе», Изд. «Педагогика».-2006.-№7.-с.23-29
178. Джуринский А.Н. Развитие образования в современном мире. М., 2002.
179. В.К. Битюков, Е.Д. Чертов, А.Т. Кондауров; науч. ред. З.Д. Жуковская: Проектирование и реализация модели многоуровневого профессионального образования. - Воронеж: Б.И., 2003
180. Шмарион Ю.В. «Проектирование образовательных систем (системно-контекстный подход)». –Белгород: БелГУ, 2003.
181. Околелов О.П. «Персонафицированное обучение», монография, - М.: Директ-Медиа, 2013.-С.-122 .
182. Сериков В.В. «Образование и личность: теория и практика проектирования педагогических систем».-М.: Логос, 1999.-С-271.
183. Ямбург Е.А. «Гармония педагогических парадигм – стратегия развития образования». Сборник научных статей по материалам международной научно-практической конференции «Проблемы внедрения психолого-педагогических исследований в систему образования». –М., 2004.
184. Загвязинский, В.И. Инновационные процессы в образовании и педагогическая наука/ В. И. Загвязинский// Инновационные процессы в образовании: Сборник научных трудов. — Тюмень, 1990. — с. -8.
185. Дегтярев Е.А. и др. Управление современной школой. – Ростов Н/Д, 2005. –С.-235.
186. Школьное самоуправление/ авт.-сост. Н.А. Алымова и др. – Волгоград, 2011.
187. Сергеева В.П. и др. Профилактика обучения в общеобразовательном учреждении.- М., 2011 .
188. Абиров Д.А. BULLETIN OF THE KARAGANDA UNIVERSITY №4 (100)2020 ,общ 201 стр. 55-62 pp. Букетов атындағы Қарағанды Университеті ,Желтоқсан 2020 МРНТИ 14.01.11.
189. Формирование универсальных учебных действий в основной школе: от действия мысли/ А.Г. Асмолов, Г.В. Бурменская, И.А. Володарская.-М., 2011
190. Б.С.Гершунский «Перспективы развития системы непрерывного образования». – М.: Педагогика, 1990.
191. Пильдее М.Б. «Система работ ОУ в условия модернизации образования». - Волгоград, 2011
192. Абиров Д.А. BULLETIN OF THE KARAGANDA UNIVERSITY №4 (100)2020 ,общ 201 стр. 55-62 pp. Букетов атындағы Қарағанды Университеті ,Желтоқсан 2020.,МРНТИ 14.01.11.
193. Байденко В.И.: Стандарты в непрерывном образовании: современное состояние. - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовк, 1998
194. Ломакина Т.Ю.: Современный принцип развития непрерывного образования. - М.: Наука, 2006.
195. Е.Н. Овчаренко, Шогенов А.А. Интеграционные процессы как фактор развития образовательного пространства поликультурного региона: моногр. - М.: ФИРО, 2008. –С. -305

196. Рындак В.Г.: Непрерывное образование и развитие творческого потенциала учителя (теория взаимодействия). - М.: Педагогический вестник, 1997
197. Чельшева Т.В.: Непрерывное образование как целостная образовательная система: теоретические аспекты. - М.: АПКИПРО, 2001.
198. Алексеева, Л. Н. Инновационные технологии как ресурс эксперимента/ Л. Н. Алексеева// Учитель. — 2004. — № 3. — с. -28.
199. Молчанова Т.К. и др. Составление образовательных программ. – М., - 2001.
200. Даутова О.Б. и др. Современные педагогические технологии в профильном обучении / под редакцией А.П. Тряпициной,- СПб, 2006.
201. Ghezir, S. ., Naimie, Z. ., Leng, C. H., Shagholi, R. ., & Abuzaid, R. A. . (2021). Review study: Competency-based approach implementation in educational system. New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences, 8(3), 21–29. <https://doi.org/10.18844/prosoc.v8i2.6156>
202. Garbin, M. C., de Oliveira, E. T., & Telles, S. (2021). Active methodologies supported by
203. interaction and communication technologies in higher education: Communication Technologies in Higher Education. Global Journal of Information Technology: Emerging Technologies11(2), 47–54. <https://doi.org/10.18844/gjit.v11i2.6117>
204. Taufik, M. S., Ridlo, A. F., Solahuddin, S., Iskandar, T., & Taroreh, B. S. (2021). Application of YouTube-Based Virtual Blended Learning as a Learning Media for Fundamental Movement Skills in Elementary Schools during the Covid Pandemic 19. Annals of Applied Sport Science, 0-0. DOI: 10.52547/aassjournal.1020
205. Buronova, S., & Abdunazarova, I. (2020). Methodological basis of introducing innovative technologies to the process of literary education. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 2020(2), 76-84. <https://uzjournals.edu.uz/tziuj/vol2020/iss2/9/>
206. Iatsyshyn, A. V., Kovach, V. O., Lyubchak, V. O., Zuban, Y. O., Piven, A. G., Sokolyuk, O. M., & Shyshkina, M. P. (2020). Application of augmented reality technologies for education projects preparation. <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/3856>
207. Zelenina, N. A., Telegina, N. V., Pronchev, G. B., Yagudina, R. I., Galimov, F. M., & Slepneva, E. V.(2021). Key problems of complex topics in mathematics as the basis of teaching methods in the conditions of selfeducation. Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 17(10), em2020. <https://www.ejmste.com/article/key-problems-of-complex-topics-in-mathematics-as-the-basis-ofteaching-methods-in-the-conditions-of-11186>
208. Szakács, S. (2018). The Romanian Education System: Historical Perspectives. In Europe in the Classroom (pp. 39- 86). Palgrave Macmillan, Cham. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-60258-5_2

209. Allagulova, A. A. (2020). The Problem of Preparing Students of Grades 9-11 For Higher Education in Russia. Pedagogical Sciences, 5. <https://surpg.ru/wp-content/uploads/2021/03/109.-1.pdf#page=6>